

**Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»
Кафедра педагогіки вищої школи**

**Методичні рекомендації
до вивчення навчальної дисципліни
ІСТОРІЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

**підготовки студентів магістерського рівня вищої освіти
спеціальності**

011 – Освітні педагогічні науки

**за освітньо-професійною програмою
Освітні, педагогічні науки**

Слов'янськ – 2019

УДК [378.091.214:001.8](072)

М 54

Рецензенти:

Панасенко Е.А. – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри практичної психології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Білецький О.А. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

М 54 Методичні рекомендації до вивчення навчальної дисципліни «Історія освіти в Україні» для студентів магістерського рівня вищої освіти / Уклад.: Я. В. Топольник, С. А. Саяпіна, Л. Г. Цибулько, В. І. Сипченко, Н. С. Гарань, М. В. Карелін, О. Г. Коркішко, О. М. Сипченко, С. Д. Фатальчук, Л. А. Черкашина. А. В. Коркішко – Слов'янськ, 2019. – 93 с.

Методичні рекомендації укладено відповідно до вимог ЄКТС. У виданні відображено зміст програми «Історія освіти в Україні» для студентів другого рівня вищої освіти магістр, подано опорний конспект лекцій, питання для самостійної роботи, рекомендації щодо самостійного вивчення навчальної дисципліни, питання до заліку.

Призначено для магістрантів і викладачів закладів вищої освіти, науковців, науково-педагогічних працівників та всіх тих, хто цікавиться проблемами історії педагогіки, педагогіки вищої школи.

Друкується за рішенням Вченої ради
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»
(протокол № 8 від 30.06.2019 р.)

© ДДПУ, 2019

ЗМІСТ

1.	Опис навчальної дисципліни	4
2.	Мета та завдання навчальної дисципліни	5
3.	Структура навчальної дисципліни	7
4.	Опорний конспект лекцій	9
	Тема 1. Предмет і завдання курсу «Історія освіти в Україні»; виховання у первісному суспільстві.	9
	Тема 2. Школа, освіта і педагогічна думка в Київській Україні-Русі (9 – перша половина 13 ст.).	9
	Тема 3. Виховання і школа України в період її поневолення (друга половина 13 – 15 ст.).	18
	Тема 4. Школа і педагогічна думка в епоху українського Відродження (16 – перша половина 18 ст.).	18
	Тема 5. Стан школи і освіти після входження України до складу Російської держави. Освіта в Східній Галичині, Закарпатті й Буковині.	21
	Тема 6. Педагогічна діяльність і погляди К.Д.Ушинського, М.І.Пирогова, М.О. Корфа, Т.Г. Шевченко, О.В.Духновича.	21
	Тема 7. Боротьба за українську національну школу (початок 20 ст.).	44
	Тема 8. Школа і освіта за часів радянського будівництва. Характеристика педагогічної теорії і практики А.С.Макаренка.	44
	Тема 9. Українська педагогічна наука і школа в роки та після другої Світової війни. Педагогічні погляди В.О.Сухомлинського.	44
4.	Методичні рекомендації щодо самостійного вивчення навчальної дисципліни	62
5.	Перелік питань до заліку	77
6.	Рекомендована література	79

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Обов'язкова	
Загальна кількість годин – 90	Рік підготовки:	
	5-й	5-й
	Семестр	
	9-й	9-й
Тижневих годин для денної форми навчання: контактних – 2год. самостійної роботи студента – 4год.	Лекції	
	8 год.	год.
	Практичні, семінарські	
	22 год.	год.
	Лабораторні	
	- год.	- год.
	Самостійна робота	
	60 год.	год.
Вид контролю: залік		

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

2.1. Метою вивчення навчальної дисципліни «Історія освіти в Україні» є ознайомити студентів з надбанням вітчизняної педагогічної думки, головними етапами розвитку національної школи та педагогіки від найдавніших часів до сьогодення; формувати у студентів духовність, національний світогляд та характер, загальнолюдські моральні, гуманістичні якості; залучити студентів до творчого дослідництва, та критичного осмислення педагогічної спадщини; сформувати в них прагнення до систематичного підвищення професійної майстерності.

2.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Історія освіти в Україні» є

- забезпечити оволодіння кожним студентом кращими надбаннями вітчизняної педагогіки, вміннями застосувати їх на практиці, здійснювати пошукову діяльність, розвивати свій творчий потенціал;

- сформувати у студентів цілісну систему знань про динаміку історико-педагогічних процесів, що мали місце в Україні;

- розкрити як спільні закономірності, так і специфічні ознаки, що притаманні розвитку педагогіки національної школи;

- домогтися глибокого усвідомлення студентами того, що формування високих загальнолюдських якостей можливе лише на основі національних цінностей, культурно-історичних традицій;

- сформувати у студентів професійний педагогічний світогляд, висвітлити корені, витoki історичної пам'яті, духовності, виховувати патріотизм і гуманізм.

2.3. За результатами вивчення дисципліни у студентів повинні бути сформовані такі **компетентності**:

загальні:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;

- здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел, до використання сучасних інформаційних та комунікаційних технологій, комп'ютерних засобів та програм;

- базові загальні знання з Історії освіти в Україні;

- здатність до набуття гнучкого мислення, відкритість до застосування знань та компетентностей в педагогічній професії та повсякденному житті;

спеціальні:

- здатність розуміти основні тенденції розвитку освіти, проблеми та перспективи розвитку;

- здатність до аналізу історико-педагогічної спадщини та наукового доробку вчених-педагогів з теорії і практики навчання і виховання;

- здатність до розуміння причинно-наслідкових зв'язків й уміння їх

використовувати в професійній діяльності;

– готовність до адаптації і використання історико-педагогічної спадщини минулого в сучасних умовах.

Студенти повинні:

знати: особливості формування та сутність педагогічної теорії і освітньої практики в Україні від найдавніших часів до сьогодення;

уміти: висвітлювати корені, витoki історичної пам'яті, духовності українського народу, виховувати патріотизм і гуманізм;

Студенти повинні:

знати: спільні закономірності і специфічні ознаки, що притаманні розвиткові педагогіки національної школи;

уміти: використовувати професійний педагогічний світогляд для виконання професійних завдань у галузі освіти;

Студенти повинні:

знати: основні положення педагогічної спадщини найвідоміших вітчизняних теоретиків і практиків українського шкільництва;

уміти: використовувати у навчальному процесі доробок видатних вчених-педагогів з теорії і практики навчання і виховання.

Студенти повинні:

знати: конкретно-історично підходити до аналізу педагогічних явищ і фактів;

уміти: виявляти і доцільно використовувати в професійній діяльності причинно-наслідкові зв'язки.

Студенти повинні:

знати: шляхи модернізації національної системи освіти й виховання в незалежній Українській державі.

уміти: аналізувати тенденції та проблеми розвитку освіти в Україні

3. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	усьо го	зокрема				усього	зокрема			
		л	пр.	лаб	с.р.		л	пр	лаб	с.р.
Тема 1. Предмет і завдання курсу «Історія освіти в Україні»; виховання у первісному суспільстві.	8	1	2	-	5					
Тема 2. Школа, освіта і педагогічна думка в Київській Україні-Русі (9 – перша половина 13 ст.).	8	1	2	-	5					
Тема 3. Виховання і школа України в період її поневолення (друга половина 13 – 15 ст.).	8	1	2	-	5					
Тема 4. Школа і педагогічна думка в епоху українського Відродження (16 – перша половина 18 ст.).	8	1	2	-	5					
Тема 5. Стан школи і освіти після входження України до складу Російської держави. Освіта в Східній Галичині, Закарпатті й Буковині.	10	1	4	-	5					
Тема 6. Педагогічна діяльність і погляди К.Д.Ушинського, М.І.Пирогова, М.О.Корфа, Т.Г.Шевченка, О.В.Духновича.	7	-	2	-	5					
Тема 7. Боротьба за українську національну школу (початок 20 ст.).	8	1	2		5					
Тема 8. Школа і освіта за часів радянського	8	1	2		5					

будівництва. Характеристика педагогічної теорії і практики А.С.Макаренка.										
Тема 9. Українська педагогічна наука і школа в роки та після другої Світової війни. Педагогічні погляди В.О.Сухомлинського	13	1	2		10					
Тема 10. Національна система освіти на сучасному етапі розбудови українського суспільства.	12	-	2		10					
Усього годин	90	8	22	-	60					

Опорний конспект лекцій

Тема:1, 2 Предмет і завдання курсу «Історія освіти в Україні»; Традиційне виховання та освіта і педагогічна думка Київської Русі

Мета вивчення: розкрити об'єкт, предмет і завдання курсу «Історії освіти в Україні»; визначити сутність та провідні етапи розвитку української народної педагогіки, усвідомити її значення в розвитку сучасної педагогічної науки та вихованні підростаючого покоління; ознайомити з станом розвитку освіти України – Русі київського періоду.

План лекції:

1. Значення, предмет, завдання та структура навчального курсу “Історія освіти в Україні”.
2. Сутність і особливості народної педагогіки.
3. Виховання і освіта першоукраїнців. Трипільська культура.
4. Загальний рівень освіти України – Русі за часів київського періоду.

Література:

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: підручник / Л.В.Артемова. – К.: Либідь, 2006. – С. 6 – 25.
2. Бабашин С.Д. Школи та освіта Давньої Русі (IX – перша половина XIII ст.): монографія / С.Д. Бабашин. – К.: Видавництво “Вища школа”, 1973. – 88 с.
3. Грушевский М. Иллюстрированная история Украины: монография / М. Грушевский. – К.: Изд. МП “Левада”, 1995. – С. 47 – 148.
4. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.В. Зайченко. – К.: Видавничий дім „Слово”, 2010. – С. 12 – 31.
5. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упорядник О.О.Любар; за ред. В.Г. Кременя. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. 17 – 30.
6. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: навч. посібник / [Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т.]; за ред. О.О.Любар. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. 15 – 86.
7. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. / Л.А. Медвідь – К.: Вікар, 2003. – С. 11 – 32.
8. Сявавко П.І. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку: навч. посіб. / П.І. Сявавко. – К.: Наукова думка, 1974. – 151.
9. Сірополко С. Історія освіти в Україні: монографія / С.Сірополко. – К.: Наук. думка, 2001. – С. 27 – 32.
10. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка: навчально-методичний посібник / М.Г. Стельмахович. – К.: Фірма “Віпол”, 1997 – 231
11. Українська педагогіка в персоналіях. У двох книгах. Книга перша X – XX століття: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Антоєць Н.Б., Березівська Л.Д., Бндар Л.С. та ін.] під ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Вид. “Либідь”, 2005. – С. 9 – 33.

Ключові поняття: історія педагогіки, народна педагогіка, освіта першоукраїнців, трипільська культура, кирилиця та глаголиця, християнство, освіта Київської України-Русі, монастирські школи, школи книжного

наученія, католицькі кафедральні і парафіяльні школи.

Основний зміст

Питання 1. Значення, предмет, завдання та структура навчального курсу «Історія освіти в Україні».

Історія педагогіки – це наука, яка вивчає ретроспективне становлення та розвиток освітніх і виховних систем від найдревніших часів і до сьогодення.

Історія педагогіки – одночасно і педагогічна, і історична наука. Історична точка зору полягає в описанні, у відкритті того, що було і як було. Історик прагне відповісти на питання: що? яке? як? коли? Педагог же прагне пізнати особливості розвитку і суспільні функції освітніх явищ та педагогічних поглядів, а також проаналізувати їх, оцінити їх слушність, встановити, чи були вони виразом прогресу, чи актуальні сьогодні. При цьому педагог прагне до пізнання не через саму історичну цікавість, а, і це головне, щоб поглибити свою педагогічну ерудицію, краще зрозуміти напрямки розвитку школи і педагогічної думки, орієнтуватися в сучасних освітніх тенденціях, шкільних системах і педагогічних теоріях. Тому педагога не все однаково цікавить в освітній минувшині. Якщо історик може твердити, що все важливо, і може дійти до дріб'язкового хронологічного вивчення минулого, то педагог, як правило, займає вибіркову позицію, цінну, «утилітарну» з педагогічної точки зору.

Як окрема галузь знань історія педагогіки зародилася в другій половині XVII ст., однак її розвиток припадає на другу половину XIX ст. і наступне століття. Серед першопрохідців-істориків педагогіки насамперед слід назвати француза К. Фльорі («Про вибір і метод учбових занять», 1686), німців К.Мангельсдорфа («Спроба викладу того, що протягом тисячоліть говорилося і робилося в галузі виховання», 1779), Ф. Рухкопфа («Історія шкільної і виховної справи в Німеччині», 1794), К. Шмідта («Історія виховання від його виникнення до нашого часу», 1902). Протягом більш як століття історія педагогіки розвивалась не як історія науки про виховання, оскільки її в сучасному розумінні ще не існувало, а як історія практики виховання і освіти, з одного боку, і як виклад поглядів на виховання тих чи інших мислителів – з другого.

На теренах України історія вітчизняної педагогіки почала розроблятися з середини XIX ст. Увагу дослідників привертала як історія зарубіжної, так і історія школи і освіти в Україні. В цей час виходить багато перекладних праць з історії педагогічної думки зарубіжних авторів. Вітчизняна історія педагогіки кінця XIX – початку XX ст. представлена незначною кількістю робіт дослідницького характеру, інші ж страждали описовістю, відсутністю аналітичності.

Як окремий предмет викладання історія педагогіки входить в програму педагогічних закладів з другої половини XIX ст.

Предметом історії педагогіки є вивчення історичних закономірностей розвитку виховання, школи і педагогічної думки в різні історичні періоди з найдавніших часів до наших днів. Тут слід звернути увагу на три принципово важливі особливості. По-перше, на послідовність слів: виховання, школа і педагогічна думка, яка зовсім не випадкова. Як буде показано далі, у такій

послідовності і відбувався складний процес їх становлення і розвитку. По-друге, на те, що виховання, школа і педагогічна теорія розглядаються в процесі їх взаємозв'язку і розвитку. По-третє, історія педагогіки вивчає історичні закономірності цього розвитку, тобто намагається встановити все, що є спільним для виховання, школи і педагогічної думки в різні історичні періоди.

Вивчення *історії розвитку освіти в Україні* дає змогу усвідомити, що на всіх етапах історичного розвитку школа і педагогічна думка відображали потреби суспільного прогресу. Таке вивчення переконує, що розвиток наукового знання впливав на теорію і практику виховання. Практика, в свою чергу, служила основою розвитку педагогічних теорій. Також доводиться, що основою будь-якої істинно наукової педагогічної концепції є народно-педагогічна спадщина.

У вивчення історії розвитку освіти покладено культурологічний підхід, за яким ретроспектива освітніх і виховних систем розглядається як пласт педагогічної культури, який, в свою чергу, є складовою загальнолюдської культури.

Історико-педагогічні знання та їх розуміння базуються на принципах історизму, логічного взаємозв'язку та об'єктивності (науковості). Принцип історизму ставить за мету виявити точно час і місце виникнення того чи іншого педагогічного явища, концепції чи системи. Також він передбачає окреслення складнощів і труднощів утвердження тих чи інших освітньо-виховних явищ. Тут передусім варто враховувати той факт, що історія педагогіки є наукою історичною, а тому її знання враховують набутки загальної історії. Реалізація принципу історизму призводить до виявлення новацій у педагогічному досвіді минулого і, разом з тим, дозволяє оцінити його з позицій сьогодення, тобто показує обмеженість тих чи інших освітньо-виховних систем вимогами свого часу. У такий спосіб історико-педагогічне знання виявляється у його динаміці та повноті розвитку.

Історико-педагогічне знання передбачає наявність певної джерельної бази, яку становлять: пам'ятники древньої писемності, древні манускрипти, древні рукописи з питань освіти й виховання; архівні джерела; твори живопису, літератури, скульптури в аспекті ретроспективи освітньо-виховних технологій; закони, проекти, звіти, доповіді (офіційні матеріали) конкретних держав у минулому; педагогічна, навчальна та методична література минулого; матеріали загальної та педагогічної преси минулого; мемуарна література минулого.

Функції історії педагогіки як навчального предмета полягають у формуванні в майбутніх вчителів здатності до аналізу, співставлення, порівняння певних педагогічних явищ в їх історичній ретроспективі. Це, в свою чергу, формує критичність педагогічного мислення і дозволяє оцінювати протиріччя становлення певних фактів чи освітньо-виховних систем. Тим самим, у майбутніх педагогів з'являється потреба аналізу, оцінювання тих чи інших видів діяльності працівників освіти, вчених-педагогів. Взагалі, критичність педагогічного мислення є суттєвою ознакою вчительської професійної діяльності.

Питання 2. Сутність і особливості народної педагогіки.

Українська *народна педагогіка* – це система емпіричних педагогічних знань, засобів, принципів та вмінь, вироблених і застосованих українцями у навчанні та вихованні підростаючих поколінь. Вона передувала педагогічній науці й стала її основним першоджерелом. Це та школа, яка завжди з нами, що супроводить і спрямовує життя українців з прадавніх часів

і понині.

Українська народна педагогіка знайшла своє вираження в усній народній творчості – в прислів'ях та приказках, піснях, билинах та притчах. Змістом виховання і навчання був реальний процес повсякденного, побутового і трудового життя людей, а основними засобами – спостереження, показ, багаторазові повторення різних дій. Досвідчені мисливці вчили дітей звіроловству, хлібороби привчали до рільництва, пасічники – до бджільництва, здібні майстри – до різних способів виготовлення знарядь праці. Все це надавало вихованню загальнонародного характеру, однакового для всіх дітей, за винятком відмінностей, зумовлених їх статевими й віковими особливостями.

Перехід від зовнішнього регулювання поведінки людини (через формально – показові дії) до внутрішнього (на основі відповідних моральних принципів) сприяв піднесенню української народної педагогіки на новий, вищий рівень її розвитку. В центрі виховної практики вперше стає проблема формування духовних якостей особистості.

Велику роль у посиленні виховного впливу на дитину відіграють народні традиції. Виникнення поряд зі звичаями системи народних традицій спричинили появу дійового чинника, який інтенсивно сприяє свідомому і цілеспрямованому виробленню в підростаючих поколіннях тих розумових, духовно – моральних, господарсько-трудова і фізичних якостей, яких вимагало життя. Загальні аспекти й елементи народної педагогіки, її норми ґрунтуються на власних для будь-якого суспільства зв'язках, на обов'язкових для родинного, громадського і державного життя відносинах.

Ідеальний варіант педагогіки національної школи той, що базується на інтеграції народної педагогіки, етнопедагогіки та педагогічної науки в цілому, передової практики навчання і виховання молоді. Їх інтеграція не означає позбавлення самостійності чи індивідуальних рис власного вияву, бо кожна з них, поруч із спільними, наділена також належними тільки їй прикметами.

Питання 3. Виховання і освіта першоукраїнців. Трипільська культура.

Вивчення виховання в первісному суспільстві пов'язане з специфічними ускладненнями, які пов'язані з відсутністю письмових свідоцтв. Основним джерелом отримання достовірних даних є вивчення пам'яток матеріальної та духовної культури, мови та фольклору. До числа предметів, які засвідчують про існування виховання в первісну епоху можна віднести знахідки археологів: знаряддя праці і побуту, примітивні дитячі іграшки наскальні зображення та ін. Підтвердженням наявності виховання, що було прийняте у стародавніх людей дійшло до нас у народних іграх, обрядах, розвагах фольклору, короні яких уходять в темряву віків. Плідним засобом пізнання є також вивчення метафоричного рівня тієї чи іншої мови (приказки, прислів'я, епос і т д.).

Нині відомо, що історія людини на Землі розпочалася близько трьох мільйонів років тому. Поява первісної людини на території сучасної України припадає на першу половину *раннього палеоліту* (від трьох мільйонів - до

100000 р. тому) – ашельський період. Населення ранньопалеолітичного періоду вело бродячий спосіб життя, переходячи з одного місця на інше у пошуках рослинної їжі й ведучи полювання на невеликого звіра.

Племена, що заселяли територію сучасної України в епоху середнього палеоліту, схилилися до найдавніших форм релігійних уявлень і вірувань, а саме: тотемізму, магії і анімізму.

Особливості господарської діяльності людей *пізнього палеоліту* (45 тис. – 12 тис. рр. до н. е.) на землях України свідчать про високий рівень розвитку людей, ніж їхніх попередників. У цю епоху виникає сучасний фізичний тип людини.

Населення пізнього палеоліту займалося полюванням на великих тварин, деякими ремеслами. Населення жило вже сім'ями, об'єднаними в досить великі родини - стоянки.

У період пізнього палеоліту з'являється первісне мистецтво – зображення тварин і людей у печерах, статуетки і різноманітні фігурки з глини, каменю, кісток, янтарю, ручні браслети з бивнів мамонта, прикраси, первісні дитячі іграшки. Саме тоді на землях України зміцнилися уявлення про виховання в сім'ї, традиції виховної діяльності, перші постулати народної педагогіки, яка вже в інший історичний час розвинеться і переросте в національну етнопедагогіку.

Важливим фактором розвитку народно-педагогічних уявлень про виховання епохи пізнього палеоліту є людська мова і мовлення. Крім словесної мови для вираження думок і розуміння складних взаємин між людьми, населення на землях України в епоху пізнього палеоліту користувалося немовними комунікативними знаками кількох класифікаційних груп, а саме *акустичними* (слуховими) (крик, зітхання, звуконаслідування, свист); *оптичними* (зоровими) *немовними ознаками* (жести, міміка, пантомімічні рухи частин тіла); *першописьмом* - малюнкове письмо, зарубково-рисковий рахунок і письмо, ієрогліфи тощо.

Пізній палеоліт змінився новим історичним періодом - *неолітом* (8 тис. - 5 тис. років тому), який характеризується переходом населення від збиральництва, полювання й риболовлі до скотарства й землеробства. В цей період виготовляються мотики, човни, плоти, будуються житла різних типів. Удосконалюється технологія виробництва різних знарядь праці з кісток і рогу, каменю і дерева, виникає примітивне ткацтво, поширюється ліплення з глини, здійснюється перехід від родинно-побутового до племінного суспільного устрою, розвивається мова праукраїнців.

Населення на землях України епохи неоліту вже мало власну досить чітку релігію. Пантеон богів був у складі Дажбога, Тата Оря і Матері Лель. Крім того Стрибога (бог вітру), Сварога (бог неба), Хорса (бог сонця), Перуна (бог грози і грому), Макоші (богиня роду), Велеса (бог – покровитель тварин), Позвода, або Віхра (бог повітря), Купала (бог – покровитель плодів земних), Коляди (бог зимових свят).

Племена, що населяли територію сучасної Правобережної України наприкінці III тисячоліття до н.е. - до II тисячоліття до н.е., і увійшли в історію під назвою *людності трипільської культури* (від назви села Трипілья Київської обл., де наприкінці XIX століття було вперше відкрито рештки поселень цих племен праукраїнців мали вже мотичне землеробство, первинне ткацтво, вишивання).

Наші попередники готували своїх дітей до різноманітної діяльності: ведення домашнього господарства, посильної участі в основних видах господарського життя, хатніх промислів і ремесел, що тоді вже були добре

розвинені, виготовлення прикрас, посуду та художніх виробів, відправи ритуалів, обрядів, участі у традиційних діях.

Зміст і характер виховання визначалися умовами життя і виробничою діяльністю дорослих. У племенах, які займалися землеробством, дітей здебільшого прищипували до землеробства, скотарством – до скотарства, рибальством – до рибальства, мисливством – до мисливства тощо.

Виховання дітей у первісній дородовій общині мало наслідувальний характер. Виділялося три вікові групи: *діти* і *підлітки*, *дорослі*, *літні* члени суспільства. Дорослі народжували дітей, здобували засоби для життя; старші здебільшого передавали досвід підростаючому поколінню. Поступово виховання стає особливою громадською формою діяльності. Всі діти і підлітки набували рівноцінних знань, необхідних для самостійного життя. У цей період провідна роль у вихованні належала матері, під наглядом якої діти виховувалися до 5-6 років. Потім хлопчики передавалися до чоловічих осель, дівчатка – до жіночих.

У період матріархату складаються перші уявлення про жінку-матір як оберіг життя, сімейних стосунків, що спонукало й до появи перших народно-педагогічних уявлень про роль матері у вихованні дітей, про ставлення до жінки, до старших тощо.

На останніх стадіях матріархату з'явилися перші заклади для життя і виховання дітей – будинки молоді, окремі для хлопчиків і дівчаток, де під керівництвом старшини роду вони готувалися до життя та праці. У II – I тисячоліттях до н.е. у більшості районів Лівобережжя України проживали скотарські племена ямної, катакомбної, зрубної та інших культур. Родовий лад цих племен був патріархальним, найважливішою характеристикою якого була наявність одношлюбної сім'ї - моногамії, батько (чоловік, глава сім'ї та усієї родини) посідає домінуюче становище в господарській діяльності, організації міжплемінних взаємин, нескінченних збройних сутичках і військових діях (конфліктах), і, звичайно, в сім'ї.

Батьківській рід (патріархат) сприяв розповсюдженню знарядь праці з міді й бронзи, а отже, на зміну неоліту приходять той ступінь розвитку суспільства, що відомий історикам під назвою *бронзового віку*, який передував залізному.

Досі не відомо: чи були тоді школи, підручники і навчальні посібники, оскільки не знайдено жодного підтвердження цього (навіть у найпростішій формі), бо всіх їх (якщо вони існували), як і чисельні унікальні духовні книги епохи неоліту, знищено вогнем, мечем і водою під час і відразу після хрещення України-Русі в 988 р.

Питання 4. Загальний рівень освіти України – Русі за часів київського періоду.

Учених, що до погляду їх на стан освіти в Київській Русі можна розділити на три категорії (С. Сірополко).

До першої категорії можна віднести тих учених, які тримаються думки, що освіта за часів доби Київської держави стояла дуже високо, бо вже того часу були, мовляв, правильно організовані школи, а саме духовенство вважало за свій обов'язок поширювати освіту серед своїх парафіян. Наприклад, Ф. Леонтович твердить, що «кожна парафія повинна була мати школу... Шкільна повинність в приложенні до окремих осіб мала такий самий індивідуально-умовний характер, як і інша канонічна повинність кожного християнина». Прихильники цієї теорії розходяться в поглядах на обсяг тих знань, що їх давала стародавня школа. Наприклад, М. Лавровський думав, що стародавня школа вчила не тільки читати, писати, співати, але й давала відомості з граматики та лічби. Різні відомості з географії, історії, природознавства водилося добувати шляхом «книжного

наученія», «книжного почитанія», завдяки чому вже в тім часі був окремий клас людей, що володіли всіма освітніми засобами, що їх знала тоді Візантія. Інший дотримуються тієї думки, що в стародавній Русі не було ні осіб, ні станів, що різко відрізнялись від маси, — стародавня Русь була, мовляв, рівнина як у фізичному, так і в духовому розумінню: освіта була поширена рівномірно серед усього громадянства.

До другої категорії можна віднести тих учених, які додержуються цілковито протилежної думки щодо стану освіти в стародавній Русі. Вони вважають, що в стародавній Русі не було шкіл, а приватні особи відкривали у себе вдома, так би мовити, публічні читання.

До третьої категорії учених можна віднести тих, що поєднують попередні думки. До таких вчених належить М. Грушевський, який доводить, що в наших давніх джерелах зовсім нема виразних вказівок про організовані школи, але ті джерела дають нам право думати, що освіта набувалася тоді чи то в колективних школах, чи то від поодиноких учителів, причому переважна більшість прагнучих освіти шукала тільки самої письменності – навчання читати. Другим ступенем науки були писання й рахунки. Ще дальшим ступенем науки була грецька а, конче потрібна для практичних справ при частих зносинах з Візантією та з тодішньою вищою ієрархією, переважно грецькою. Вінцем освіти було знання тайн візантійського риторства, стилю. Отож, згідно погляду М. Грушевського, не може бути мови ні про загальне поширення освіти, бо в світських колах переважна більшість не піднімалася навіть і на перший ступінь науки, себто не вміла читати, ні про рівномірність обсягу наукового знання серед тодішнього громадянства.

Якщо додержуватися літописних даних, що дійшли до нас, а також відомостей різних історичних пам'яток, то доводиться признати, що як оптимістичний, так і занадто песимістичний погляд на стан освіти в Київській Русі мало оправданий. Перші літописні відомості про піклування руських князів про освіту пов'язуються з іменем Володимира Великого та належать до часу хрещення України-Русі.

У всіх літописних та інших матеріалах, що стосуються освітньої справи за Володимира Великого і його наступників, нема жодної згадки про заснування чи існування «училищ», а мова йде про учителів, про «книжное ученє», про відбирання дітей у знатних осіб – старост, священників, – про обов'язок священників «учити люди». Запрошуючи грецьке духовенство для схрещення населення України-Русі, Володимир Великий, хоч сам був неписьменний, дбав про те, щоб разом з християнством перенести з Візантії освіту і все те, що знали греки. Але у греків у той час були лише приватні школи, де вчителі-дидаксали вчили дітей і проводили публічні читання. Цей, за висловом Е. Голубінського, ідеальний спосіб поширення освіти був не під силу для тодішнього суспільства Русі, а саме такий тип школи і перенесли греки до нас.

Не зважаючи на те, що літописці і не згадують, кому саме віддавалося дітей, відібраних від батьків для «книжного наученія», але треба думати, що то були переважно болгарські, а почасти, може, грецькі священники, які знали слов'янську мову. Як відомо, Болгарія раніше, ніж Україна-Русь, прийняла християнство за візантійським обрядом (865) і значною мірою сприяло розвиткові культури України-Русі.

Духовенство і взагалі церковний клир, беручи на себе завдання «утвердження» у вірі новохрищеників, мали на меті насамперед підготувати з тубільців священноцерковнослужителів – священників, дяків, учителів співу та різних урядовців для княжої управи: при кожному князеві була канцелярія, що комплектувалася не лише з письменних, але й з більш-менш досвідчених осіб, яким доручалися різні функції державної управи. В «Руській Правді» зазначалося, що серед княжих помічників (мужів) завжди був писар-рахівник

(«метальник»), що мав вести запис життєдіяльності князя. Окрім вищевказаних чинників до сприяли «книжному наученню» було бажання набути тим шляхом відомості з християнської релігії для спасіння душі, а також придбати різні знання для задоволення свого безкорисного замилювання до науки.

Приймаючи як факт існування шкіл в Київській Русі, доцільно за потрібне розглянути тут питання як про поширення тих шкіл, так і про внутрішній їх устрій.

На думку С.Сірополка перші вітчизняні школи були школами-бурсами, де жили діти, яких силою відбирали від батьків «ради книжного научення». Є підстави думати, що стародавня школа була безоплатна, а якусь нагороду («урок») за навчання дітей та за утримання їх у себе вчителі діставали з княжих маєтків.

Саме призначення «книжного научення» – «утвердження веры» свідчить про те, що стародавня школа не могла бути становою, бо «утвердження веры» було потрібне однаково для всіх і кожного. І справді, як видно з літописних відомостей, «книжно научалися» не лише особи княжого та боярського роду. Не слід також припускати, що стародавня школа була не лише загальнодоступна, але й обов'язкова. Насправді справа стояла так, що освіта поширювалася переважно у містах, бо селяни порівняно з городянами називалися «невежами». Ярослав, за свідченням літопису, встановив для священників обов'язок учити, а не обов'язкове навчання для населення.

Отже, стародавня школа була приватною установою, що, не будучи зв'язана наперед певною програмою і стартом, провадила колективне навчання дітей з різних верств населення та дбала про поширення освіти серед тих дорослих, що бажали шляхом «книжного научення» набути письменність або ті чи інші знання.

Достовірно невдома кількість шкіл Київській Русі та чисельність учнів які у них навчалась. Таку інформацію ми можемо розрахувати опосередковано. Так, напередодні татарські навали налічувалося 15 єпархій та значна кількість монастирів, – в самому Києві в той час було 14, – а церков навіть більше. (Кожна єпископська катедра, монастир і церква в Київській Русі тісно сполучалися зі школою. З меншою певністю можна говорити про кількість учнів у наших стародавніх школах. Проте один з польських істориків освіти в Київській Русі припускав, що в 200 міських школах коло половини XIII ст. вчилася 1000 дітей. Автор визначає кількість міст числом 100, в кожному місті – 2 школи з кількістю 5 учнів у школі. На жаль, автор нічим не обґрунтував своїх обчислень.

Щодо віку дітей для вступу до школи є дані, що діти починали вчитися у віці від 7 – 9 років.

У поглядах на дисципліну в стародавніх наших школах також нема однозначної думки. Деякі вчені твердять, що тогочасна шкільна дисципліна базувалася на євангельській лагідності та любові.

Інші, навпаки, що євангельські приписи про любов, лагідність і ласку дуже мало впливали на наших предків, що звикли додержуватися у своїм житті старозавітних патріархальних ідей у родині і в родинних взаєминах. Наша стародавня школа була для дітей, за висловом одного історика, «не вибагливою і люблячою нянькою, а сухим і суворим дидаксалом з книжкою і указкою в одній руці та з різкою в другій».

Наші предки ще перед хрещенням України-Русі знали чужі мови. З того часу вивчення чужих мов поширилося ще більше. До того спонукували міжнародні відносини, подорожі, поширення віри та замилювання до науки. Дипломатичні відносини вимагали знання латинської мови. Знавців тої мови, в той час було небагато. Грецька мова більш поширена, бо освічені люди тої доби задовольняли своє замилювання до науки переважно творами грецької духовної літератури. Знання грецької мови стояло вже на такому рівні, що з'явилися свої перекладачі з грецької мови на слов'янську.

Питання 5. Предмети навчання в школах Київської Русі.

Стародавня школа вчила читати, писати, співати, окрім цього давала відомості з граматики та лічби. Різні відомості з географії, історії, природознавства водилося добувати шляхом «книжного научення», «книжного почитання»

Першим ступенем освіти часів Київської Русі було знання “писемности” (вміння читати). Переважна більшість учнів завершувала навчання на цьому етапі.

Невідомо, як саме вчилися в той час читати, чи існували тоді букварі. З доби Київської Русі не збереглося жодного букваря, – збереглися лише вправи писання літер в абетковим порядку. Розуміється, те, що не дійшов до нас ні один буквар з тої доби, не є вирішальним чинником, але більше вирішує тут той факт, що про букварі нема згадки ні в літописах, ні в життях святих, ні в інших стародавніх пам'ятках.

Дехто з істориків освіти припускає, що у давнину у нас зовсім не було букварів, бо вчили читати без попереднього ознайомлення учня з окремими літерами. Навчання письменності полягало тоді, мовляв, у тому, що учень спочатку заучував напам'ять перший і дальший псалми, дивлячись лише в книжку та слідкуючи очима за «вказкою» учителя; потім учень з допомогою учителя порівнював однакові слова, однакові склади та, на кінець, однакові літери.

На погляд тих істориків, в давнину вживалася у нас своєрідна метода читання, яку тепер могли б назвати методою цілих слів, або глобальною методою. Вживання тої методи читання давало тоді такі наслідки, що пересічний учень не міг зрозуміти процесу читання, бо вміння читати переходило в засвоєння книжки напам'ять. Той, хто навчився читати Псалтир, часто не міг справитися з іншою книжкою.

Другим ступенем освіти було засвоєння вміння писати, рахувати і співати.

Так при навчанні письма звертали увагу на те, щоб письмо було красне. Засвоєння граматичних правил було ще тяжчою справою, а тому завжди ставилося у велику заслугу знання “граматики”.

Навчання арифметики, а саме нумерації та перших двох дій, потребували ті, хто готувався на писаря-метальника, купця і т. п., але саме життя вимагало деякого знання лічби.

Щодо співу – першими його учителями (демествениками) були греки. Так, на заклик Ярослава у 1051 р приїхали до Києва троє греків зі своїми родинами та стали вчити руських демественому співу. Але учителями співу були переважно болгарі; тому, треба думати, довго зберігався у нас болгарський виспів богослужбових пісень. Спочатку вчили одноголосого співу, а в XI ст. перейшов до нас і багатоголосий спів.

Інші знання поза читанням, писанням, лічбою та співом (третій ступінь освіти) можна було набути лише шляхом «книжного почитання». Всі знання про людину і природу були в давнину у нас, як і взагалі в середньовічному християнстві, обвіяні релігійним духом. Історичні знання подавали в перекладі на слов'янську мову різні хроніки, де розповідалося про історію людства з релігійним забарвленням.

Географічні та природничі відомості черпали наші предки зі статті «Шестоднев» Василя Великого в збірнику XIII ст., з хроніки Г. Амартола і т. ін. Найбільше тоді було творів богословської літератури — Івана Золотоустого («Златоструй», «Маргарит», «Ізмарагд», «Златая цепь» та ін.), Василя Великого, Григорія Богослова, Єфрема Сирина та ін.

Питання для самостійної роботи:

1. Наведіть приклади прямої зумовленості виховання соціально-культурними умовами в період раннього середнього і пізнього палеоліту, неоліту, трипільської культури.
2. Довести виховну дію, силу народних традицій, звичаїв і обрядів (опираючись на власний досвід).
3. Обґрунтувати особливості навчання і виховання підростаючих поколінь в найдавніші часи.

Тема:3, 4 Виховання і школа України в період її поневолення (друга половина 13 – 15 ст.). Школа і педагогічна думка в епоху українського Відродження (16 – перша половина 18 ст.).

Мета вивчення: ознайомитись з станом розвитку освіти і педагогічної думки в Україні в період її поневолення (друга половина 13 – 15 ст.); проаналізувати соціальні, політичні і економічні чинники, які сприяли формуванню галузі освіти в епоху українського Відродження (16 – перша половина 18 ст.).

План лекції:

1. Занепад вітчизняного шкільництва в період поневолення (друга половина 13 – 15 століття).
2. Виникнення іновірних шкіл, зміст освіти у них.
3. Розвиток національної шкільної освіти України у XVI ст. Острозька школа.
4. Братські школи та їх роль у розвитку освіти і культури.

Література:

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: підручник / Л.В.Артемова. – К.: Либідь, 2006.
2. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.В. Зайченко. – К.: Видавничий дім „Слово”, 2010.
3. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упорядник О.О.Любар; за ред. В.Г. Кременя. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. 17 – 30.

4. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: навч. посібник / [Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т.]; за ред. О.О.Любар. - К.: Т-во "Знання", КОО, 2003.
5. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. / Л.А. Медвідь – К.: Вікар, 2003.
6. Українська педагогіка в персоналіях. У двох книгах. Книга перша Х – ХХ століття: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Антоєць Н.Б., Березівська Л.Д., Бндар Л.С. та ін.] під ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Вид. "Либідь", 2005.

Ключові поняття: Галицько-Волинське князівство, католицькі кафедральні і парафіяльні школи, братські школи, Київська колегія.

Питання 1. Занепад вітчизняного шкільництва в період поневолення (друга половина 13 – 15 століття).

Розвиток освіти на Україні-Русі був перерваний навалюю орд Батия (30-40 роки XIII ст). Були знищені численні культурні цінності: рукописи, збірники, повчання педагогічного характеру. Необхідно відзначити і той факт, що ще до навали ординців занепаду Києва немало спричинив і московський правитель Юрій Довгорукий та його син Андрій Боголюбський. Останній, у 1169 р. напав на Київ і зруйнував його вщент, пограбувавши навіть ікони з київських церков.

Незважаючи на занепад Києва Українська держава відразу не занепадала, а проіснувала майже 100 років. Її осередком стало Галицько-Волинське князівство, що зберегло культурно-національну традицію Київської Русі і одночасно зближалося з західною культурою.

Щодо освітньої справи в Галичині та на Волині до часу прилучення першої до Польщі (1387), а другої – до Литви (1377), то можна твердити, що Галицько-Волинська держава зберігала культурно-національну традицію Київської Русі, а рівночасно все більше зближалася з західною культурою. Живучи в тісних зносинах із західними сусідами, галицько-волинські князі завели латинську мову в дипломатичних зносинах, а саме населення толерантно ставилося до католицизму і католицької віри.

Найголовнішою літературною пам'яткою Галицько-Волинської держави є Галицько-волинський літопис, що з мистецького боку перевищує київські літописи. Проте ні той літопис, ні усі інші твори, що дійшли до нас з часів XIII – XIV ст., не можуть дорівнятися до головніших пам'яток староруської літератури XI – XII ст.

До Галицько-Волинської держави один час (від 1280 до 1323) належала теперішня Закарпатська Україна, де мукачівський та грушівський монастирі були першими осередками письменності Закарпатської України, а за панування Ярослава Осмомисла (1153 – 1187) належала також Буковина. На жаль, нема жодних згадок про те, щоб у той час чи перед тим існував на Буковині якийсь культурний осередок або були там якісь школи.

Розбиті білоруські та українські землі (між іншим Поділля, Чернігово-Сіверська і Переяславська землі) підпадають протягом XIV ст. під владу Литовської держави, а Галичина від другої половини XIV ст. стає провінцією Польського королівства. Згодом внаслідок Люблінської унії (1569) до Польсько-Литовської держави прилучилися усі українські землі, за винятком Чернігівщини, що ще залишалася за Московією (від 1503 до 1618), Буковини, що підпала під владу Молдавії, та Закарпатської України, що підпала під

владу Угорщини.

Литовська держава, що протягом мало не двох сторіч була державою і українського народу, не вносила значних змін у його культурно-національне життя, і це з тої причини, що литовська культура стояла нижче української. Отож литовські князі та магнати підпали під вплив освіченіших українців, що дали їм свою мову, літературу, віру і взагалі культуру. Українська мова стає мовою управи, законодавства та суду. У Статуті литовським прямо узаконювалося: «Писар земський мав по-руському, літерами і словами, всі листи й позви писати, а не іншою мовою і словами». Українська мова в той час розвивалася спільно силами українського і білоруського народів, а тому інколи тяжко буває встановити національність автора чи перекладача якогось твору, а до того і українець, і білорус однаково називали себе русинами.

В другій половині XV ст. розпочалася боротьба українського народу проти литовських князів на ґрунті церковних справ, а водночас і освіти: литовські князі, прийнявши згодом католицьку віру, присвоїли собі право «подавання», себто право призначати осіб на посади православних єпископів і архімандритів. Уділяючи ті посади за гроші, як те робили також польські королі на українських землях, литовські князі часто призначали на посади єпископів і архімандритів зовсім невідповідних осіб, тому православна церква втрачала авторитет в очах вірних. Згодом було заведено шляхом звичаю т. зв. «патронат», що надавав право магнатам і панам розпоряджатися духовними посадами і церковним майном у своїх маєтностях. Малопридатне до своїх пастирських обов'язків православне духовенство не дуже ретельно ставилося також і до своїх учительських обов'язків, та й самі литовські князі були мало зацікавлені в розвитку українського шкільництва.

Учителями в церковних школах були переважно дяки, паламарі, демественики, що дістають також назву «бакалара», або «дидаскала». За свою педагогічну діяльність учителі одержували деяку нагороду від батьків учнів після закінчення певного курсу науки. Перехід від букваря до Часослова, від Часослова до Псалтиря і т. д. був справжнім святом і для вчителя, і для учнів. Учитель отримував від батьків горщик каші та гривну грошима. Саме свято відбувалося так: учень приносив до школи горщик каші з грошима зверху, ставив його на стіл. Учитель, відібравши гроші, разом з учнями йшов на площу біля школи. Там ставили горщик на землю та починали кидати в нього кілками, поки не розбивали його на черепки. Далі відбувалися всякі ігри та забави.

Щодо підручників – слід вважати, що в той час першим підручником був буквар, але до нас ні один з тих букварів не дійшов. Підтвердження, що букварі, безперечно, уже були в той час, знаходимо в листі новгородського архієпископа Генадія до московського митрополита Симона в кінці XV ст. У тім листі є згадка про азбуку-границю. Напевно азбука-границя могла дістатися до Московії лише з України, що вже у той час постачала їй свою культуру.

Назву «азбука-границя» надано буквареві тому, що абетка подавалася там у формі вірша, кожний рядок якого починався з літери в абетковій порядку, при чому на «границю», себто на край кожного рядка вірша, виносилася ще окремо його перша літера.

За букварем йшов Часослов як перша читанка. Слід мати на увазі, що наприкінці XV ст. з'явилася перша друкована кирилицею слов'янська книжка, і то був якраз «Часословець», виданий німцем Швайпольтом Фіолем у Кракові 1491 р. Мова того «Часословця» має багато ознак живої української мови. Шв. Фіоль був першим друкарем слов'янських книг кирилівськими черенками.

Щодо методи науки читання – в XV ст. уже вживалася т. зв.

літероскладальна метода, яка полягала в тому, що учень мав вивчити всі комбінації складів з двох, трьох і більше літер: буки-аз ба, і т. д. Історичні, природничі та географічні відомості набували письменні люди з читання згаданих уже раніше книжок та інших творів перекладного письменства зі специфічним релігійним висвітленням подій і явищ та з матеріалом, що мало відповідав науковій правді та пекучим потребам життя.

Щодо рідної мови – старолітературна мова, оперта на староруській церковній основі з українською закраскою, все більше потрапляла під вплив нової канцелярської мови з її білорусизмами та полонізмами, як рівно і мова «посполитства» вбирала в себе багато польських елементів.

Від XIV – XV ст. вводяться у нас нові способи письма, т. зв. півустав і скоропис. Півустав відзначався такими прикметами: літери мають простіший нарис, ніж устав; замість прямих ліній уживаються ламані; кожна літера пишеться окремо, не зв'язується з іншою та має декілька форм, так що писар може писати ту саму літеру по-різному. Літери в скоропис визначаються ще більшою різноманітністю нарису. Освітню справу на українських землях за вказаний тут період – від половини XIII до половини XVI ст. – можна було б стисло охарактеризувати так: вищі верстви українського громадянства, спонукані привілеями шляхетського стану, почали швидко і помітно підпадати під вплив польської культури та користуватися польською мовою, залишаючи рідну мову та церковну школу лише для простолюддя. Цей розрив вищих верств українського громадянства з його основним ядром спричинився до ослаблення розвитку української культури, що особливо виявилось як у відсутності середньої і вищої української школи, так і в занепаді оригінальної літературної творчості.

Питання 2. Виникнення іновірних шкіл, зміст освіти у них.

В межах Речі Посполитої держава визнавала й підтримувала лише католицьку церкву. Православна ж церква була поставлена фактично поза законом. Вірність православної релігії позбавляла людину можливості брати участь у державному й громадському житті. Православні позбавлялись економічних, політичних, судових привілеїв, витіснялись у деяких містах із цехів і не могли займатися торгівлею. Таким чином, релігійна належність була тісно пов'язана з політичним і соціальним статусом людини.

Втрачаючи звичайні умови існування й свій вплив на державне й релігійне життя, частина українського панства єдиний вихід з такого становища вбачала в пристосуванні до нових умов, тобто в покатоличенні та спольщенні. Такі обставини спонукали українські заможні верстви населення отримувати відповідну «католицьку» освіту.

Католики не завжди охоче дозволяли вчитися православним у своїх школах. Однак, слід сказати, що незначна частина української молоді все ж мала можливість вчитися у католицьких школах, як у кафедральних, так і в парафіяльних.

Католицькі кафедральні школи були не лише професійними школами для підготовки священноцерковнослужителів, але й загальноосвітніми. Крім мов – латинської, грецької та польської, – предметами навчання в них були різні науки, що входили в систему семи вільних наук та поділялися на дві групи: тривіум і квадривіум. До першої групи входили граматики, риторика і діалектика, до другої – арифметика, геометрія, музика та астрономія. Щоб підняти рівень католицьких шкіл та взагалі католицтва, католицький єпископат закликав до Польщі єзуїтів. Відтоді починають єзуїти засновувати школи також і на білорусько-українських землях. Захоплення польською культурою, презирство до своєї рідної мови й

віри були звичайним наслідком навчання українського панства в чужій школі.

Слід зазначити і на позитивні наслідки навчання у іновірних школах. Випускники польських католицьких шкіл (діти заможного міщанства), окрім соціально-економічних привілеїв, мали можливість ще продовжувати навчання в європейських університетах Німеччини, Франції, Чехії та ін. Так, у 1397р. польська королева Ядвіга, маючи на думці культурно зміцнити майбутню унію між Польщею та Литвою, заснувала своїм коштом при Празькій університеті (відкрито його 1348 р.) спеціальний інтернат для студентів з литовських та інших сусідніх земель, а у 1409р. такий самий інтернат утворено при Краківській університеті. Для українського громадянства відкривалася можливість вступати через Польщу в безпосередній зв'язок із європейською культурою.

Окреме місце серед вищих іновірних шкіл того часу займала Замоїська академія, що розпочала роботу в Польщі 1594 чи 1595 р. Ян Замоїський. Фундатор академії виключив з її програми богослов'є як предмет, що вносить з собою полемічний елемент виховання. Академія складалася з восьми класів. Бідних студентів не лише звільняли від плати за навчання, але й утримували в бурсі коштом фундатора. Студенти поділялися за національністю на п'ять груп: польська, литовська, руська, пруська та чужоземська. Фактом поділу студентів за національністю піддавалася кожному студентові та думка, що він не тільки громадянин своєї батьківщини, але й син свого народу. Фундацією з 1601 р. Ян Замоїський установив при своїй школі десять кафедр, а саме: 1) цивільного права; 2) публічного права; 3) моральної філософії; 4) фізики; 5) логіки і метафізики; 6) математики; 7) вимови; 8) риторики і діалектики; 9) поезії і синтаксу; 10) аналогії та орфографії. Після смерті фундатора Замоїська академія встановила чотири факультети: теологічний, правничий, філософічний та медичний.

Добре розуміючи, що збереження своїх шкіл з їхнім стародавнім візантійсько-церковним характером неминуче призведе до занепаду української культури, так що українському народові доведеться пасти задніх на життєвій арені супроти культурних народів, українські патріоти прийшли до думки про необхідність реформувати своє шкільництво.

Питання 3. Розвиток національної шкільної освіти України у ХУІ ст. Острозька школа.

Перший, хто розпочав реформу шкільництва в дусі нової просвітньої програми та своїм меценатством довів, що й слов'янська мова може мати свою граматику та бути придатна до викладу вільних наук, був кн. Костянтин-Василь Острозький, київський воєвода. У 1572р. К. Острозький відкрив на свій кошт школу в Турові, а в 1577р. – у Володимирі на Волині. Пізніше у Острозі, в своїй резиденції, було відкрито школу, що стала зразком для багатьох українських шкіл. Крім цього там же, в Острозі, на його кошти було споруджено і друкарню. З цієї друкарні у 1581р. вийшла перша повна слов'янська Біблія обсягом 1250 сторінок. Підготовка її до друку тривала 10 років, а над її перекладом з єврейської та старогрецької мов наполегливо працювали 72 перекладачі.

Острозька школа розпочала роботу у 1580р. Вона працювала за програмою тодішніх середніх шкіл (колегій). У школі викладалися три мови: слов'янська, грецька та латинська. Першими учителями тої школи були грецькі дидакаси як з-посеред тих греків, що заселявали в Острозі цілу вулицю, так і з тих, що їх надіслав царгородський патріарх на прохання кн. К. Острозького.

К. Острозький прихильно ставився до просвітньої діяльності протестантів, а тому він не вагався запрошувати їх на вчителів до своєї школи. Першим ректором школи був Гарасим Смотрицький (помер 1594 р.), а після нього – Кирило Лукарис.

Острозька школа користувалася великою популярністю. В ній навчалися не тільки шляхетські діти, але й селянські. Учнями тої школи були, м. ін., Максим (у чернецтві Мелетій) Смотрицький, Петро Конашевич-Сагайдачний.

Кн. К. Острозький мав намір перетворити Острозьку школу в академію, але йому не вдалося здійснити свого наміру. Р. 1608 кн. К. Острозький помер, і його маєтності та фундації перейшли в руки католиків. Як довго існувала Острозька школа, невідомо, але з певністю можна сказати, що р. 1624 тої школи вже не було, бо саме тоді внучка кн. К. Острозького, Анна Альоїза Хоткевичева, заснувала в Острозі єзуїтську колегію.

Острозька школа і друкарня сприяли розвитку української культури і освіти. Так, з Острозької школи вийшла перша грамика церковнослов'янської мови, видана у Вільні р. 1586, а з острозької друкарні вийшли три видання Часослова, що відігравав у нас роль книги для навчання грамоти, та ціла низка полемічних творів на захист православної віри проти католицтва та унії.

На жаль, кн. К. Острозький не знайшов послідовників серед інших українських магнатів, та, на щастя, за освітню справу взялося міщанство («хлопи прості – кушніри, кожум'яки, сидельники», за висловом львівського єпископа Гедеона Балабана), що було більш-менш заможною верствою завдяки заняттям торгівлею і ремісництвом та призвичаєною до ведення громадських справ, бо користувалося самоуправою в магістраті та цехових організаціях.

Питання 4 Братські школи та їх роль у розвитку освіти і культури.

Братства – це українські релігійно-національні організації. Вони своїм корінням сягають у XV століття, але найактивніша, й наймасовіша їх діяльність припадає на XVI-XVII століття.

Братства об'єднували в своїх рядах ремісників, селян, запорозьких козаків, купців та українських магнатів. Вони відіграли величезну роль у боротьбі проти політики національних та релігійних утисків, яку проводили польські колонізатори в Україні. Як засіб протистояння експансивному наступові, братства широко використовували українські школи, друкарні й молодіжні об'єднання, дитячі братства. Особливу увагу вони приділяли створенню українських шкіл.

Як відомо, церковні братства, ставили своїм завданням піклуватися церквою, бідними та хворими своєї парафії. Згодом деякі братства дбали також про заснування шкіл.

Братські школи – це українські національні навчальні заклади, які відкривалися й утримувалися братствами.

Для покриття витрат на удержання церкви, шпиталю, гостинного дому та школи, на видачу допомоги бідним і сиротам, на урядження храмового свята разом з братським пиром, на похорон членів братства і т. ін. кожний член Успенського братства (членами могли бути також жінки) повинен був вносити до братської скрині певну вкладку — «укуп», або «вступне» (6 грошів), та по 1/2 гроша щомісячно. Братська скриня зберігалася в церкві, а ключ від скрині знаходився у того члена братства, що був, з вибору членів братства, покликаний на посаду шафаря, чи скарбника.

Крім членських вкладок, до братської скарбниці йшли різні поступлення: пожертви як духовних, так і світських осіб (наприклад, р. 1622 гетьман П. Конашевич-Сагайдачний пожертвував Успенському братству 1500 золотих).

Платня за навчання в школі не була стала, — її розмір визначався залежно від віку дитини, що вступала до школи, та від предметів, що їх мала вона вчитися. Незаможні батьки могли вносити певну платню натурою, наприклад, дровами. Сироти — в протоколах братства навчалися безкоштовно, а найбідніші з них утримувалися на кошт братства та жили в бурсі при монастирі. Бідні школярі діставали також пожертви від мешканців міст в нагороду за спів колядок та віршів під час Різдвяних свят, Великодня, Зелених Свят і т. п. Як відомо, цей звичай, збирання пожертв школярами-бурсаками став загальним явищем і в багатьох братських школах на всіх українських землях.

В 1585 р. було затверджено статuti братських шкіл. (Основні меседжі включали...)

«1. Дидаскал, або вчитель цієї школи повинен бути благочестивий, розумний, смиренномудрий, скромний, не хабарник, не грошолоб, не гнівливий, не заздрісник, не насмішник, не соромітник, не чародій, не казкар, не пособник ересей, а прихильник благочестя, добрих справ, що в них себе проявляє, а не лише в таких чеснотах, то й учні будуть такі, як їх учитель... Кожен, хто приводить сина, чи приятеля, чи інших на науку, повинен взяти з собою одного чи двох сусідів, щоб у присутності двох чи трьох домовитися з учителем і укласти угоду про навчання й про весь порядок і його обов'язки згідно з цим писаним реєстром; і належить йому спершу цей реєстр прочитати, щоби знав, яким чином будуть навчати його сина і що він за це повинен (платити), і щоб він міг не перешкоджати Цьому порядку, а допомагати, яким чином привести дитину до послуху вчителеві й до науки, як праведний батько, бажаючи по трудах і видатках бачити добрий плід, повинен і в реєстр за звичаєм вписатися.

2. Учитель же, взявши доручену йому дитину, повинен навчати її свідомо доброї науки, за непослух карати не по-тиранські, а по-вчительські, не надмірно, а посильно, не розбещено, а спокійно й смиренно, не тільки по-світськи, а й вище світських...

3. Сідати повинні кожен на певному своєму місці, визначеному згідно з навчанням: хто більше вміє (знає), той сидіти буде вище, хоч би й був дуже нужденний; хто буде менше знати, той повинен сидіти на гіршому місці...

4. Багатий над убогим у школі нічим іншим не повинен вивищуватись, лиш самою наукою, а плоттю рівні всі...

5. Навчати й любити учитель повинен всіх однаково, як синів багатих, так і сиріт убогих, і котрі ходять по вулицях, поживи прохаючи, як хто посильно може навчатися, а не вчити одного старанніше, ніж іншого...

6. Діти повинні сходитися до школи на певну годину, тобто у великий (довгий) день на годину дев'яту, і щоб також всі встали теж і в інші дні менші, як вирішить учитель; і відпускати їх після навчання додому в певну годину.

7. Кожного ранку вчитель повинен пильно дивитися: якщо б якогось хлопця не було, то повинен одразу за ним послати, й дізнатися причину, чому не прийшов; якщо десь не забавився грою, або вдома обдурив, чи забагато спав і тому не прийшов до школи, то повинні про все дізнатися й привести його...

8. Зранку, зійшовшись на призначену годину, всі не повинні почати вчитися, поки не виголосять молитви і звичайні передмови...

9. У школі діти повинні бути поділені на трое: одні, котрі будуть вчитися пізнавати й складати слова; другі, котрі будуть вчитися читати й вивчати багато речей напам'ять; треті будуть, читаючи, вчитися переказувати, міркувати й розуміти...

Одна з перших братських шкіл (Братська Успенська школа) розпочала свою роботу восени 1586 р. В першому році було зараховано 22 хлопці, а в другому – ще 26 нових; переважно були то діти львівських міщан, перед міщан і духовних, але й були і місцеві.

На чолі Успенської братської школи стояв ректор, що його вибирало братство з числа осіб, відомих своєю педагогічною діяльністю. Першим ректором був Арсеній, а у 1604р. на посаду ректора був обраний Іван Борецький (пізніше – ректор Київської братської школи, а потім київський митрополит Йов)

Учителі діставали за свою працю певну платню грошима, а крім того, даровий обід по черзі у батьків учнів школи та певну частку від продажу свічок у церкві і від плати за подзвін по душі померлих членів братства.

У Львівській братській школі вивчали чотири мови – слов'янську, грецьку, латинську та польську. Введення латинської мови як предмета навчання треба віднести на початок XVII ст. Латинська мова ніколи не була в тій школі викладовою мовою, бо навчання там провадилося слов'янською та грецькою мовами. Із всіх братських шкіл, мабуть, лише єдина Львівська школа зберігала цей порядок до кінця XVII ст.

Взагалі латинська мова займала у Львівській школі скромне місце, бо насамперед не завжди серед учительського персоналу були добрі знавці тої мови; по-друге, деяка частина членів Успенського братства належала до односторонніх афонського ченця Івана Вишенського, ворога навчання латинської мови в православній школі. Інші предмети були звичайні – граматики, поезія, риторика, діалектика та спів. Братство особливу увагу уділяло співу.

Школа Успенського братства у Львові одразу набула широкого розголосу, так що стала зразком для інших братств, що почали відкривати школи в багатьох містах і містечках.

Однак уже з другого десятиріччя XVII ст. матеріальний стан Успенського братства почав занепадати, що не могло не відбитися і на долі самої братської школи. Незабезпеченість учительських сил, а також втручання першого-ліпшого братчика у шкільні справи спричинилися до того, що з Львівської школи почали відходити кращі учительські сили. Щоб підняти рівень школи, братство звернулося до олександрійського патріарха Кирила Лукариса за порадою, і той надіслав братству листа з дня 26 квітня 1614 р., де радив братству насамперед подбати про матеріальні засоби для удержання школи та належної оплати учителів, а по-друге, доручити керування школою двом-трьом старшим братчикам з тим, щоб інші братчики не вмішувалися до шкільної справи, не перешкоджали учителям бити і карати дітей та вчити їх так, як того бажують учителі, а не так, як того хочуть батьки. Братство взяло до уваги пораду К. Лукариса, відновило школу та поставило її на такий рівень, що вже р. 1619 Віленське братство просило Успенське братство прислати йому здібних учителів, а Луцьке братство р. 1620 взяло за зразок львівський «Порядок шкільний» при виготовленні статуту для своєї школи (відкритої у 1621р.).

В тісному зв'язку з братською школою стояла друкарня Успенського братства, де друкувалися підручники і різні книжки, необхідні для шкільних потреб.

Найбільшого розвитку школа Успенського братства у Львові досягла при кінці XVI і в першому десятилітті XVII ст. Це був час, коли українське православне громадянство, зорганізоване в церковні братства, стало на захист православної віри і національної культури як проти намірів польського уряду завести церковну унію, так потім і проти самої унії.

Саме тоді українське громадянство втяглося у жвавий спір про значення освіти та про напрями шкільної реформи. На тім ґрунті боролися між собою дві течії, представники однієї стояли на тій позиції, що нема чого брати собі за зразок іновірні школи з їх латинською мовою, а треба залишатися при своїй слов'янській мові, «наймилішій Богові». Представники іншої течії хотіли зберегти свою віру та народність, а рівночасно визнавали за потрібне прилучитися до західної культури. Розбіжність серед тих і інших була в підході до здійснення своїх планів шкільної реформи: одні відстоювали збереження найтіснішого традиційного зв'язку з Візантією, де в XVI ст. пробудилося духове оживлення в зв'язку з реформаційним рухом у Західній Європі; другі стояли за те, що в основу школи слід покласти не грецьку, а латинську мову як ключ, що відчинить двері до багатой західноєвропейської літератури та науки.

Кінець XVI ст. і перші десятиліття XVII ст., себто час, що його прийнято називати першим українським відродженням, визначаються помітним розвитком шкіл, друкарень та книжкової продукції.

З братських шкіл, що функціонували в той час, були такі: у Вільні (1588), Городку (1591), Бресті (1591), Мінську (1592), Перемишлі (1592), Бельську (1594), Могилеві (1597), Замості (1606), Києві (1615), Луцьку (1619 чи 1620), Пінську (1633), Орші (1648), Рогатині, Вінниці, Немирові, Кам'янці на Поділлі, та ін.

З усіх братських шкіл найбільш відомою є Київська братська школа. Рік заснування Київської братської школи досі не встановлено.

При заснуванні Богоявленського братства в члени його вписався і гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний з усім військом козацьким, приймаючи таким чином під свою опіку і протекторат як саме братство, так і всі установи при ньому. Хоч серед козаків були, за висловом М. Грушевського, «одчайдушні мамаї», для яких релігія не мала жодного значення, однак більшість козацтва була прив'язана усім серцем до того, що вважалося за підставу національного життя.

На чолі братської школи як її ректор став Йов Борецький (в миру Іван), один із членів того гуртка учених, що саме в другім десятиріччі XVII ст. скупчився навколо архімандрита Києво-Печерської лаври Єлисея Плетенецького.

Київська братська школа поділялася на декілька класів чи шкіл. У кінці 20-х рр. XVII ст. вона ділилася на чотири класи: руська школа, інфіма, граматики та синтаксис. У програмі Київської братської школи головне місце займала слов'янська мова. Навчання в школі починалося зі слов'янської азбуки. Слов'янська мова була викладовою мовою, але учням дозволялося відповідати і розмовною мовою. Друге місце належало грецькій мові. Уся програма і шкільна система були перейняті греко-слов'янським духом, бо все тут ґрунтувалося на засадах східної православної старовини. Щодо історичних, математичних і інших наук, що викладалися в деяких західноукраїнських братських школах, то про навчання їх в Київській

братській школі нічого не згадується в пам'ятниках, що збереглися з того часу.

Виховання дітей велося в строго моральнім і національнім дусі. При школі р. 1620 заведено з благословення згаданого уже єрусалимського патріарха юнацьке («младенческое») братство. Київська братська школа була всестановою школою.

Восени 1631р. в Києві виникла ще одна школа – Лаврська, її засновником був архімандрит Києво-Печерської лаври Петро Могила. Вона була створена за зразком польських шкіл вищого типу – колегій. Складалася ця школа з підготовчих класів, де вивчалися мови – слов'янська, латинська, грецька, польська, середніх піітики й риторики, вищих – філософського і теологічного – класів. Рівень навчання у них був досить високий. Значна частина викладачів школи була підготовлена у вищих навчальних закладах різних країн.

Лаврська школа проіснувала недовго. Братство побоювалося, що П.Могила намагатиметься підпорядкувати справу виховання молоді виключно конфесійним (релігійним) інтересам. Крім того, П.Могила користувався підтримкою польського короля й мав дружні стосунки з деякими уніатськими єпископами, що також насторожувало братчиків. І, нарешті, викликала сумнів доцільність існування в Києві двох шкіл при обмежених навчальних засобах і нестачі високоосвічених викладачів. Усе це вказувало на необхідність об'єднання шкіл під контролем братства.

Братство розпочало з П.Могилою переговори про об'єднання. Цю ідею підтримав митрополит Київський Ісайя Купинський, гетьман війська запорізького Іван Петрижицький. Взагалі кияни й козаки досить рішуче відстоювали свою вимогу. Петро Могила був вимушений відмовитися від школи, а богоявленське братство віддало йому посаду протектора-опікуна.

В 1632р. на території Київської братської школи розпочав свою роботу новий реорганізований навчальний заклад – Києво-Братська Колегія.

Об'єднавшись з Лаврською, Київська братська школа значно поліпшила своє матеріальне становище і, що особливо важливо, поповнилася новими високоосвіченими викладачами. Ця подія – з лиття шкіл – була новим кроком на шляху розвитку вищої освіти в Україні.

Незважаючи на всі труднощі, Києво-Могилянська Колегія впевнено розвивалася як вищий навчальний заклад і невдовзі стала відомим в усій Європі центром освіти, науки, культури. Зберігши традиції українських братських шкіл, вона у той же час своєю структурою, обсягом і змістом навчальних програм відповідала вимогам, що ставилися перед європейською вищою школою. У 1701 р. Києво-Могилянська Колегія оримала статус Академії.

Звичайно, порівняно з європейськими вищими навчальними закладами вона мала і деякі відмінності, що зумовлювалися освітніми традиціями та історичними умовами. Київська Колегія (академія), наприклад, не поділялася факультети, не присвоювала своїм випускникам учених ступенів; курс наук що читався в ній, не був постійним у різні часи її існування.

Всього в Київській академії було вісім класів – чотири граматичних та класі поезики, риторики, філософії і богослов'я.

Перший клас був підготовчим, але до нього приймали учнів вже з певним обсягом знань. Далі учні переходили до молодших класів: інфіма, граматика, синтаксис. Тут опановували слов'янську, латинську, українську, грецьку та польські мови, а також арифметику, геометрію, нотний спів, катехізіс; певна увага приділялася літературі, особливо класичній римській та грецькій.

Студенти заучували тексти напам'ять, робили усні й письмові переклади, вправи. Письмові вправи поділялися на шкільні (екзерції) і домашні (окупації) Виконання шкільних вправ перевіряв одразу вчитель, а домашні для першого контролю учні здавали аудиторам, які вибиралися із кращих учнів для перевірки виконаних уроків. У спеціальних зошитах - нотатах - аудитори ставали оцінки в залежності від рівня знань. Потім з відміткою "соггеста" учнівські зошити давалися вчителю.

Особлива увага приділялася вивченню латинської мови, знання якої вважалося ознакою освіченості. Мовою навчання латинська стала за часів П.Могили.

З початку XVIII ст. латинь поступово витісняється літературною українською мовою. Значну роль в її утвердженні відіграло те, що більшість професорів і студентів були українцями.

Середніх класів Академії було два: клас поетики й клас риторики. Поетика зглядалася як мистецтво складати вірші і вважалася захоплюючим і корисним заняттям. Тут знайомили із загальними правилами складання віршів. Після пійтики читався курс риторики: вміння складати і проголошувати промови як загального характеру, так і певного призначення - сурові, вітальні, вдячні, прохальні. Підручниками з цих предметів слугували авторські рукописи. Велика увага в академічних поетиках і риториках приділялася творам римських і грецьких класиків, а також італійських авторів епохи Відродження - Гомера, Горація, Овідія, Езопа, Аристотеля, Вергілія, Цицерона, Плавта, Сенеки, Петрарки та ін. Згодом вчені Академії починають цікавитися природничими працями та філософськими творами представників Нового часу - Галілея, Коперніка, Бекона, Декарта, Спінози, Гассенді та ін.

Два старших класи включали в себе клас філософії й клас богослов'я. В академічних курсах представників філософської думки нерідко заперечувалися церковні догми як критерії істини, визнається вічність матерії й об'єктивність світу. Природа не народжується й не зникає, а існує незалежно від людського розуму, не є його витвором. Пізнання об'єктивного світу починається з досвіду, з відчуття (сенсуалізм). Богу ж залишається роль першотворця й першорухія.

Серед діячів Києво-Могилянської академії XVI – першої половини XVIII ст. провідне місце в розвитку філософської думки посідали Й.Кононович-Горбацький, І. Гізель, С.Яворський, В.Ясинський, Ф.Прокопович, И.Кроковський та ін. Почесне місце в історії розвитку прогресивної філософської думки, започаткованої в Київській академії, належить її вихованцю Г. Сковороді.

Курс навчання тривав 12 років. В усіх класах вчилися по 1 року, в класі філософії - 2 роки, а богослов'я - 4 роки. Найбільш популярними були середні класи. Іноді після риторики половина учнів залишала Академію.

Складовою частиною навчального процесу в Академії були щосуботні повторення матеріалу за тиждень, виконання різноманітних домашніх завдань – і тричі на рік – екзамени. Взагалі навчальний рік розділявся на триместри, тричі були короткі перепочинки – рекреації. Екзамени проводилися учителями тих класів яких студенти повинні були продовжувати навчання. '

Частина студентів (філософи і богослови) домашніх завдань не виконували і екзаменів не складала. В кінці кожного семестру вони писали так звані великі дисертації й захищали їх у присутності усіх студентів.

Значна увага в Київській академії приділялася вивченню математики. Спочатку вона читалася лише в молодших класах. На початку XVIII ст. була виділена в окремих клас, де викладали арифметику, геометрію й тригонометрію. Повни даних про зміст математичних лекцій, що читалися у XVII ст., та їх авторів, дослідники не мають. Першим відомим теоретичним курсом математики в Київській академії був курс лекцій Ф.Прокоповича "Дві перші й найголовніші основи математики, арифметики й геометрії на користь української студентської молоді викладені в Києво-Могилянській Академії в 1707 і 1708 рр.. Важливе місце в Києво-Могилянській Академії займала художня і музична освіта студент (малювання, музичні співи, хор, диригування, композиція). У Академії була прекрасна бібліотека й книжкова лава.

Академія, як вищий навчальний заклад, користувалася правом обирати не лише викладачів, а й ректора. Він обирався з академічних професорів. На урочні тій церемонії після виборів відбувалося "посвячення" в ректори. У кінці XVII - на початку XVIII ст. кандидата на ректорську посаду затверджував також і гетьман. Ректор мав широкі права. Йому належала верховна влада в Академії. Він затверджував навчальні плани, санкціонував переведення студентів на старші курси, був верховним суддею над викладачами і студентами, а також контролював і регулював академічний кошторис. До обов'язків ректора входило двічі на тиждень інспектувати лекції викладачів, він же, як правило, завідував кафедрою богослов'я.

Новопризначені викладачі здебільшого починали читати лекції в нижчих класах Академії, поступово переходячи разом із своїми вихованцями до вищих, академічні інструкції вимагали від учителів ефективно вести навчальний процес, сумлінно ставитися до своїх обов'язків. Підготовка до лекції вимагала багато часу й різнобічних знань, оскільки, переходячи з класу в клас разом із своїми вихованцями, викладачі повинні були заздалегідь оволодіти науками, які викладалися у наступних класах.

Нерозлучно із Академією була пов'язана бурса. У ній жили студенти приїздили на навчання з дальніх околиць, і таких було немало. Життя бурси було просте і невибагливе, бо молодь жила тим, що їх собі привозила з дому. Пшоно, крупи, горох, сухарі - це була звичайна бурсацька страва. Тільки пі час великих свят добродії школи присилали до бурси кращі харчі. Частенько в бурсі панував голод і холод. Бідніші студенти, що не мали нізвідки допомоги, жили тим, що самі собі де-небудь добували. Одні служили при

церквах, як дзвінники й послугачі, діставали за це харчі й дрова; інші допомагали при богослужіннях у хорі або церковному оркестрі. Але найбільше утримувалися з того, що випрошували у багатих міщан. Таких називали нищими, або павпрами.

Навчальний рік розпочинався в Київській академії 1 вересня і закінчувався перших числах липня. Але новоприбулих зараховували до складу студентів протягом всього навчального року. Не було і вікових обмежень для учнів (в класі навчалися учні від 11 до 24 років).

Щоб вступити до Академії, потрібно було спочатку пройти співбесіду –префекта, який вирішував, до якої школи зарахувати нового спудея.

У кінці навчального року викладачі усіх предметів давали свої висновки про успіхи кожного студента. Це фіксувалося у "шкільних каталогах". Привертає увагу нестандартна, гнучка оцінка знань і одночасно в якійсь мірі характеру студентів Невстигаючих студентів Академія не відчисляла. Залишатися в класі учень міг бажанням скільки завгодно раз. Іноді студенти поверталися із вищих класів до нижчих "підтверджувати знання". Це було одним з проявів гуманного ставлення до вихованців. Після закінчення повного курсу навчання або будь-якого старшого класу студенти отримували атестат, підписаний ректором. Атестати являли собою просте свідоцтво про освітній ценз, без зазначення успіхів у навчанні. Але траплялися й винятки - атестати, в яких давалася повна характеристика успішності, поведінки студента і навіть зазначалось можливе застосування його здібностей.

Києво-Могилянська академія відіграла важливу роль загальноукраїнського освітнього центру, сприяючи, таким чином, визріванню серед народних мас почуття національної єдності. Це мало велике значення в умовах, коли українські землі були роз'єднані і входили до складу різних держав. Те, що Київська академія з самого початку свого існування користувалася визнанням і повагою української знаті свідчить, що рівень навчання в Академії задовольняв її вимоги і був не нижчим, ніж у західноєвропейських вищих навчальних закладах, в яких раніше навчалися діти з багатих родин.

З 1753р. в Києво-Могилянській академії навчання доводилось проводити тільки російською мовою. А в 1765р., за наказом Катерини II, в Академії було запроваджено курс російської мови, щоб звідси черпати кадри для Московії. Однак Академія в той час не могла очолити боротьбу за національну школу в Україні. По-перше, вона служила не тільки українцям, але й іншим народам (сербам, болгарам, росіянам та ін.), в її стінах не було духу українізму. По-друге,

Академія була православною, а, отже, підлеглою цивільному правителю – російському царю, що був православної віри і мав співника в особі патріарха в Москві. Його воля і воля православного патріарха ставали законом для світської влади православних на всій території імперії. Мусила підкорятися цим законам і Київська академія, яка була православною. Протиставити русифікаторській політиці вона не мала що: ні іншої віри, не національного духу. Мало того, Академія, точніше ще школа, організована Петром Могилою, злившись з братською школою в колегіум, позбавилась того національного духу, який до об'єднання вносили козаки як члени братства

У1817р. Києво-Могилянська була закрита. Кращі традиції православної вищої школи України перейняв у 1834р. Київський університет.

Питання для самостійної роботи:

1. Дайте характеристику економічним та соціально-політичним умовам Київської Русі в другій половині XI – XII ст.?

2. Як вплинула епоха українського Відродження на стан освіти, школи і педагогічної думки на українських землях?
3. Розкрийте роль братських шкіл у розвитку освітньої справи на українських землях.
4. Проаналізуйте педагогічні погляди найвідоміших просвітителів того часу.

Тема 5, 6, 7 Стан школи і освіти після входження України до складу Російської держави. Освіта на території Східної Галичини, Закарпатті й Буковині (друга половина 18 – 19 століття). Боротьба за українську національну школу (початок 20 ст.).

Мета вивчення: ознайомитись з станом розвитку освіти і педагогічної думки після входження України до складу Російської Імперії в др. пол. XVIII та XIX ст.; розкрити умови функціонування системи освіти в Східній Галичині, Закарпатті й Буковині у вищезазначений період; проаналізувати початок національного, культурного й освітнього відродження з урахуванням соціально-політичних та культурних умов розвитку в добу української революції 1917 – 1919 рр.

Навчальний час: 2 год.

План лекції

1. Українське шкільництво в другій половині XVIII ст.
2. Утворення міністерства народної освіти Росії. Розвиток вищої освіти в XIX ст. (Харківський, Київський, Одеський університети).
3. Система середньої освіти (гімназії, прогімназії, реальні училища, духовні семінарії, кадетські корпуси).
4. Становлення і поширення початкової освіти.
5. Доба української революції 1917 – 1919 рр. і початок національного, культурного й освітнього відродження.

Література:

1. Алешинцев И.А. История гимназического образования в России (XVIII.–XIX): монография / – СПб.: Изд. Богдановой, 1912. – 346 с.
2. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: підручник / Л.В.Артемова. – К.: Либідь, 2006. – С. 150 – 212.
3. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.В. Зайченко. – К.: Видавничий дім „Слово”, 2010. – С. 132 – 381.
4. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упорядник О.О.Любар; за ред. В.Г. Кременя. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. С. 281 – 364.
5. Курило В.С. Образование в Донбассе (XIX – начало XX вв.): учеб. пособ. [для студ. высш. пед. учб. зав.] / В.С. Курило В.И.Подов. – Луганск: ЛГПУ, 1999. – 114с.
6. Левківський М.В. Історія педагогіки: навч. пос. / [М.В.Левківський, О.М.Микитюк]; за ред. М.В.Левківського. – Х.: Вид. “ОВС”, 2002. – с. 125 – 182.

7. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: навч. посібник / [Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т.]; за ред. О.О.Любар. - К.: Т-во "Знання", КОО, 2003. - С. 159 - 277.
8. Лях Г.Р. Лекції з історії педагогіки України (XIX - XX ст.): / Г.Р.Лях, М.С. Рижкова; за заг. ред. В.І. Сипченка. - Слов'янськ: СДПУ, 2011. - 115 с.
9. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX - XX ст.): хрестоматія / [Березівська Л.Д., Дічек Н.П., Пироженко Л.В. та ін.]; за ред. О.В. Сухомлинської. - К.: Вид. "Науковий світ", 2003. - С. 12 - 122.
10. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. / Л.А. Медвідь - К.: Вікар, 2003. - С. 93 - 219.
11. Сірополко С. Історія освіти в Україні: монографія / С.Сірополко. - К.: Наук. думка, 2001. - С. 114 - 497.
12. Сковорода Г.С. Повне зібрання творів: у 2-х т. / Г.С. Сковорода - К.: Наукова думка, 1973. - Т. 1 - 532 с., Т. 2 - 576 с.
13. Українська педагогіка в персоналіях. У двох книгах. Книга перша X - XX століття: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Антоєць Н.Б., Березівська Л.Д., Бндар Л.С. та ін.] під ред. О.В. Сухомлинської. - К.: Вид. "Либідь", 2005. - С. 198 - 618.
14. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: в 2 т. / К.Д.Ушинський; за ред. А.І. Піскунова. - К.: Радянська школа, 1986. - Т. 1 - 496с.; Т.2 - 359 с.
15. Фатальчук С.Д. Становлення та розвиток гімназійної освіти Східноукраїнського регіону (друга половина XIX - початок XX століття) монографія / С.Д. Фатальчук. - Слов'янськ: Видавець Маторін Б.І. , 2010. - 206 с.

Ключові поняття: школи-дяківки, колегіум, міністерство народної освіти, університет, гімназійна освіта, принцип народності у вихованні, національне виховання, українська національна школа, народний вчитель, національна самосвідомість.

Основний зміст

Питання 1. Українське шкільництво в другій половині XVIII ст.

Переважаючи у першій пол. XVIII ст. школи грамоти, полкові та запорізькі давали дітям хліборобського стану лише початкові знання. Проте вони були доступними і задовольняли на той час скромні потреби трудового люду в освіті. Вони також були єдиним джерелом, де жевріла рідна мова, правда про історію свого краю, зберігалися і примножувалися народні звичаї, традиції тощо.

З посиленням закріпачення селян і козаків, втратою Україною автономії (1775р.) та зруйнуванням Січі полкові і запорізькі школи перестали існувати.

Діяльність мандрівних дяків мала місце на Лівобережній Україні до 1786 р. в якому "мандри" були заборонені. З цією метою проведено перепис усіх церковних шкіл і вчителів у них. За реформою 1786 р. ці школи або закривалися, або перетворювалися у парафіяльні.

Особливо варто відзначити діяльність Головної Січової школи (1754-1768). За місцем і характером навчання вона прирівнювалася до кращих братських шкіл. Тут вивчали піїтику, риторіку, математику, географію, астрономію, військову справу.

У цій та інших школах приділяли достатню увагу патріотичному вихованню та музичній підготовці учнів. З неї виходили також кобзарі, сурмачі, цимбалісти, скрипалі.

У 1738 р. в м. Глухові була відкрита школа співаків, в якій готували співаків для Петербурзької придворної капели. Тут навчалось по 20 учнів. Вони вивчали нотну грамоту, гру на скрипці, гусях, бандурі. Також з ними проводили хорові заняття. Щорічно 10 випускників направлялися до придворного хору, оркестру. Проіснувала співацька школа понад 40 років.

На зразок Києво-Могилянської колегії (академії), були створені: колегії в Новгород-Сіверському, Чернігові, Харкові, Полтаві й Переяславі, в яких навчалися діти не лише духовенства й козацької старшини, а й міщан, козаків і селян.

Особливо відомим у середині XVIII ст. стає Харківський колегіум. Багато його випускників стали відомими діячами російської та української культури (Каченовський М.Т. – професор і ректор Московського університету; Толмачов Я.В. – професор і ректор Петербурзького педінституту; Базилевич Г.І. – перший російський клініцист).

У Харківському колегіумі навчалися діти усіх верств населення. Станом на 1788 р. навчалось 287 учнів (дітей дворян 120, духовних осіб - 50, міщан і селян - 67). У колегіумі постійно переглядався зміст освіти, вводилися нові предмети для задоволення потреб у знаннях українського дворянства. Так, з 1765р. започатковане вивчення французької та німецької мов, поглиблюється курс математики. Вивчається інженерна справа, геодезія тощо. Ведеться загальнокультурна і естетична підготовка/література, музика, живопис, архітектура/.

Якщо на першому етапі навчальний процес у Харківській колегії здійснювався за зразком колегії Київської (граматика, поетика, риторика, філософія, богослов'я), то у другій пол. XVIII ст. він був перероблений за зразком планів Московського університету (математика, інженерна справа, геодезія, історія, географія, теологія, право, медицина).

Це зумовлювалося потребами розвитку на Україні промисловості і намаганнями дворянства та української старшини дати своїм дітям досконалу й широку освіту. У колегії навчалися представники різних станів, за винятком дітей кріпаків.

За шкільним Статутом 1786р., в Україні почали відкриватися малі (в повітових містах) і головні (в губернських містах) народні училища. Головні (або чотирикласні) училища передбачали 6-річний термін, а малі (або двокласні) - 4-річний термін навчання. У 1783 р. були засновані перші училища у Києві й Чернігові. На початок 1801 р. в українських губерніях Російської імперії було 8 головних і 17 малих училищ.

На Правобережній Україні та в Східній Галичині, де панувала польська шляхта, подекуди існували "дяківські школи". Для покатоличення української людності насаджувалися уніатські школи, а також школи духовних орденів – василіан, єзуїтів.

У 1789 р. на Правобережній Україні було дві окружні школи з семирічним навчанням, 14 підокружних шкіл з шестирічним терміном навчання. На Буковині за часів панування Туреччини шкіл майже не було. На Закарпатті існувало кілька церковно-уніатських шкіл, в яких навчали грамоти. У 1744 р. в м. Мукачеві була відкрита богословська школа, а в 1766

р. були засновані початкові школи в Мукачеві, пізніше – в Тячеві та Вишкові. Існували також Ужгородська гімназія (1646), реформаторська колегія (1540) і католицька гімназія в Мармарош-Сигеті (1730). У 80 рр. XVII ст. в Ужгороді було відкрито "нормальну школу", при якій з 1793 р. існувала вчительська семінарія.

Всі ці школи були центрами денаціоналізації українського народу Закарпаття, їх змадяризування і покатоличення. Наприкінці XVIII ст. обов'язковою мовою навчання в школах Закарпаття була угорська. Потребу в освіті рідною мовою закарпатські українці задовольняли приватним навчання своїх дітей.

Після першого поділу Польщі (1772) Австрія захопила Галичину. Спочатку тут було відкрито кілька церковнопарафіяльних шкіл, а з 1783 р. у Львові було засновано російську духовну семінарію. Одночасно з цим йшло онімечення шкіл. Відкрита з 1784 р. гімназія при Львівському університеті була німецькою.

Загарбавши Буковину (1775), австрійський уряд і на цій території насаджував німецькі школи, забороняючи українські. У XVIII ст. здійснювалася поступова заборона українського слова. У 1720 р. Петро I своїм указом заборонив друкування українських книжок. Згодом російська мова, за наполяганням царату, стає мовою викладання у всіх навчальних закладах. У 1769 р. Синод наказав вилучити всю літературу, написану українською мовою. За Катерини II для України настали ще тяжчі часи. Українська автономія була знищена, козацтво змінили гусарськими полками, козацька старшина отримала права російського дворянства, а селян-землеробів (які раніше були вільними) закріпачили. Українська старшина намагалася наслідувати іноземне виховання, доручаючи виховувати дітей гувернерам французам або німцям.

Підкреслюючи свою позірну турботу про освіту, Катерина II все робила, аби затримати її розвиток. Так, багато мандрівних дяків, за її розпорядженням, направляли на військову службу. Інші змушені були обрати постійне місце проживання і потрапили у кріпосну залежність. Посилення кріпосного права призводило не лише до послаблення поширення освіти, а й знищення уже існуючих шкіл. У 1789 р. були закриті всі українські школи і заборонено викладання українською мовою у всіх навчальних закладах.

Питання 2. Утворення міністерства народної освіти Росії. Розвиток вищої освіти (Харківський, Київський, Одеський університети).

1802 р. вважають часом заснування МНО (Міністерства народної освіти). Основоположним кроком створення цього новоутворення була організація спец. комісії управління школами, яка розробила реформу освітнього устрою Російської Імперії. За результатами роботи вищевказаного органу затверджено наступні нововведення. Так, територія Росії була умовно розподілена на шість округів. Українські губернії було включено так: Волинська, Київська, Подільська губернії належали до Віленської шкільної

округи, а решту губерній було віднесено до Харківської шкільної округи. В кожній шкільній округі було призначено відкрити університет, адміністрація якого фактично і повинна була здійснювати контроль за станом справ у шкільництві.

Головне управління школами встановило замість попередніх головних, середніх і малих шкіл: гімназії в кожному губернському місті, догляд за ними мав належати університетові; повітові школи в губернських і повітових містах, догляд за ними мав належати директорові гімназії; парафіяльні школи (приходські) по селах, догляд за ними мав належати управителеві повітової школи.

Університет у Харкові відкрито 17.01.1805 р. у складі чотирьох факультетів: словесного, етико-політичного, фізико-математичного і медичного.

Головний контингент перших студентів був набраний з учнів харківського колегіуму. З 57 прийнятих студентів 33 зараховано на державний кошт.

Після повстання декабристів (14.12.1825р.), яке на думку російського уряду, було наслідком фальшивого напрямку шкільної системи. Відбуваються зміни, які фактично знищують автономію університетів і приводять до жорсткого контролю з боку державних службовців (підкувальників округів, міністра, спеціальних комісій).

В школа відновлюються тілесні покарання, що були відмінені в 1811 р..

21.03 1833р. міністр освіти Уваров проголошує до кураторів шкільних округів особливості реформи, яка повинна базуватися на триєдиній формулі; (православ'є, самодержав'є, народність (російська)).

У 1845 р. було підвищено плату за навчання, а також необхідності від дітей купців і міщан, при вступі до університету спеціальних посвідок про їх стан.

15 липня 1834 р. в день св. Володимира Великого, було відкрито університет у Києві. Однією з причин такого рішення, стала необхідність прищепити польській молоді дух російського народу (переважна більшість вихованців були польської національності). Придушене російським урядом польське повстання 1830 р. було одним із рушіїв такого рішення.

Спочатку Київський університет мав два факультети – філософічний з двома відділеннями (відділ словесних наук, пізніше історико-філологічний і фізико-математичний) та правничий. Пізнішу у 1841 р. відкрито медичний факультет.

Одеський (Новоросійський) університет розпочав свою роботу 1 травня 1865 р. Велика заслуга цього в цьому куратора Одеської Шкільної округи Миколи Пирогова.

Університет складався спочатку з трьох факультетів: історико-філологічного, фізико-математичного і правничого, а у 1900 р. відкрито медичний факультет.

Особливе місце займала також гімназія вищих наук ім. кн. Олександра Безбородько в Ніжені. Розпочав роботу цей заклад у 1820 р., як гімназія вищих наук. Курс гімназії був десятирічним. До програми входили такі предмети: Закон Божий, російська мова і література, латинська, грецька, німецька і французька мови, географія, історія, фізико-математичні, політичні, воєнні науки, а також малювання і креслення. Згідно з своїм

Статутом вона прирівнювалася до університетів. У 1875/ 1876 рр. на базі цього навчального закладу було створено філологічний інститут.

Перетворення Київської Академії та Харківського і Чернігівського колегіумів у професійні школи духовного відомства.

Київська Академія починаючи з кінця ХУІІІ ст. фактично втратила своє значення, як вищої загальноосвітньої школи перетворившись поступово в станову професійну школу, а саме з 1817 р. її перетворено в духовну семінарію. У 1819 р. вона отримує статус вищої духовної школи з дещо більшими правами. Курс навчання став чотирьохрічним. Вивчали: словесні науки, історичні науки, математичні науки, а також мови: грецьку, латинську, жидівську, німецьку, французьку. На початку ХІХ ст. було включено до курсу навіть початки медичної грамоти.

Харківський і Чернігівський колегіуми спіткала приблизно така сама участь. На початку ХІХ ст. вони ще зберігали статус загальноосвітніх шкіл, але в 1817 р. Були перетворені в духовні семінарії. До перетворення колегій в духовні семінарії латинська мова мала першорядне значення в їх навчальних програмах.

Питання 3. Система середньошкільної освіти (гімназії, прогімназії, реальні училища, духовні семінарії, кадетські корпуси).

Чоловічі гімназії В основі роботи гімназій були покладені також Статути, які регламентували їх роботу. Статути (1803,1828,1864,1871). Тільки дипломи про закінчення гімназій давали право вступу до університетів. На початку їх заснування вони включали 4 класи. До програм гімназій входили: латинська, німецька, французька мови, математика, історія, географія, статистика, технологія, філософія, політична економіка, мистецтво і малювання. Протягом 1805 р. бувші головні школи, Харкова, Чернігова, Полтави, Катеринослава було реорганізовано в гімназії. Згодом гімназії розпочинають роботу в Вінниці, Херсоні. Гімназія, що відкрилася 1805 р. в м. Кременці згодом стало основою Київського університету.

Не зважаючи на той факт, що гімназії вважалися всестановими навчальними закладами починаючи з 1824 р. доступ до їх лав дітей незаможних станів був обмежений. (за міністра Шишкова було проголошена фактично становість школи, а саме, для кожного суспільного стану призначалася школа, яка б забезпечувала його нагальні потреби в освіті). Парафіяльні школи – переважно для селян, міщан і промисловців нижчого класу; повітові школи – для купецтва, офіцерських дітей і дворянства, гімназії – переважно для дворян.

Згідно Статуту 1828 р. дозволялися тілесні покарання учнів перших трьох класів, але тільки в присутності інспектора і в окремо відведеному місці.

18 лютого 1831 р. було видано наказ про заборону виховання дітей віком від 10 – до 18 років поза межами Росії.

29 січня 1837 р. було заведено п'яти значкову систему оцінювання знань і поведінки учнів.

Навчання чоловіків і жінок проводилося окремо !

Жіноча освіта. Першими школами у нас були “Інститути для шляхетних дівчат”, які 1818 р. розпочали роботу в Харкові, Полтаві. Згодом 1834 р. в Одесі і 1838 р. в Києві. Це були станові навчальні заклади, а кількість вихованок була обмеженою. (вивчалася французька і німецька мови, етикет...).

Починаючи з др. половини ХІХ ст. розпочинають роботу і жіночі гімназії. 1850 р. жіноча гімназія в Києві – ім. Фундуклея. Згодом у 1860 р. у Харкові та Полтаві.

24.05 1870 р. МНО видало Статут жіночих гімназій і прогімназій. Курс дівочих гімназій був восьмирічний: 8 клас мав спеціальне завдання – підготувати домашніх учительок. Програма дівочих гімназій відрізнялася від чоловічих тим, що в їх програмах були відсутні класичні мови, а замість них введено природознавство.

Питання 4. Становлення і поширення початкової освіти.

Парафіяльні школи з однорічним курсом за Статутом 1803 р. повинні були утримуватися коштом місцевих громад або ж землевласників, які хотіли б навчати своїх кріпаків. Такі школи не задовольняли населення і воно як і раніше навчало своїх дітей у дяків (приклад Шевченка Т.Г.).

Повітові школи, що мали трирічний курс, вони отримували з державної казни субсидії на утримання приміщення, платню вчителів та персоналу. Школа складалася з підготовчого та двох класів. Після закінчення другого класу учні без іспиту могли вступати до гімназії. В школі викладалися: Закон Божий, російська граматики, арифметика, геометрія, технологія, фізика, читання і письмо латинської та німецької мови, малювання та наука про повинності людини і громадянина.

Недостатня кількість вчителів для цих шкіл приводила до того, що в переважній їх кількості були відкриті тільки перший початковий клас. На посади вчителів приймали учнів гімназій, які не закінчили повного курсу навчання (інколи навіть тих, що за своїми здібностями не могли навчатися у гімназії).

Питання 5. Доба української революції 1917 – 1919 рр. і початок національного, культурного й освітнього відродження.

Лютнева революція 1917 року в Росії, ліквідувавши основний оплот національного гноблення – самодержавство, створила сприятливі умови для національного відродження українського народу. На народних з'їздах, сходах, зібраннях, в інтелігентських, робітничих і селянських колах, у пресі з новою силою зазвучали питання про реформу школи і систему освіти в Україні, про необхідність здійснення обов'язкового, світського, безкоштовного навчання, про організацію початкової, середньої, вищої, загальної і професійної освіти; про дошкільне виховання і позашкільну освіту; про підготовку вчителів для всіх систем освіти; про забезпечення всіх освітніх установ книгами, підручниками, навчальними посібниками; про

розвиток науки і мистецтва як важливих чинників розвитку науки і освіти. Але центральне місце в усьому освітньому русі займало питання про рідну національну школу і освіту, про націоналізацію існуючих шкіл, подальшу розбудову всієї освітньої системи на національному ґрунті.

Боротьба за національну школу здійснювалась у надзвичайно складних економічних і соціокультурних умовах. В українського освітнього руху було багато ворогів. Україна за 1917-1920 рр. пережила кілька змін влади, кожна з яких “коли не вносила щось нового, то бодай руйнувала старе в системі і організації народної освіти”.

Для кращого розуміння історії народної освіти і освітнього руху в Україні добу 1917-1920 рр. С.Сірополко поділив на чотири періоди:

перший: час Тимчасового уряду від 8 березня 1917 р. до видання 10 червня того ж року першого Універсалу Української Центральної Ради й утворення Генерального секретаріату освіти;

другий: від першого Універсалу до 30 квітня 1918 р – коли була розігнана Центральна Рада;

третій: час влади Гетьманату від 30 квітня до 15 грудня 1918 року;

четвертий: час влади Директорії, відновлення Української Народної Республіки.

С.Постернак подав детальнішу періодизацію доби 1917 - 1920 рр.:

1 період – час влади в Україні Тимчасового уряду (27 березня - 10 червня 1917 р.) до видання Українською Центральною Радою першого Універсалу;

2 період (з 10 червня до 3 липня 1917 р.) – Україна на шляху до “куцої” автономії, на підставі першого Універсалу УЦР, який, хоч і не скасував влади Тимчасового уряду, але встановлював українську владу – Генеральний секретаріат;

3 період (з 3 липня до 7 листопада 1917р.)- час “куцої” автономії України, визнаної Тимчасовим урядом, між 2-м і 3-м Універсалом;

4 період (7 листопада 1917 р. – 25 січня 1918 р.) – час Української Народної Республіки;

5 період (січень-лютий 1918 р.) – встановлення Радянської влади в Україні;

6 період (березень-квітень 1918 р.) – останні дні Центральної Ради;

7 період – Гетьманату (30 квітня – 15 грудня 1918 р.);

8 період – Директорії (грудень 1918 – січень 1919 р.);

9 період – (лютий-серпень 1919 р.) – встановлення в Україні радянської влади;

10 період – (вересень-грудень 1919 р.).

В подальшому ми дотримуватимемося періодизації С.Постернака, яка дозволяє детальніше аналізувати освітній рух в Україні тієї доби.

В перший період постало завдання: як реалізувати природне право українського народу на волю, свободу, рідну школу, освіту, пресу.

Про падіння монархії та створення Тимчасового уряду в Києві стало відомо 1 березня 1917 р., а 4 березня проголошено створення Української Центральної Ради, завданням якої було об’єднання всіх українських сил.

З самого початку своєї діяльності Тимчасовий уряд, як і самодержавство, повів рішучу боротьбу проти українського питання. На неодноразові вимоги української сторони визнати автономію України Тимчасовий уряд ігнорував прохання українських делегацій.

Скасування 20 березня всіх станових, релігійних і національних обмежень громадянства, ухвала 28 березня допустити в школах Київського навчального округу навчання українською мовою, при умові забезпечення навчанням учнів неукраїнців російською мовою та призначення 7 квітня 1917

р. професора М.Василенка куратором Київського навчального округу і В.Науменка його помічником, дозвіл на відкриття в Україні 245 початкових та 249 вищих початкових шкіл - ось і всі заходи Тимчасового уряду щодо українства. Тому український народ без допомоги Тимчасового уряду, держави взяв на себе створення й утримання початкових і середніх шкіл, всієї освітньої справи.

На народні кошти під керівництвом окремих прогресивних освітніх діячів "Просвітами", губернськими і повітовими земствами, міськими думами, іншими громадськими організаціями закладалися нові школи, хати-читальні, школи для дорослих, бібліотеки, розповсюджувалися книги і часописи.

На терені України в перші місяці після революції на чолі всього просвітнього руху стало Товариство шкільної просвіти, яке очолював І.М.Стешенко, і яке згодом переросло в офіційний орган освіти.

Вже на перших установчих зборах Товариства було порушено питання скликання Першого Всеукраїнського учительського з'їзду, який відбувся 5-6 квітня 1917 р. в Києві, вперше висунувши умови українізації школи й організації українського вчительства на здійснення цієї справи. На з'їзді була ухвалена вимога просити Центральну Раду утворити особливий орган - Головну шкільну раду, яка б планомірно, систематично здійснювала українізацію школи й освіти. Перед Центральною Радою, Товариством шкільної освіти стояли складні завдання. До початку нового навчального року треба було підготувати вчителів, надрукувати нові українські підручники, виробити потрібну термінологію і український правопис, здійснити заходи щодо викладання українознавства в середній і вищій школі. З цією метою було створено низку комісій: рідної мови, історична, географічна, математична, природнича, правописна; з допомогою місцевих самоврядувань, організовані сотні літніх учительських курсів.

Лютнева революція 1917 р. сприяла піднесенню громадсько-педагогічного руху і в самій Росії. Російська громадськість активно здійснювала пошук шляхів створення нової демократичної школи, що обумовило об'єднання педагогів-учених і передове вчительство.

У квітні 1917 р. відбувся Всеросійський учительський з'їзд, на якому була відновлена діяльність Всеросійської учительської спілки, що була припинила її у 1908 р. На з'їзді виявилися суттєві суперечності в підходах до вирішення проблеми народної освіти між Міністерством освіти і учасниками з'їзду - вчителями і діячами народної освіти. При обговоренні програми діяльності Міністерства освіти, яка була негативно сприйнята делегатами з'їзду, відомий діяч освіти В.І.Чарнолуський виклав вимоги демократичного крила вчительства, які були спрямовані на ліквідацію бюрократичної опіки над школою, зміну змісту освіти, поліпшення матеріального становища вчителів, забезпечення умов для педагогічної творчості.

У другий період (10.06 - 3.07.1917 р.) "куцої" автономії України був утворений Генеральний секретаріат, зокрема Генеральний секретаріат освіти.

10 червня на військовому з'їзді було оголошено документ під назвою "Універсал Української Центральної Ради до Українського народу, на Україні і поза Україною суцього", за яким проголошувалася автономія України (у складі Росії) і Центральна Рада брала на себе певні державні функції.

Членами Генерального секретаріату освіти стали: І.Стешенко – генеральний секретар народної освіти, П.Холодний

- товариш генерального секретаря, Ф.Сушицький - директор департаменту вищої і середньої школи, О.Дорошкевич

- завідувач відділу середньої школи, О.Музиченко - завідувач відділу початкової школи та ін.

Генеральний секретаріат освіти покликаний був зосередити у своїх руках усю справу організації, керівництва і контролю освіти в Україні. Але вже з початку діяльності секретаріат освіти зіткнувся з могутньою опозицією проти української школи з боку росіян, керівництва Київського навчального округу, яке в своїй діяльності орієнтувалося на Тимчасовий уряд. Генеральному секретаріату освіти доводилося опиратися переважно на прогресивно настроєні кола вчительства і громадянства, завдяки яким влітку були організовані вчительські курси українознавства.

29 червня 1917 р. до Києва для переговорів прибула делегація Тимчасового уряду (М.Терещенко, О.Керенський, І.Церетелі), яка відхилила Статут Генерального секретаріату.

Домовленості були оформлені Тимчасовим урядом як постанова “Національно-політичне становище України”, а Українською Центральною Радою як II Універсал, датований 3 липня 1917 р.

(4-9 липня) вирішили збройним шляхом захопити владу в Києві і примусити УЦР проголосити незалежність України Приборкання бунтівників пройшло досить мирно, не отримавши підтримки з боку УЦР, визнаючи її, більшість полуботківців здалися в полон і пізніше були відправлені на фронт як єдине з’єднання.

Історичне значення II Універсалу полягала в тому, що він у черговий раз виявив негативну позицію російських демократів щодо українського питання, незважаючи на їх попередні заяви, і таким чином, став ще одним кроком до становлення автономії України.

25 жовтня (7 листопада) 1917 р. в результаті більшовицького перевороту Тимчасовий уряд було повалено.

Найважливішими подіями третього періоду (3 липня - 7 листопада 1917 р.) освітнього руху в Україні стали другий Всеукраїнський учительський з’їзд (10-12 серпня), який розглянув план єдиної школи в Україні, вироблений Товариством шкільної освіти. Цей план став основою проекту єдиної школи в Україні, що доопрацьовували комісії під керівництвом П.Холодного; Всеукраїнський учительський професійний з’їзд (13-15 серпня 1917 р.), на якому було вироблено план національної освіти та організації українського вчительства; відкриття 5 жовтня в Києві Українського народного університету у складі трьох факультетів - історико-філологічного, фізико-математичного та правничого, а також підготовчих курсів до університету з загальною кількістю 1400 слухачів. 7 листопада в Києві були відкриті вищі педагогічні курси, що започаткували Педагогічну Академію. Все це також здійснювалося на громадські та приватні кошти. Тимчасовий уряд коштів на утримання шкіл не виділяв, лише 8 серпня затвердив законопроект Міністерства Росії на відкриття двох українських гімназій, створення в Київському університеті кафедр української мови, літератури, історії і права та на видання українських підручників у сумі 25 тис. карбованців. Однак, до осені 1917 р. громадянськими зусиллями в Україні було відкрито 53 українські середні школи, з них на Київщині - 18,

Полтавщині - 16, Поділлі - 5, Херсонщині - 5, Катеринославщині - 2, Волині - 2, в Чернігові - 1.

У четвертий період (7.11.1917-25.01.1918) третім Універсалом Центральна Рада проголосила Українську Народну Республіку.

28 грудня 1917 р. були ліквідовані навчальні округи, а на їх місці утворені комісаріати з представників усіх націй, запроваджені шкільні ради та встановлювалися посади губернських та районних комісарів у справі народної освіти. Третій Універсал встановлював культурно-національну автономію для національних меншин в Україні. Генеральний секретаріат освіти виробив відповідний проект, згідно з яким кожна нація мала завідувати справами освіти через відповідні національні органи, що підпорядковані Генеральному секретаріату освіти. На місцях подібними об'єднаними органами мали стати губернські шкільні ради.

9 січня 1918 р. Генеральний секретаріат освіти був реорганізований у Міністерство народної освіти, яке очолив І.М.Стешенко.

Взагалі, період з 7 листопада 1917 р. до 25 січня 1918 р. був багатим на різноманітні освітянські справи. Остаточо був організований Генеральний секретаріат освіти з усіма його органами; розроблені основні законопроекти у справі народної освіти; вироблено план управління справою освіти та ін.

П'ятий період (січень-лютий 1918 р.), за твердженням С.Постернака, з погляду освітнього руху “доводиться викреслити, бо радянська влада не встигла й почати роботу в галузі освіти, як повернулася, спираючись на німців, Центральна Рада”.

У зв'язку з війною Радянської Росії проти України, розвіюванням автономістських ілюзій у лідерів УЦР і для завершення мирних переговорів з країнами Четвертого союзу (Болгарія, Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина) на засіданні Малої Ради, що почалося 22(9) січня 1918 р. і тривало три дні, було прийнято IV Універсал. Остаточний текст було розроблено на основі проектів М.Грушевського, В.Винниченка, М.Шаповала.

Шостий період – почалася реорганізація Міністерства народної освіти, були поставлені питання про загальне навчання, про єдину школу, про розмежування шкіл між національностями, про автономію шкільних педагогічних рад та інші.

За часів Центральної Ради чимало було зроблено у справі реформування середньої і вищої школи. Зокрема, Міністерство освіти виробило законопроект про педагогічні ради, до складу яких мали входити всі вчителі школи, шкільний лікар, один представник від місцевої національної ради освіти та представники батьківських комітетів. Надсилаючи проект, Міністерство зобов'язувало до кінця

1917-1918 навчального року переобрати всіх директорів та інших осіб, що займали адміністративні посади.

У справі вищої школи Український народний університет було реорганізовано у державний, з чотирма факультетами (історико-філологічний, фізико-математичний, правничий і медичний) і відкрито новий університет у Кам'янець-Подільському з двома факультетами (історико-філологічний, математико-природничий); внести обов'язкове вивчення української мови в усіх вузах України.

Реорганізовані були учительські семінарії та інститути. Термін навчання в учительських семінаріях встановлювався 4 роки, в інститутах - 3 роки. В останні набиралися слухачі з закінченою середньою освітою.

Особливого розвитку за часів Центральної Ради набрав позашкільний просвітній рух. “Просвіти” стали головним осередком просвітнього руху серед дорослих. Їх зростання і діяльність були настільки інтенсивними, що Генеральний секретаріат організував 20 вересня 1917 р. у Києві з’їзд представників “Просвіт”, на якому було накреслено широку програму позашкільної освіти.

Незважаючи на технічні та фінансові перешкоди, в Україні широкого розмаху набрала видавнича справа. На початку 1918 р. Міністерство освіти виробило план державного видавництва для забезпечення шкіл підручниками на що було асигновано 10 мільйонів карбованців.

Утворений при Генеральному секретаріатові освіти відділ дошкільного виховання, організував інструкторські курси, наради, з’їзди, розробив систему заходів, спрямованих на організацію дошкільного виховання.

Таким чином, за часів Центральної Ради з 4(17) березня 1917 р. до 29 квітня 1918 р. освітній рух в Україні набрав небачених досі розмірів. Це був час плекання надій на утвердження української державності, на визнання прав українського народу на свою державу, культуру, мову, школу, пресу. Головне, що було зроблено у справі народної освіти, це закладено основи для української національної школи і системи освіти.

Сьомий період (30.04-15.12.1918) – період Гетьманату був досить суперечливим і неоднозначним у розвитку української національної школи. З одного боку, мало місце значне збільшення початкових і середніх шкіл (на 1 листопада налічувалось 1162 вищих початкових шкіл, з яких 1069 утримувались на державні і 93 на приватні кошти; у 1918-1919 рр. було в початкових школах 46711 комплектів, школою охоплено 67,7% дітей шкільного віку; на 1 січня 1919 р. нараховувалось 1073 середніх навчальних закладів різних типів).

Українізація у вищих початкових школах починалася з першого класу, а в старших класах у залежності від умов.

З українізацією середніх шкіл було гірше, оскільки міністр М.Василенко займав нерішучу позицію в даному питанні.

В період Гетьманату було засновано Національну бібліотеку, Державний драмтеатр і школу для нього, Український Національний хор, Державний симфонічний оркестр, Українську Академію наук; здійснювались важливі заходи, спрямовані на підготовку українського вчительства, видання українських книг, підручників.

Разом з тим, посилювався антидемократичний процес. Більшість проектів і планів попередньої влади були відмінені, питання шкільної реформи відкладені, бюрократичного характеру набула справа управління народною освітою. Припинилося вироблення проекту єдиної школи, професійна освіта залишилася без змін, позашкільна освіта без уваги. Активістів українського освітнього руху переслідували; знову проводилась русифікація українців у всіх сферах суспільного життя. Правове становище учительства ставало таким же тяжким і нестерпним, як і за царату. Тому за часів Директорії українське учительство рішуче виступило Проти Гетьманату.

Восьмий період освітнього руху в Україні - період Директорії – з другої половини грудня 1918 р. до січня включно 1919 р. характеризується рішучим і твердим проведенням національного курсу в освітній справі. 26 грудня 1918 р. в. о. міністра освіти був призначений П. Холодний. Відновилися діяльність колишніх органів управління освітньою справою, розроблялися нові законопроекти, спрямовані на створення національної

школи і системи освіти; поновила роботу комісія у справі розробки проекту єдиної школи.

24 лютого 1919 року в Рівному Директорія затвердила законопроект, згідно з яким управління народною освітою мало набути децентралізованого характеру і передано колегіальним органам: місцевому самоврядуванню; комісарам народної освіти; організованому у спілці учительству.

При міністерстві освіти утворювалась Головна шкільна рада, як дочірній орган. Здобутком цього періоду було завершення роботи і видрукування окремою брошурою "Проекту єдиної школи в Україні". За цим проектом у 1919 р. здійснювалося навчання в школах Поділля.

Директорія надавала уваги проблемам розвитку вищої школи, до осені 1919 р. планувалося відкрити 9 нових інститутів і 20 учительських семінарій, в січні 1919 р. відбулася нарада діячів у галузі позашкільної освіти, а 14-18 січня другий делегатський з'їзд Всеукраїнської спілки, де рішуче було поставлене питання про всенародне позашкільне навчання.

У січні 1919 р. Директорія видала закон про державну українську мову та про обов'язкове введення української мови в діловодстві Української Академії наук.

17 січня 1919 р. міністр освіти І.Огієнко затвердив найголовніші правила українського правопису, які під його керівництвом виробляла протягом тривалого часу спеціальна комісія, до складу якої входили відомі українські вчені: А.Бакалінський, В.Ганцов, М.Грунський, В.Дога, О.Курилко, М.Левицький, А.Лобода, В.Тимченко та інші.

Чимало корисного було зроблено у справі розвитку мистецтва, видавництва книг, підручників тощо.

Однак, як відзначав С.Постернак, "питання про рідну школу і освіту не встигло вилитися за Директорії в якусь певну форму: на Україні була відновлена Радянська влада" і таким чином, розпочався новий, дев'ятий період у розвитку освітнього руху в Україні.

Тривав він з лютого до половини серпня 1919 року. Радянська влада висунула низку різноманітних проектів, планів реформи народної освіти і в першу чергу проект єдиної трудової загальноосвітньої школи.

У березні 1919 р. був утворений Народний комісаріат освіти Української Соціалістичної Радянської Республіки на основі Конституції, ухваленої 3-м Всеукраїнським з'їздом Рад.

Досить широко реалізувалися принципи децентралізації і демократизації освітньої справи. Кожен відділ був цілком самостійним у своїй діяльності. Велика роль відводилася педагогічним радам шкіл, які були доповнені представниками від учнів. Був розроблений проект самоврядування єдиної трудової школи, на підставі якого трудова школа мала бути трудовою громадою, до складу якої входили б усі учні, вчителі та інші представники школи.

Проект самоврядування послідовно реалізував принцип активності і самодіяльності учнів. Школа, згідно з цим проектом, повинна була бути не тільки підготовкою учнів до життя, а самим життям, що мало виростати з потреб і бажань шкільного колективу. З позицій самоврядування проект був досить вдалим, але в умовах розрухи, голоду, революції і воєн реалізувати його на практиці було майже неможливо. До того ж, у вересні 1919 р. на зміну більшовикам прийшли в Україну денікінці, які

відмовили українській школі в асигнуванні державних коштів, оголосивши освітню справу українського народу справою приватною.

Однак, і денікінці протрималися в Україні лише до середини грудня 1919 р., коли знову була встановлена радянська влада.

Творцем освітньої системи в Радянській Україні став народний комісар освіти Г.Гринько (його система була ухвалена Всеукраїнською нарадою в справі освіти в серпні 1920 р.).

Питання для самостійної роботи:

1. Обґрунтувати важливість впливу пед. поглядів та освітньо-просвітницької діяльності Ф.Прокоповича та Г.Сковороди на розвиток вітчизняної освіти.
2. Вказати на особливості навчання і виховання підростаючих поколінь на території Східної Галичини, Закарпатті й Буковині (друга половина 18 – 19 століття).
3. Проаналізувати педагогічні погляди О.В. Духновича, М.О. Корфа та розкрити їх внесок в теорію і практику навчання і виховання.
4. Скласти кросворд на тему «Педагогічна спадщина К.Д.Ушинського».
5. Охарактеризувати просвітницьку і педагогічну діяльність М.Грушевського та С.Русової.

Тема 8, 9 Школа і освіта за часів радянського будівництва. Характеристика педагогічної теорії і практики А.С.Макаренка. Українська педагогічна наука і школа в роки та після другої Світової війни. Педагогічні погляди В.О.Сухомлинського.

Мета вивчення: ознайомитись з станом розвитку шкільництва і педагогічної думки в Україні 20 – 80-ті роки ХХ ст; розкрити умови функціонування системи освіти в Україні за часів радянського будівництва; охарактеризувати особливості педагогічної теорії і практики А.С.Макаренка і В.О.Сухомлинського; розкрити умови функціонування системи освіти з урахуванням соціокультурних та політичних умов розвитку України зазначеного періоду; проаналізувати педагогічну спадщину А.С.Макаренка і В.О.Сухомлинського; виявити новаторський характер педагогічної теорії та практики педагогів.

Навчальний час: 2 год.

План лекції :

1. Особливості розвитку школи і педагогіки України у 20-30 роки ХХ століття.
2. Педагогічна діяльність і погляди А.С. Макаренка.

3. Поєднання навчання з продуктивною працею учнів у педагогічній спадщині А.С. Макаренка.
4. Погляди А.С. Макаренка на формування колективу.
5. А.С. Макаренко про сімейне виховання.
6. Основні тенденції розвитку школи й педагогіки України у 40-80-ті роки.
7. Життя та педагогічна діяльність В.О.Сухомлинського.
8. В.О.Сухомлинський про розумове, моральне і трудове виховання учнів.
9. В. О.Сухомлинський про педагогічну майстерність вчителя.

Література:

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: підручник / Л.В.Артемова. – К.: Либідь, 2006. – С. 214 – 282.
2. Березівська Л.Д. реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: монографія / Л.Д. Березівська. – К.: Вид. Богданова А.М., 2008. – 406с.
3. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.В. Зайченко. – К.: Видавничий дім „Слово”, 2010. – С. 317 – 627 с.
4. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упорядник О.О.Любар; за ред. В.Г. Кременя. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. – 365 – 408 с.
5. Левківський М.В. Історія педагогіки: навч. пос. / [М.В.Левківський, О.М.Микитюк]; за ред. М.В.Левківського. – Х.: Вид. “ОВС”, 2002. – С. 193 – 197 с.
6. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: навч. посібник / [Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т.]; за ред. О.О.Любар. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. 278 – 333 с.
7. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. / Л.А. Медвідь – К.: Вікар, 2003. – С. 125 – 252 с.
8. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения: в 3-х т. / Сост. О.С. Богданова, В.З. Смаль, [главная редакционная коллегия Дзервина А.Г., Кашин М.П., Филонов Г.Р.; гл. ред. Кузин Н.П.] Т. 1 – М.: Педагогика, 1979. – 560 с.
9. Українська педагогіка в персоналіях. У двох книгах. Книга друга ХХ століття: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Антоєць Н.Б., Березівська Л.Д., Бндар Л.С. та ін.] під ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Вид. “Либідь”, 2005.

Ключові поняття: система народної освіти, дитячий колектив, стадії розвитку дитячого колективу, методи виховання, педагогічна майстерність, виховуюче навчання, сімейно-шкільне виховання, батьківська педагогіка, система трудового виховання, культурні цінності.

Основний зміст

Питання 1. Особливості розвитку школи і педагогіки України у 20-30-ті роки.

З 1920 року на більшій частині території України ідеологія пролетаріату проголошувалась найпередовішим і найвищим досягненням людської думки, єдино правильним фундаментом побудови суспільства соціальної справедливості. Надійним засобом впровадження цієї ідеології до свідомості широких мас керівники компартії і

держави цілком слушно вважали систему освіти, яку треба було докорінно переробити, поставити на службу своїм цілям.

Система освіти в Україні в 20-ті роки докорінно відрізнялась від російської. На Україні було затверджено систему освіти, яка складалась з семирічної школи двох концентрів (1-го – чотири роки навчання, 2-го – три) й профшколи. В цей час у Росії склалася така система освіти:

- 1) початкова школа (I ступінь) – 4 роки навчання;
- 2) семирічна школа як фундамент всієї шкільної системи;
- 3) школа II ступеня (дев'ятирічна середня школа);
- 4) фабрично-заводські семирічки;
- 5) школи селянської молоді;
- 6) школи фабрично-заводського учнівства;
- 7) робітничий факультет.

В 20-ті роки почався новий науковий переворот у педагогіці. Усі провідні науково-педагогічні сили стали на рефлексологічні позиції. Сам термін "рефлексологія" впровадив в науковий обіг В. Бехтерев у роботі "Основні принципи так званої об'єктивної психології або психорефлексології" (1930 р.). Сутність рефлексології полягає в тому, що вся поведінка людини, починаючи з елементарних органічних реакцій і закінчуючи найскладнішими актами творчості, зводиться до рефлексів.

Рефлексологія набула значення науки про поведінку людини і експериментальним шляхом вивчала вияви людської діяльності, серед них і нашу психіку, як вищий вияв рефлекторної діяльності (подразнення – передача – діяльність). Щодо дитини, то рефлексологія створила спеціальну науку – педагогічну рефлексологію, мета якої – виходячи із знань про дитину, її фізіологію, анатомію, на основі умовних і безумовних рефлексів раціонально організувати все життя дитини, її виховання.

Педологія (від грецьк. наука про дитину) предметом вивчення вважала дитину й охоплювала своїм змістом анатомію, фізіологію, біологію, психологію та соціологію дитини.

Педагогічною основою педології стали ідеї вільного виховання дитини, що дістали назву педоцентризму, в основі якого лежить концепція про те, що зміст, організація й методи навчання визначаються головним чином інтересами й потребами дитини, що вона центр навчально-виховного процесу. Ці ідеї дістали значну підтримку й поширення ще наприкінці XIX – поч. XX ст.

В Україні питання вільного виховання, педоцентризму поширювались у творчості Я.Чепіги. С.Русової, які втілювали їх у життя в період визвольних змагань українського народу в 1917-1920 рр. Саме на тлі цієї концепції, де дитина вважалася основою, центром побудови усього навчально-виховного процесу, й почала розвиватися педологія.

Отже, на початку 20-х років педагогічна наука в Україні базувалась на досягненнях педології. Вона виділила дитинство як окремий специфічний період життєдіяльності людини, розглядала, вивчала його з усіх боків – у філогенезі й онтогенезі. Саме життєдіяльність дитини у всіх її виявах стала об'єктом і предметом педології.

Педологічна служба в школі вела облік шкільної успішності за методом тестів, вивчала інтереси і ідеали дітей, коло їх уявлень, визначала їх фізичний та розумовий розвиток, здійснювала педологічний аналіз середовища.

Треба відзначити, що перенесення центру уваги з дитини на дитячий колектив, який почали досліджувати тими ж методами, що і дитину, не могло не відбитися негативно на педологічній науці й стало початком розмивання її предмета й об'єкта. Після того, як педологія почала втрачати свій предмет і об'єкт дослідження і перед нею було поставлено цілком конкретне завдання обслуговування педагогічного процесу, вона починає розглядатися як допоміжна дисципліна, а після постанови 1936р. "Про педологічні перекирення в системі Наркомосу" взагалі зникає як наука.

Питання 2. Педагогічна діяльність і погляди А.С.Макаренка.

Народився А.С.Макаренко 1 березня 1888 р. в м. Білопіллі Сумського повіту Харківської губернії. Його батько. Семен Григорович, працював старшим робітником (малярем) вагонних майстерень залізниці. Професійну підготовку він отримав у Німеччині. За заслуги перед Вітчизною йому було присвоєно престижне в Російській імперії звання – особливий почесний громадянин. Мати, Тетяна Михайлівна Дергачова, – виходець із збіднілої дворянської сім'ї, її характерними рисами були працелюбність, доброта, такт, її серце завжди відгукувалося на нужди та біль всіх скривджених і убогих.

Спочатку Антон навчався в Білопільському двокласному училищі з п'ятирічним строком навчання, а з 1901 р., після переїзду сім'ї у Крюків (поблизу повітового міста Кременчута), – в Кременчуцькому міському чотирикласному училищі. Влітку 1904р.закінчив міське училище з відзнакою й продовжив навчання на однорічних педагогічних курсах при цьому ж училищі, і по закінченню їх, отримав звання вчителя початкових класів.

1 вересня 1905 р. він розпочав педагогічну діяльність у Крюківському двокласному залізничному училищі, викладав російську мову, літературу і малювання. Саме на цей період припадають перші яскраво виражені прояви його педагогічної обдарованості. Молодий учитель добре грав на скрипці, співав. Він керував в училищі художнім гуртком, проводив літературні вечори.

У Крюківському училищі А.С.Макаренко працював 6 років і був переведений на посаду вчителя двокласного залізничного училища на станцію Долинську, колишньої Херсонської губернії. Тут Антон Семенович, крім уроків, взяв на себе обов'язки вихователя, організував літературно-драматичний гурток, возив учнів на екскурсії в Москву, Петербург і Севастополь.

Після дев'яти років роботи на педагогічній ниві А.С.Макаренко в 1914р. вступає до Полтавського учительського інституту, де виявив великий інтерес до літературної творчості. Його твори відзначалися глибоким змістом і прекрасним стилем. Антон Семенович був активним учасником всіх педагогічних конференцій, які проводилися в інституті. З вересня 1916 р. по березень 1917 р. його заняття в інституті були перервані призовом в армію, але, у зв'язку з близорукістю, він був звільнений від військової служби і вже 15 червня 1917р. закінчив учительський інститут, одержавши золоту медаль за твір "Криза сучасної педагогіки".

Закінчивши навчальний заклад, Антон Семенович деякий час працював учителем зразкової школи при Полтавському учительському

інституті, а в грудні 1917 р. повернувся до Крюкова, де жила його овдовіла мати, і був призначений інспектором (директором) вищого початкового залізничного училища, де в 1905 р. почав свою педагогічну діяльність. Тут він активно шукав нових форм і методів виховної роботи з дітьми: ввів у діяльність школи спільну працю, нарукавні знаки для розрізнення загонів за характером трудових процесів, марширування з прапором і духовим оркестром, використання символіки і елементів воєнізації; створив учнівський комітет, проводив велику роботу по місцю проживання учнів.

Кременчуцький відділ народної освіти не підтримав новацій А.С.Макаренка і восени 1919р. він переїхав до Полтави. Спочатку завідував міським початковим училищем №2. а з серпня 1920 р. був призначений директором семирічної трудової школи №10. Але вже у вересні цього року Полтавський губернський відділ народної освіти доручив йому організувати в селі Ковалівці, за 6 кілометрів від Полтави, колонію для неповнолітніх правопорушників і завідувати нею. В 1921 р. колонії присвоїли ім'я Горького.

Вихованці, з якими А.С.Макаренку довелося мати справу, були морально зневіченими, недисциплінованими, духовно збідненими. З кожним роком кількість вихованців і вихователів зростала. Так, на 1 січня 1924 р. в колонії ім. М.Горького було вже 98 вихованців: 89 хлопців і 9 дівчат віком від 14 років і старші. В 51 особовій справі підставою направлення в колонію зазначені крадіжки, у 39 – безпритульність (бродяжництво), у 6 – бандитизм, а у 2 – навіть вбивство.

Виняткового значення у створенні колективу він надавав спільній діяльності, праці. Вихованці працювали в полі, в парниках, в садку, в оранжереях, в майстерні, доглядали тварин тощо.

Всього за 4 роки А.С.Макаренко разом з колективом педагогів і вихованців підняв з руїн господарство, створив зразковий виховний заклад. Колонія стала культурним осередком у районі. Наркомос України навіть присвоїв йому звання "Червоний Герой Праці".

1926 рік колонія зустріла значними успіхами. Створено міцний працездатний колектив вихованців і педагогів, зміцнено господарську базу. Разом з тим, були й труднощі з працевлаштуванням вихованців-колоністів, бо навколо не було жодного промислового виробництва, а для розширення власного сільськогосподарського виробництва колонії не вистачало землі. Це було однією з причин виникнення у А.С. Макаренка думки про переселення колонії ім. М.Горького, в якій на той час нараховувалось 120 вихованців, у Куряж, за 25 кілометрів від Харкова, та об'єднання з Курязькою трудовою колонією, де було 280 занедбаних дітей.

Але була й інша причина, частково пов'язана з попередньою. Педагогічна інтуїція підказувала йому, що Ковалівка вже вичерпала свої потенційні можливості щодо подальшого розвитку колективу колонії. Намітились ледве помітні ознаки застою, який може привести не лише до зупинки, а й до розпаду колективу. Згодом він чітко сформулював це в законі руху колективу: "Колектив живе доти, доки він розвивається. Момент зупинки розвитку колективу є моментом настання смерті колективу".

В колонії ім. М.Горького було здійснено достроковий випуск, а 60 вихованців переїхали в Куряж разом з А.С.Макаренком і стали тим ядром, навколо якого за досить короткий час згуртувався колектив на новому місці.

У червні 1927 р. А.С.Макаренко був запрошений керівниками ДПУ України для участі в організації дитячої трудової комуни на околиці

м.Харкова. Створюючи новий колектив, він скористався вже випробуваним прийомом – взяв зі своєї колонії 50 хлопчиків і 10 дівчаток, які й стали надійним ядром колективу комуни. З повниш правом можна сказати, що у всіх трьох виховних закладах він продовжував працювати з одним і тим же колективом, персональний склад якого регулярно оновлювався. Урочисте відкриття комуни відбулося 29 грудня того ж року.

Педагогічну й адміністративну роботу в комуні А.С.Макаренко поєднував з літературною. Життя комуни ім. Ф.Е.Дзержинського Антон Семенович показав у художніх творах “Марш 30 року”, “ФД 1”. У 1934 р. його було прийнято до Спілки письменників СРСР.

У 1935 р. А.С.Макаренко призначається на посаду заступника начальника відділу трудових колоній (ВТК) НКВС України і переїжджає в Київ. Керуючи колоніями України, він восени 1936 р. одночасно завідував колонією в Броварах біля Києва і також перевів її на самоокупність.

Це був період жорстоких сталінських репресій. Антон Семенович доклав багато зусиль, щоб назавжди піти з системи НКВС. У 1937 р. він з сім'єю переїжджає до Москви й присвячує себе літературній і громадсько-педагогічній діяльності. У розквіті сил і задумів 1 квітня 1939 р. він раптово помер.

Питання 3. Погляди А.Макаренка на формування колективу.

На першій стадії видатний педагог радив організатору колективу брати на себе диктаторські повноваження. Організатор повинен був сам, без будь-якого узгодження з колективом, ставити вимоги, обов'язкові для виконання кожним. Ця стадія – аналог диктатури організаторів жовтневого перевороту 1917 р., дещо закамфльованої терміном “диктатура пролетаріату”.

Для другої стадії розвитку колективу характерною була наявність його ядра, тобто групи дітей, які свідомо підтримують вимоги організатора колективу. Тобто і на цій стадії вимоги продовжує ставити організатор, але ці вимоги вже сприймаються колективом не з таким опором, як на стадії диктату, бо вони підтримані багатьма товаришами по колективу.

Третя стадія передбачала можливість колегіального вирішення всіх питань життя колективу демократичним способом – на основі прийняття рішення більшістю голосів. Отже, вимоги до кожного члена колективу ставив сам колектив, бо вони впливали з прийнятих ним рішень.

Вступала в силу “педагогіка колективної дії”. Переходу з другої до третьої стадії передувала кропітка виховна робота по кількісному нарощуванню ядра. Коли в ядро входило більше половини членів колективу, то організатор міг без особливого ризику ставити будь-яке питання на голосування. Таке введення елементу колегіальності в життя колективу зовсім не означало повної відмови від диктату, бо замість диктатури однієї особи утворювалась диктатура колективу. Добре розумів це і А.С.Макаренко. Підтвердженням тому є вже згадуваний “Операційний план педагогічної роботи трудової комуни ім. Ф.Е.Дзержинського”, де він вперше спробував систематизувати основні принципові позиції педагогіки колективу. Один з восьми розділів цієї роботи так і називався – “диктатура колективу”.

Виділяв окремо А.С.Макаренко і найвищу, четверту стадію розвитку колективу – стадію самовиховання, коли кожен член колективу не чекає, поки дасть йому доручення колектив чи його лідер, а сам, виходячи з інтересів колективу, бере на себе певні обов'язки, виконує їх та ще й сам себе контролює.

Результатом такого підходу до формування колективу або суспільства могло бути досягнення високого рівня виконавчої дисципліни, створення майже воєнізованого колективу.

Отже, макаренківський колектив може охоплювати лише коло тих осіб, які перебувають між собою у дружніх відносинах. А.С.Макаренко не даремно був проти шкіл-гігантів. Оптимальною, на його думку, має бути така кількість дітей у школі, щоб кожен кожного знав – і діти, і педагоги. Інакше колектив втратить свою життєздатність.

Перше, що викликає симпатію в діяльності керованих ним колективах, це повноцінний, без будь-яких відтінків фальші, демократичний стиль відносин. Ніхто з педагогів, включаючи й самого Антона Семеновича, не мав ніяких привілеїв. Більше того, педагог ставав повноцінним рівноправним членом колективу тільки тоді, коли після 4-місячного випробувального строку рішенням загальних зборів йому присвоювалося звання колоніста (або в комуні – комунара). А той вихователь, якому колектив відмовляв у присвоєнні цього звання, звільнявся з роботи.

На загальних зборах, які були найвищим органом колективу, оперативно вирішувалися всі проблеми життя – виробничі, фінансові, організаційні, культурні, виховні. Рішення загальних зборів були законом для всіх, включаючи й адміністрацію. За всі роки своєї роботи в колонії і в комуні А.С.Макаренко не відмінив своїм особистим розпорядженням жодного рішення колективу. У випадку явної недоцільності або й шкідливості якоїсь постанови загальних зборів, завідуючий апелював тільки до того органу, який її прийняв, і аргументовано просив повторно розглянути це питання з метою зміни рішення.

А.С.Макаренко помітив, що колектив не просто живе доти, доки він розвивається (закон руху колективу), але й потребує реалізації системи перспективних ліній, в яку входять близька, середня і далека перспективи. Це означає, що колектив повинен мати перед собою не лише якусь найближчу за часом і за необхідними для її досягнення зусиллями перспективу (мету), а й більш віддалену і навіть дуже далеку. Зрозуміло, що таких цілей може бути і більше трьох. Головне, щоб була динаміка: коли близька мета досягнута, то вже середня може стати близькою, а більш віддалені також наближаються. Якщо ж такої системи цілей в колективі нема, а поставлена лише якась одна мета, то після досягнення цієї мети зникає той фактор, який об'єднував всіх у колективі і був рушієм його розвитку. А зупинка у розвитку колективу неодмінно веде до смерті колективу.

Використання ж системи перспективних ліній формує у дітей соціальний оптимізм, прагнення досягти власною працею "завтрашньої радості".

А.С.Макаренко був неперевершеним майстром індивідуального впливу, він намагався здійснювати виховання кожного педагогічно-наситеним середовищем первинного колективу, в якому всі його члени перебували у постійному діловому, товариському і навіть побутовому спілкуванні. Такий вихований вплив він назвав "педагогікою паралельної дії".

А.С.Макаренко розробив чітку систему формування елементів демократичної культури у своїх вихованців. Колектив був розбитий на загони, командири в яких мінялися двічі на рік.

Паралельно з цими загонами були ще й шкільні класи. А для виконання того чи іншого господарського завдання утворювалися ще й зведені загони, в яких командири постійних загонів працювали як рядові його члени. Більше того, було в колективі ще й таке доручення як черговий командир, що призначався на кожен день і який міг зробити зауваження або дати обов'язкове для виконання розпорядження будь-якому члену колективу.

Все це робилось не випадково, не стихійно. Ця система залежностей, зміни статусу, служила гарантом справжньої демократії, не залишала ніякої можливості для виникнення червоточини кар'єризму.

Отже, дисципліна, як і демократія, в його закладах не знала винятків. Тут не було ніякої фальші. Без цього у вихованців комуни зникло б відчуття самоповаги й впевненості у справедливості тих демократичних законів, за якими вони жили. Адже діти й підлітки часом чутливіші до будь-якої фальші, ніж дорослі.

Питання 4. Поєднання навчання з продуктивною працею учнів у педагогічній спадщині А.С.Макаренка.

Чи не найголовнішим "секретом" успіху виховної роботи в закладах А.С.Макаренка була відмова від споживацької благодійності та державних дотацій на їх утримання. Він здійснював перевиховання шляхом залучення вихованців не тільки до побутового самообслуговування, а й до рентабельної продуктивної праці. Це забезпечувало можливість на лише фізично вживати, а й формувати у вихованців оптимістичний погляд на свою подальшу долю. Адже вони знайомилися з реальними виробничими відносинами, отримували надійну професію, організаційні навички, досвід взаємовиручки, відчуття захищеності у колективі і суспільстві.

Досить вдалим у виховному відношенні було компромісне рішення щодо оплати праці комунарам. Виробники, з метою збільшення продуктивності праці, категорично наполягали на матеріальному її стимулюванні. З ідеологічної точки зору було б правильніше привчати юнацтво до безоплатної праці. А.С.Макаренку вдалось домогтися, щоб основна частина заробітку накопичувалася на особистому рахунку кожного, з якого можна було брати заощадження лише після випуску з комуни або з дозволу адміністрації. Десята частина заробленого за загальною згодою йшла у розпорядження ради командирів для культурно-масових потреб та соціального захисту окремих вихованців. І, нарешті, незначна сума у кілька відсотків з кожного заробітку йшла на кишенькові витрати. Останнє розвивало у них навички поводження з грошми, привчало раціонально планувати свій скромний бюджет, давало їм змогу реалізувати своє право вибору в задоволенні якихсь потреб.

Серйозна увага приділялась і навчанню. Кожний новий вихованець у перші ж дні свого перебування в комуні зараховувався у шкільну групу відповідно своїх знань. При комуні діяв робітфак Харківського машинобудівного інституту; майже половина його випускників продовжувала своє навчання у вузах. Коли А.С.Макаренко був завідувачем комуни, йому, як правило, вдавалось аргументовано відстояти свою точку зору. Але коли його в 1932 р. перевели на посаду заступника завідувача і доручили відати лише педагогічною

частиною, комуна, всупереч волі видатного педагога, почала поступово перетворюватись у виробничий комплекс. Для нього визначальними були насамперед економічні показники, де значна частина працюючих були не комунарами, а найманими робітниками. А незабаром, вже після переведення А.С.Макаренка у Київ, комунари взагалі стали для створених їхніми ж руками заводів зайвими. Тому комуну закрили, а вихованців розподілили у різні виховні заклади Донбасу.

А.С.Макаренко переконливо довів на практиці, що розвинений дитячий колектив "підтягує" тих вихованців, які значно відстають у своєму розвитку від колективу, в який попадають. Разом з тим, сучасні психологи мають всі підстави стверджувати, що далеко не завжди особистість відстає у розвитку від колективу і в цих умовах колектив може подавляти особливо обдаровану особистість.

Відомі безліч випадків, коли й суспільство не визнавало тих осіб, які значно випередили у розвитку свій час. Але подібні негативні явища можуть траплятися не у відповідності з вченням А.С.Макаренка, а всупереч йому.

Питання 5. А.С.Макаренко про сімейне виховання.

А.С.Макаренко помітив, що найтяжче здійснювати виховання в тих сім'ях, де є лише одна дитина. Характерно, що до нього на перевиховання лише зрідка потрапляли діти з багатодітних сімей. Здебільшого "педагогічний брак" надходив з сімей одно дітних, бо там, де росла дитина-одинак, концентрація надмірної батьківської любові діяла на неї згубно і була страшною помилкою в сімейному вихованні.

Щоб виховання єдиної дитини було повноцінним, слід будувати взаємини в сім'ї так, щоб малюк не помічав зайвої уваги до себе і не звивав, що все найкраще має неодмінно призначатися тільки йому. Лише тоді можна мати шанс уникнути розвитку такої негативної якості, як егоїзм, та заглушити ще в зародку елементи споживацької психології. Але це рідко кому здається зробити в однодітній сім'ї, навіть якщо батьки й не позбавлені педагогічного хисту й спостережливості.

Взаємовідносини у великій сім'ї стали для А.С.Макаренка прототипом організаційної структури відносин у колонії ім. М.Горького та комуні ім.Ф.Е.Дзержинського. Специфіка закритих виховних закладів, де вихователі і вихованці утворювали своєрідний аналог великої дружньої сім'ї, де від внеску кожного безпосередньо залежить і матеріальний добробут, і мікроклімат у колективі, і відчуття захищеності, підтвердила високу ефективність двох оригінальних ідей видатного педагога, проти яких часом виступають наші сучасники, що опротестовують доцільність їх використання у звичайних школах, тобто в навчальних (а не виховних) закладах відкритого (а не закритого) типу. Це, в першу чергу, ідея об'єднання колективу педагогів і колективу вихованців у єдиний колектив, який має бути колективом педагогічним, та ідея різновікових колективів. Не забуваймо, що сім'я – це також колектив закритого типу, в якому органічно поєднуються обидві ідеї. Тут немає двох колективів – колективу батьків і колективу дітей. Сім'я є єдиним колективом, причому колективом педагогічним і різновіковим.

А.С.Макаренку вдалося зробити це завдяки тому, що створені ним виховні заклади стали свого роду заміниками великої дружньої сім'ї, в якій кожний відчував себе захищеним і відповідальним за своє і загальне благо. Більше того, він розробив на цій основі вчення про колектив. Вчення живе, з цілою низкою педагогічних новацій: закон руху колективу, стадії його

розвитку, система перспективних ліній, педагогіка паралельної дії, різновікові колективи, метод вибуху, традиції колективу тощо.

Але чи не найважливішим в його успіхові було те, що він прагнув виховати їх так, щоб вони були щасливими. І це йому вдалося. Тому які б критичні хмари не згущалися над спадщиною А.С.Макаренка він залишиться завжди мажорним педагогом, який володів секретом виховання щасливих людей.

Питання 6. Основні тенденції розвитку школи й педагогіки України у 40-80-ті роки ХХ століття.

В 40-і роки ХХ століття українська школа виступала слухняним інструментом тоталітарного режиму. Вона нестримно розпалювала в юних душах войовничий атеїзм, непримиренне ставлення до церкви, іншомислячих. Вчитель розглядався владою як безсловесний виконавець політики партії щодо ствердження комуністичного порядку з його антигуманістичною сутністю. Така її роль у суспільстві запишалася і в повоєнні роки.

До всього цього додалися величезні збитки, які зазнала українська школа в роки німецько-фашистської окупації: зруйновані шкільні приміщення, розграбовані бібліотеки, наукові центри, багато вчителів загинуло на фронтах, у партизанських загонах, антифашистському підпіллі.

В роки війни більшість вузів була евакуйована вглиб Радянського Союзу. Так в м. Кзил-Орді (Казахстан) діяв об'єднаний Український Університет (на підставі Київського і Харківського), Одеський університет і педінститут працювали в м. Байрам-Алі (Туркменістан) і т.д.

І уже 1943-1944 навчального року відновили роботу педагогічні і вчительські інститути, педагогічні училища в Києві, Полтаві, Ніжині, Черкасах, Запоріжжі, Херсоні, Донецьку, Миколаєві.

Першочерговим завданням після визволення України від німецько-фашистських загарбників стала відбудова зруйнованих шкіл, будівництво нових, охоплення дітей навчанням. Уже в 1945 році в Україні працювало 27 242 шкіл, у яких навчалася понад 5 млн. дітей. Основна увага освітян спрямовувалася на охоплення дітей обов'язковим навчанням та на перехід до обов'язкової семирічної освіти. У семирічних і середніх школах вчилася понад 5842,4 тисяч учнів. У післявоєнний час в Україні набувають розвитку середні спеціальні навчальні заклади, в яких готувалися спеціалісти середньої кваліфікації для різних галузей народного господарства, науки та культури. Вони вирішували важливе загальнонародне завдання - завершення загальної середньої освіти та надання можливості молоді раніше залучатися до виробничої праці. В середньому в Україні, серед осіб, що одержували середню освіту близько 20% були випускники технікумів, училищ та інших середніх спеціальних навчальних закладів.

УРСР, перебуваючи у складі Радянського Союзу, практично була усунута від своєї власної політики в галузі освіти, їй залишалася виконувати рішення з'їздів КПРС, постанови Пленумів ЦК, нормативні акти союзного уряду в галузі шкільництва.

У 1958 році українське вчительство розпочало перебудову система освіти у відповідності до Закону "Про зміцнення зв'язку школи з життям про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР". У школах вводилися нові навчальні плани і програми, якими визначалися зміст і характер політехнічної освіти в середній школі. Ними передбачалося вивчення наукових основ сучасного виробництва у навчальних предметах фізико-математичного і біолого-географічного циклів; навчання ручній праці у початкових класах, праці в навчальних майстернях і на пришкольній ділянці в V-VIII класах; вивчення курсу "Основи виробництва" у старших класах; посильна участь школярів у виробничій праці на підприємствах і в сільських господарствах тощо.

Підготовка учнів до виробничої праці стала на деякий час першочерговим завданням школи. Це негативно відбилося на рівні знань, умінь та розумового розвитку учнів. У більшості шкіл не було створено необхідних умов для продуктивної праці і хороші ідеї були споганені у процесі практики.

У школі запанували формалізм і казенщина, нечуваного розміру набуло оковамилювання і процентоманія у питаннях якості знань, другорічництва, так званого соціалістичного змагання серед педагогічних колективів тощо. Особливо це посилювалося в роки восьмої та дев'ятої п'ятирічок, коли за рішенням; XXIV з'їзду КПРС взято курс на забезпечення переходу молоді до загальної середньої освіти.

20 червня 1972 року ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову "Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді і подальший розвиток загальної школи", яка відіграла вирішальну роль у деградації українського шкільництва. Будучи запопадливим перед союзним начальством, керівні органи народної освіти України зобов'язали підпорядковане їм вчительство забезпечити в республіці обов'язкову середню освіту. Не маючи належної матеріальної навчальної бази, працюючи за застарілими консервативними догматичними програмами, формами та методами навчання, безправний вчитель змушений був робити встигаючими і тих, хто не хотів учитися в старших класах. Атестат про середню освіту втратив свою цінність, серед учнів та педагогів зросла аморальність, пристосуванство.

Законодавство вимагало здійснювати виховання учнів тільки в дусі морального кодексу будівників комунізму. Проголошується забезпечення всебічного гармонійного розвитку – як головного завдання школи тощо. Школа продовжувала залишатися в складі шкільництва СРСР, навчання в якій здійснювалося за антиукраїнськими навчальними планами і програмами на території всієї імперії. Як видно, серед цих завдань в українській школі не залишилося місця для вільнодумства, все, що не вкладалося в рамки комуністичної ідеології визнавалося ворожим і неприйнятним.

По суті право на вибір мови навчання залишалося, але самого вибору не було, так як повсюдно, і особливо у містах Східної, Центральної та Південної України, українські школи закривалися, діти примусово переводилися на російську мову навчання, а середні спеціальні та вищі навчальні заклади України працювали лише російською мовою.

Розпочався шалений наступ на здобутки української культури, освіти, науки. Школа була перетворена у засіб геноциду проти українців, головним завданням якої стала русифікація корінного населення, спотворення його національного світогляду, свідомості, характеру, відлучення від традицій, звичаїв, культури свого народу.

У багатьох обласних містах та великих промислових центр переважна більшість дітей навчались в російськомовних школах. Таке явні призводило до вилучення україномовних шкіл взагалі з мережі загальноосвітніх шкіл в обласних центрах, як наприклад у Донецьк Миколаєві та інших.

Значного розвитку в Україні набула система професійно-технічно освіти. Вона стала провідною ланкою професійної підготовки кваліфікованих робітників. Якщо в 1970 році в Україні було 892 ПТУ, в яких навчалося 448 тис. учнів, то в 1988 році їх було 1241. У них понад 718 тис. юнаків та дівчат опановували майже тисячею різноманітних професій.

Як вчителі загальноосвітніх шкіл, педагоги ПТУ зобов'язувалися значно поліпшити навчальний процес, застосовувати лекції, семінари-практикуми, уроки-екскурсії, уроки-диспути, кіно-уроки тощо. Кращими педагогами запроваджувалися форми і методи підготовки робітничих кадрів, які забезпечували б максимальне зближення теоретичного і практичного навчання. Проте загальноосвітня підготовка учнів профтехучилищ залишалася дещо спрощеною у порівнянні з такою ж у загальноосвітній школі. Це в певній мірі ускладнювало вступ випускників ПТУ до вищої школи та навчання в ній.

Різновідомче підпорядкування ПТУ, слаба зацікавленість, а то й повної відсутність з боку підприємств негативно позначалася на якості підготовки молоді робітничої зміни. Найслабкішими ланками залишалися виробнича практика учнів, їх виховання, працевлаштування, житлово-побутові умови тощо, Невирішення цих проблем призвели до різкого падіння моралі серед частини учнів, серед яких зростала злочинність, пияцтво, наркоманія та інші анти суспільні вчинки.

Відзначаючи заслуги загальноосвітньої школи слід констатувати, що в 70-80-х роках радянська школа вичерпала себе, в ній, як у краплі води, відбилися всі негативні явища, що були притаманні хворому суспільству. Формалізм, бюрократизм, паразитизм, пристосуванство, брехня та інші риси періоду "застою" невідпінанне змінили все те, що було досягненням школи - її дух народності, самодіяльності та творчості тощо.

Повсюдно мала місце некомпетентність у керівництві народною освітою і зокрема школою; у народній освіті розквітло окомилування, рапортоманія, недовіра до вчителя та його постійне приниження. Це у свою чергу породило безвідповідальність вчителя за наслідки своєї праці, байдужість до виконання наставницької ролі у суспільстві.

У гонитві за дутими показниками – загальним охопленням молоді середньою освітою, високими відсотками успішності, ліквідацією другорічництва, масовим залученням дітей до піонерської та комсомольської організацій – школа розчинила суспільство лицемірами, пристосуванцями, малоосвіченими бездуховними людьми з аморальними проявами у повсякденному житті.

Рельєфно проступила невідповідність між завданнями школи, покладеними на неї партійними рішеннями та наслідками її діяльності. Надії на те, що в процесі роботи школи над виконанням партійних рішень в галузі освіти помітно поліпшиться якість її вихованців не виправдалися. Значна кількість володарів атестатів про середню освіту виявилася в своїй основі невідготовленою до праці, суспільного та сімейного життя; багато з них поповнювали лави утриманців, наркоманів, алкоголіків тощо, проявляли моральну ущербність.

У погоні за приводом всебічного гармонійного розвитку українська школа загубила елементарне – виховання людини, трудівника, громадянина своєї вітчизни. Виявилось, що педагогічна наука формально підійшла до визначення змісту всебічного розвитку і крім монографій та дисертаційних досліджень, суть яких зводилася виключно до переживання цитат класиків марксизму-ленінізму про поєднання у вихованців

духовного багатства, моральної чистоти та фізичної досконалості, практично нічого не дала вчителю.

Таким чином, школі були насильно нав'язана керівництвом комуністичної партії нереальна, ілюзорна мета виховання всебічно, гармонійно розвиненої особистості: закріплення цієї мети у партійних документах і зведення її до рівня закону в Конституціях СРСР та УРСР сприяло відходу школи від реального життя і призвело до різкого падіння моралі серед молоді, її деградації.

То ж українська школа була доведена до свого останнього рубежу. Щоб далі існувати, їй потрібна глибока реанімація. За цю справу взялися ті сили, які довели її до такого стану - правляча партія та вся система режиму. У 1984 році був взятий курс на реформу загальноосвітньої і професійної школи.

Питання 7. Життя та діяльність В.О.Сухомлинського.

Василь Олександрович Сухомлинський народився 28 вересня 1918 року в с. Василівна Онуфріївського району Кіровоградської області (за тогочасним адміністративно-територіальним поділом – с. Василівна Василівської волості Олександріївського повіту Херсонської губернії) у незаможній родині. Батько майбутнього вченого Олександр Омелянович був помітною людиною в селі: член правління колгоспу, вчитель праці, сількор, активний учасник сільської самодіяльності. Мати В.О.Сухомлинського Оксана Юдіївна працювала в колгоспі. Крім Василя, батьки виховували ще трьох дітей – Івана, Сергія, Меланію, які з часом також стали вчителями мови та літератури.

Навчався В.Сухомлинський у Василівській семирічці (1926-1933). Зазначимо, що батько Василя був не лише грамотним, але й мав власну бібліотеку. Майбутньому вченому запам'ятався " Кобзар " Т.Шевченка та інші книги з домашньої бібліотеки.

Влітку 1934р. він розпочав навчання у Кременчуцькому педагогічному інституті, проте через хворобу мусив залишити навчання. З 1935 року працював вчителем української мови й літератури у школах Онуфріївського району, 1936 року навчався на заочному відділі Полтавського педагогічного інституту, де у 1938 здобув кваліфікацію вчителя української мови та літератури.

З 1938 року і до початку Великої Вітчизняної війни Василь Олександрович працює вчителем української мови й літератури і завідуючим навчальною частиною Онуфріївської середньої школи. У липні 1941 року він був призваний до лав Червоної Армії. Спочатку навчався на військово-політичних курсах у Москві, а пізніше, як політрук роти, брав участь в боях за Москву. 9.02.1942 року в бою за с. Клепінє (під Ржевом) був тяжко поранений і понад чотири місяці лікувався в евакогоспіталях.

З червня 1942 року по березень 1944 року Василь Олександрович працює директором і вчителем російської мови та літератури в смт. Ува Удмурської АРСР. Вже тут виявилися його вчительські й організаторські здібності та здатність до творчості.

Навесні 1944 року Сухомлинський разом з дружиною Г.І.Сухомлинською переїжджає до смт. Онуфріївка Кіровоградської області,

де протягом чотирьох років очолює Онуфріївський районний відділ народної освіти та викладає у школі за сумісництвом.

У 1948 року його призначають, у зв'язку з особистими клопотаннями, директором Павлиської середньої школи. Отже, з цього року до 2 вересня 1970 року Василь Олександрович працює вчителем і директором. Саме ці роки вирізняються постановкою довготривалого лонгitudного експерименту з формування зростаючої особистості протягом її навчання у середній школі.

Неабиякі сили потратив вчений на зміцнення матеріальної бази. Разом з батьками та учнями йому вдалося перетворити непоказне приміщення дореволюційної земської школи у ціле навчальне містечко. Насамперед, воно було обсажене смугою з кількох радів дерев, які оберігали учнів від шуму (оскільки школа знаходилася на трасі Кремеучук-Кіровоград), а також давали змогу в подальшому насолоджуватися чистим повітрям. Протягом перших десяти років вдалося побудувати окремі приміщення для молодших школярів, майстерні, природничий корпус, пришкольній інтернат. Учні за цей час виростили гарний сад та шкільний виноградник, побудували шкільну зелену лабораторію та "зелений клас". Природно, що у будівництві та організації брали участь всі вчителі, які, до того ж, вчилися у В.Сухомлинського основам педагогічної творчості.

Отже, завдяки зусиллям Василя Олександровича, сільська школа з часом перетворилася на одну з найкращих у тодішньому СРСР. Тут одними з перших у 60-ті перейшли на кабінетну систему навчання, був створений свій шкільний телецентр. Все це, разом узятє, дало змогу вченому вести ґрунтовні наукові дослідження.

Починаючи з 1949р., він періодично виступає зі статтями на сторінках республіканських та всесоюзних журналів. У 1955р. В.Сухомлинський захищає кандидатську дисертацію "Директор школи – керівник навчально - виховної роботи" у Київському університеті ім. Т.Шевченка. Через рік виходить з друку його перша монографія "Виховання колективізму у школярів".

У 50-х роках В.Сухомлинський написав ще кілька монографій: "Педагогічний колектив середньої школи", "Виховання патріотизму у школярів", "Виховання комуністичного ставлення до праці".

Починаючи з 1960р., виходять з друку його праці: "Духовний світ школяра", "Праця і моральне виховання", "Як ми виховали мужнє покоління", "Виховання особистості в радянській школі", "Павлиська середня школа". Ім'я вченого стає відомим не тільки в СРСР, а й у багатьох країнах світу. У 1957р. його обирають членом-кореспондентом АПН РСФСР, а в 1958р. Міністерство освіти УРСР присвоїло йому звання заслуженого вчителя школи УРСР.

У другій половині 60-х Василь Олександрович готує трилогію з проблем формування особистості у загальноосвітній школі: "Серце віддаю дітям", "Народження громадянина", "Листи до сина". Щодо першої частини трилогії, то вона була вперше надрукована в тодішній Німецькій Демократичній Республіці, а у 1969р. – в Україні. Пізніше (1974р.) книга була удостоєна Державної премії УРСР.

У 1968р. В.Сухомлинського обирають делегатом Всесоюзного з'їзду вчителів і присвоюють звання Героя Соціалістичної праці. Він переосмислює своє бачення становлення особистості і вносить у тодішнє розуміння офіційної ідеології щодо радянської людини національний компонент. Природно, що його погляди віддзеркалюють народні легенди, родинні засади виховання, казки, пісні тощо. Останніми роботами

вченого стали “Батьківщина в серці” та “Батьківська педагогіка”, які вийшли друком у 70-ті роки.

На жаль, здоров'я В.Сухомлинського дедалі погіршувалося. Давалися взнаки воєнні рани. 2 вересня 1970 року Василя Олександровича не стало. Похований вчений у с. Павлиш, де через два роки на могилі педагога встановлено пам'ятник. У 1972р. у приміщенні місцевої школи було відкрито меморіально-педагогічний музей В.О.Сухомлинського.

Загалом вчений залишив нам у спадок 50 монографій і книг, 625 статей, а також близько 1500 оповідань та казок. Загальний тираж книг В.Сухомлинського сягає 5 млн. примірників всіма мовами тодішнього СРСР та багатьох країн світу. Лише в Японії його книга "Серце віддаю дітям" вийшла у трьох виданнях.

Питання 8. В.О.Сухомлинський про розумове, моральне і трудове виховання учнів.

Центральною у педагогічній системі В.О.Сухомлинського є ідея всебічно розвиненої особистості. Незадовго до відходу у небуття вчений підготував доповідь для захисту докторської дисертації за сукупністю робіт під назвою "Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості". Саме тут вчений розкриває складники всебічного розвитку особистості учня у період його навчання. За традиційного підходу до компонентів всебічного розвитку вчений, разом з тим, по-новому окреслює власне розуміння змісту виховання та шляхів його реалізації.

У всебічному розвитку особистості першорядного значення він надавав розумовому вихованню. Ідеалом школи є те, щоб у життя не вступала жодна невихована у розумовому відношенні людина. Невігласи небезпечні для суспільства, незалежно від того, освічені вони чи ні. Невіглас не може бути щасливим сам і завдає нещастя іншим. Той, хто вийшов зі стін школи, може чогось і не знати, але він має бути розумною людиною.

Важливе завдання школи педагог вбачав у формуванні стійких переконань вихованців. Знання стають переконаннями за умови, коли у школі живуть ці переконання – у взаємовідносинах між вихованцями і педагогами, в їхніх вчинках, прагненнях, радощах і прикрошах. Моральний розвиток, писав педагог, є складне життя переконань – їхні народження, розвиток, зміцнення, вираження у вчинках.

Центральним у всебічному розвитку особистості, на думку вченого, є трудове виховання. Особливого значення, у зв'язку з цим, він надавав єдності трудової культури і загального розвитку – морального, розумового, естетичного, фізичного; розкриттю, виявленню і розвитку індивідуальності в праці, високій моральній сутності праці, її суспільно-корисній спрямованості. Педагог вважав за необхідне в період дитинства і отрочтва широко залучати учнів до різноманітних видів продуктивної праці. Природно, що трудове виховання, на думку вченого, здоров'я, фізичний розвиток. У багатьох своїх книгах вчений на основі експериментальних матеріалів показав зв'язок між успіхами у навчанні дитини і станом її здоров'я. У Павлиській школі, починаючи з директора, чітко практикувався здоровий спосіб життя. Вчений на практиці знайомив дітей з різноманітними формами загартовування тощо.

Загалом, розкриваючи особливості формування всебічно розвиненої особистості, вчений розкриває наступну педагогічну закономірність: між виховними впливами існують

десятки, сотні, тисячі залежностей і зумовленостей, й ефективність виховання визначається тим, як ці залежності й зумовленості враховуються і реалізуються на практиці.

Серед шляхів і засобів формування всебічно розвиненої особистості у школі педагог вирізняв: навчання, рідну природу, працю, слово, традиції, експериментування, багате духовне життя вихованців.

Взаємозв'язок морального й естетичного чітко простежується у наступному положенні В.Сухомлинського: "Відчуття краси природи, активне творення прекрасного я назвав би дорогоцінними вправами душі, потрібними для того, щоб людина прагнула бачити красу людини, її душі, прагнула утвердити прекрасне в самій собі, ненавиділа легкодухість, слабовілля".

В.О.Сухомлинський вважав, що моральне виховання є особливою виховною діяльністю, зі своїми закономірностями, що потребують довготривалого впливу, певних форм та методів. Дітей у цьому зв'язку необхідно вчити бачити, відчувати, жити для людей, співчувати, співпереживати.

Виходячи з того, що такі моральні поняття, як добро і зло, милосердя і жорстокість, правда і неправда, відвертість і лицемірство, краса і потворність, щедрість і егоїзм, лежать в основі загальнолюдської особистої моралі, а також є психологічною структурою гуманізму.

Оскільки в молодшому шкільному віці все, що сприймає, робить і думає учень, більшою мірою переймається емоційними почуттями, а в підлітка до почуттів додається усвідомлення мотивів поведінки, то неможливо уявити систему морального виховання без таких компонентів, як почуття радості і горя, задоволення і незадоволення, впевненості й невпевненості, ствердження й заперечення. Отже, лише тоді, коли школяр правильно і глибоко усвідомлює, відчуває ці категорії, він готовий до сприймання таких понять, як громадянин, батьківщина, народ тощо. Від простого до складного – така діалектика моральності В.Сухомлинського.

Природно, що таке виховання розпочинається з розвитку у дітей любові до матері, рідних. Засобами виховання у досвіді В.Сухомлинського були слово, вправлення, суспільне корисна праця, традиційні шкільні свята (матері, дівчат тощо). В останні роки діяльності цементуючою якістю, яка поєднує моральне та естетичне, у вченого виступає духовність. Саме остання опосередковує інші риси особистості і разом з тим діє як фактор, що надає їй цілісного характеру. Розвиток духовності однозначно передбачає естетичне збагачення школярів.

У статті "Гармонія трьох начал", книгах "Павлиська середня школа", "Сто порад вчителю" педагог розкриває засоби естетичного становлення дітей та підлітків, серед яких вирізняє природу, красу слова, музику, живопис, казку. Традиційно у Павлиші проводились свята естетичного спрямування (свято пролісків, конвалій, троянд, польових квітів). Морально-естетичному збагаченню вихованців слугувала й спеціально складена вченим програма дитячого, підліткового та юнацького читання класичної художньої літератури. Відомо, що й сам педагог не лише знав художню класику, але й міг напам'ять відтворювати цілі сторінки як віршованих, так і прозових текстів. До останніх років життя він щоденно тренував пам'ять шляхом заучування різних творів.

Особливе місце в естетичному розвитку учнів, на думку вченого, займає музика. "Як гімнастика випрямлює тіло, так музика, – писав він, – випрямлює душу дитини". За його переконанням, музика є засобом

самовиховання та розвитку духовності школярів. До засобів естетичного виховання вчений відносив красу пришкільного містечка.

У роботі "Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості" В.О.Сухомлинський пише: "Праця і тільки праця – основа всебічного розвитку особистості. Не може бути й мови про всебічний розвиток, якщо людина не пізнала радості праці". Заслугою вченого є розробка ним у книзі "Павлиська середня школа" принципів трудового виховання:

- єдність трудового виховання і загального розвитку особистості
- морального, інтелектуального, естетичного, фізичного;
- розкриття та розвиток індивідуальності в праці;
- раннє включення у продуктивну працю;
- різноманітність видів праці;
- постійність, неперервність праці;
- елементи продуктивної праці дорослих у дитячій праці;
- творчий характер праці, поєднання зусиль розуму і рук;
- спадкоємність змісту трудової діяльності;
- цілісний характер продуктивної праці;
- посиленість трудової діяльності;
- єдність праці та багатогранного духовного життя.

Досить оригінальною виявилася система засобів і методів трудового виховання учнів. Серед них: виготовлення навчальних приладів і посібників; експериментування (на дослідних ділянках, в лабораторії, на колгоспному полі; управління машинами і механізмами; тривала трудова діяльність, що поєднувала практичні цілі праці із вдосконаленням вмінь; програмування для моделей з програмним управлінням; складання характеристик роботи машин та механізмів.

Важливою формою організації праці у школі, що забезпечувала активне пізнання природи учнями, був комітет захисту природи, до складу якого входило декілька груп (охорони лісу, ґрунтів, саду, друзів квітів, птахів, рибальства та бджільництва).

У процесі організації продуктивної праці педагогічний колектив враховував особливості об'єктивних (зміст праці, її характер та цілі підготовки, час виконання трудових завдань) та суб'єктивних (рівень усвідомлення учнями необхідності участі в трудовій діяльності, відповідний емоційний настрій) факторів. Враховуючи особливості даних факторів, у школі прагнули, щоб виконання завдань пов'язувалося з включенням у повний цикл сільськогосподарських робіт (колективно або невеликою групою), щоб щотижнево кожен учень трудився 4-6 годин, а трудові процеси здійснювалися під керівництвом вчителів, кращих спеціалістів чи колгоспників.

Морально-трудова зростання школярів сприяли традиції, які культивували вчителі. Серед них варто виділити: свято осіннього та весняного деревонасадження, свято квітів, свято врожаю, свято першого хліба.

Традицією у Павлиській школі було також оволодіння кожним учнем вміннями технічної справи (керування трактором чи автомобілем), садівництва, рослинництва. Не

менш як 100 разів кожен учень брав участь у благоустрої селища, деревонасадженнях, виготовлення приладдя чи посібника для кабінетів школи. Це зміцнювало почуття індивідуальної відповідальності перед однолітками та надавало можливості до самореалізації як суб'єкта трудової діяльності.

Питання 9. В. О.Сухомлинський про педагогічну майстерність вчителя.

У "Павлівській середній школі" В.Сухомлинський розкриває складові педагогічної професії. Найважливішим у педагогічній діяльності, за його переконанням, є любов і повага до дітей.

У "Розмові з молодим директором школи" він детально аналізує суперечності становлення педагогічної творчості. Крім глибокої поваги до тих, кого навчає вчитель, останній мусить знати на кілька порядків більше фактичного матеріалу, ніж його містять підручники. Лише за цієї умови з'являється в подальшому потреба у творчості.

У книзі "Сто порад вчителю" вчений розкриває технологію власної творчості. Крім ерудованості, він мав неабияку силу волі, вирізнявся поміркованістю, надзвичайною скромністю, працездатністю (вставав щодня о четвертій годині ранку й писав власні твори до восьмої), людяністю. Крім цього, педагог володів кількома іноземними мовами.

Розглядаючи діяльність вчителя, В.О. Сухомлинський вважав, що джерелом його творчої індивідуальності є книга, особиста бібліотека.

Питання для самостійної роботи:

1. У чому полягав виховний вплив трудової господарської діяльності вихованців у закладах А.С. Макаренка?
2. Яке відношення А.С. Макаренка до покарання?
3. З'ясуйте виховні можливості колективу, використовуючи приклади з творів А.С. Макаренка?
4. З'ясуйте особливості навчання й виховання в роки Другої світової війни та у повоєнний період.
5. Обґрунтуйте ідею гуманістичної спрямованості виховання В.О.Сухомлинського.
6. В чому полягають навчальні новації "школи радості" В.О.Сухомлинського?

Методичні рекомендації щодо самостійного вивчення навчальної дисципліни

Тема заняття 1: Предмет і завдання курсу «Історія освіти в Україні»; виховання у первісному суспільстві.

Мета вивчення: навчитися визначити сутність та провідні етапи розвитку української народної педагогіки, усвідомити її значення в розвитку сучасної педагогічної науки та вихованні підростаючого покоління.

Обсяг навчального часу: 2 год.

Обладнання: мультимедійний проектор, комп'ютер, екран, навчально-методичне забезпечення (опорний конспект лекцій, підручники, навчальні посібники).

План заняття:

1. Сутність особливості і головні етапи розвитку української народної педагогіки.
2. Принципи і методи народної педагогіки.
3. Етапи раннього виховання і освіти першоукраїнців. Трипільська культура.

Література:

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: підручник / Л.В.Артемова. – К.: Либідь, 2006. – С. 6 – 25.
2. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.В. Зайченко. – К.: Видавничий дім „Слово”, 2010. – С. 12 – 31.
3. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упорядник О.О.Любар; за ред. В.Г. Кременя. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. 17 – 30.
4. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: навч. посібник / [Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т.]; за ред. О.О.Любар. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. 15 – 86, 450 с.
5. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. / Л.А. Медвідь – К.: Вікар, 2003. – С. 11 – 32с.
6. Сірополко С. Історія освіти в Україні: монографія / С.Сірополко. – К.: Наук. думка, 2001. – С. 27 – 32с.
7. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка: навчально-методичний посібник / М.Г. Стельмахович. – К.: Фірма “Віпол”, 1997 – 231 с
8. Сявавко П.І. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку: навч. посіб. / П.І. Сявавко. – К.: Наукова думка, 1974. – 151 с.

Основні завдання для засвоєння навчального матеріалу та поточного контролю:

1. Охарактеризуйте найвідоміші наукові концепції походження виховання.

2. Назвіть основні джерела, які дозволяють скласти наукову картину походження виховання.

3. Висвітліть основні віхи історичного розвитку української народної педагогіки

Питання та завдання для самоконтролю та самостійної роботи:

1. Розкрийте сутність найважливіших сучасних принципів історії педагогіки: аксіологічний, соціокультурний, антропоцентричний, формаційний і цивілізаційний, культурологічний, синергетичний, історико-компаративістський, парадигмальний.

2. У чому полягало виховне значення давніх вірувань та фольклору для українців дохристиянського періоду?

Тема заняття 2. Школа, освіта і педагогічна думка в Київській Україні-Русі (9 – перша половина 13 ст.).

Мета вивчення: закріплення теоретичного матеріалу теми з вивчення історичних віх розвитку освіти України – Русі київського періоду.

Обсяг навчального часу: 2 год.

Обладнання: : мультимедійний проектор, комп'ютер, екран, навчально-методичне забезпечення (опорний конспект лекцій, підручники, навчальні посібники).

План заняття:

1. “Вплив прийняття християнства на розвиток освіти в Київській Русі”.
2. Етапи формування шкільництва, освіти і педагогічної думки в Київській Україні-Русі.
3. Предмети навчання в школах Київської Русі.

Література:

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: підручник / Л.В.Артемова. – К.: Либідь, 2006. – С. 31 – 66.

2. Бабашин С.Д. Школи та освіта Давньої Русі (IX – перша половина XIII ст.): монографія / С.Д. Бабашин. – К.: Видавництво “Вища школа”, 1973. – 88 с.

3. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга I. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.В. Зайченко. – К.: Видавничий дім „Слово”, 2010. – С. 57 – 63.

4. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упорядник О.О.Любар; за ред. В.Г. Кременя. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. 55 – 59.

5. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: навч. посібник / [Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т.]; за ред. О.О.Любар. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. 96 – 118.

6. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. / Л.А. Медвідь – К.: Вікар, 2003. – С. 34 – 52.

7. Сірополко С. Історія освіти в Україні: монографія / С.Сірополко. – К.: Наук. думка, 2001. – С. 32 – 48.

8. Українська педагогіка в персоналіях. У двох книгах. Книга перша X – XX століття: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Антоєць Н.Б., Березівська Л.Д., Бндар Л.С. та ін.] під ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Вид. “Либідь”, 2005. – С. 9 – 33..

9. Грешевский М. Иллюстрированная история Украины: монографія / М. Грушевский. – К.: Изд. МП “Левада”, 1995. – С. 47 – 148.

Контрольні завдання та запитання:

1. Що являла собою школа “книжного навчання”?
2. Назовіть основні типи шкіл Київської Русі.
3. Що ви знаєте про виникнення писемності за часів Київської Русі?
4. Назовіть основних ініціаторів розвитку освіти за часів Київської Русі.
5. Розкрийте найбільш загальні особливості різних типів навчальних закладів України-Русі.

Практичні завдання:

1. Підготувати доповідь на тему: “Роль Кирила і Мефодія у сприянні виникненню і становленню української писемності”.

Тема 3. Виховання і школа України в період її поневолення (друга половина 13 – 15 ст.).

Мета вивчення: поглибити знання з теми; розкрити чинники які впливали на розвитк освіти України періоду україно-литовської доби.

Обсяг навчального часу: 2 год.

Обладнання: : мультимедійний проектор, комп’ютер, екран, навчально-методичне забезпечення (опорний конспект лекцій, підручники, навчальні посібники).

План заняття:

1. Загальна характеристика освіти в україно-литовську добу.
2. Виникнення іновірних шкіл, зміст освіти у них.
3. Освітня діяльність і педагогічні погляди Павла Русина і Юрія Дрогобича?

Література:

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: підручник / Л.В.Артемова. – К.: Либідь, 2006. – С. 31 – 66.
2. Бабашин С.Д. Школи та освіта Давньої Русі (IX – перша половина XIII ст.): монографія / С.Д. Бабашин. – К.: Видавництво “Вища школа”, 1973. – 88 с.

3. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.В. Зайченко. – К.: Видавничий дім „Слово”, 2010. – С. 57 – 63.
4. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упорядник О.О.Любар; за ред. В.Г. Кременя. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. 55 – 59.
5. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: навч. посібник / [Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т.]; за ред. О.О.Любар. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. 96 – 118.
6. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. / Л.А. Медвідь – К.: Вікар, 2003. – С. 34 – 52.
7. Сірополко С. Історія освіти в Україні: монографія / С.Сірополко. – К.: Наук. думка, 2001. – С. 32 – 48.
8. Українська педагогіка в персоналіях. У двох книгах. Книга перша Х – ХХ століття: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Антоєць Н.Б., Березівська Л.Д., Бндар Л.С. та ін.] під ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Вид. “Либідь”, 2005. – С. 9 – 33..
9. Грешевский М. Иллюстрированная история Украины: монография / М. Грушевский. – К.: Изд. МП “Левада”, 1995. – С. 47 – 148.

Контрольні завдання та запитання:

1. Чим був обумовлений занепад культурно-освітнього життя на Наддніпрянській Україні?
2. У чому виявлявся вплив української культури на литовську?
3. Назвати і обґрунтувати важливість вивчення наук які входили до складу семи вільних мистецтв?

Практичні завдання:

Підготувати доповідь на тему:

- « Вітчизняна школа й освіта в умовах розпаду Київської Русі»;
- « Педагогічні погляди і освітня діяльність Павла Русина і Юрія Дрогобича».

Тема Школа і педагогічна думка в епоху українського Відродження (16 – перша половина 18 ст.).

Мета вивчення: розкрити передумови і основні чинники, які впливали на розвиток національної системи виховання в епоху Українського Відродження; визначити особливості навчально-виховного процесу в перших вищих навчальних закладах; показати важливість і значущість козацької педагогіки в навчанні і вихованні підростаючого покоління.

Обсяг навчального часу: 2 год.

Обладнання: мультимедійний проектор, комп’ютер, екран, навчально-методичне забезпечення (опорний конспект лекцій, підручники, навчальні посібники).

План заняття:

1. Провідні тенденції розвитку педагогічної думки доби Українського Відродження.
2. Виникнення та розвиток братських шкіл в Україні.
3. Перші вузи на Україні. Острозька та Києво-Могилянська академії.
4. Діяльність січових та козацьких шкіл.
5. Педагогічна спадщини М.Смотрицького, П.Беринди.

Література:

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: підручник / Л.В.Артемова. – К.: Либідь, 2006. – С. 71 – 131.
2. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.В. Зайченко. – К.: Видавничий дім „Слово”, 2010. – С. 68 – 96
3. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упорядник О.О.Любар; за ред. В.Г. Кременя. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. 55 – 79.
4. Левківський М.В. Історія педагогіки: навч. пос. / [М.В.Левківський, О.М.Микитюк]; за ред. М.В.Левківського. – Х.: Вид. “ОВС”, 2002. – С. 102 – 110.
5. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: навч. посібник / [Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т.]; за ред. О.О.Любар. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. 110 – 149.
6. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. / Л.А. Медвідь – К.: Вікар, 2003. – С. 54 – 58.
7. Мединський Є.М. Братські школи України і Білорусії в 16 – 17 ст.: монографія / Є.М. Мединський – К.: Рад. школа, 1958. – 106 с.
8. Мицько І.З. Острозька академія: навч. посіб. / І.З. Мицько – К.: Вища школа, 1990. – 190 с.
9. Сірополко С. Історія освіти в Україні: монографія / С.Сірополко. _ К.: Наук. думка, 2001. – . 56 – 105.
10. Олійников О.С.Козацька читанка / О.С. Олійников. – К.: Рад. шк. – 1989 - № 4. – С. 47 – 49

Контрольні завдання та запитання:

1. Визначте напрямки діяльності братських шкіл.
2. Розкрийте пріоритетну роль українських першодрукарів у розвитку національної освіти, в поширенні грамотності в Україні.
3. Яке значення для історії української педагогічної науки мають творчі здобутки тих українських педагогів, діяльність яких проходила за межами України – в Італії, Польщі, Німеччині, Росії. Назвіть їх імена?

Практичні завдання:

1. Підготувати доповіді на тему: “Підручники і посібники для навчання в козацьких школах та їх вплив на формування молоді”; “Мандрівні дяки та їх освітянська місія в

Україні”.

Проблемні запитання

2. На основі творчої спадщини Ю.Дрогобича та П.Русина обговоріть проблему впливу європейських культурних та ідеологічних процесів на культурне відродження в Україні.

3. Охарактеризуйте роль і значення Є.Славинецького та С.Полоцького у реформуванні прогресивної педагогічної думки у XVII ст.

Тема Стан школи і освіти після входження України до складу Російської держави. Освіта в Східній Галичині, Закарпатті й Буковині.

Мета вивчення: поглибити знання студентів з проблеми стану розвитку освіти і педагогічної думки після входження України до складу Російської Імперії в др. пол. XVIII та XIX ст.; розкрити стан шкільництва в Східній Галичині, Закарпатті і Буковині; опрацювати освітньо-культурний доробок Ф. Прокоповича та Г. Сковороди;

Обсяг навчального часу: 4 год.

Обладнання: : мультимедійний проектор, комп’ютер, екран, навчально-методичне забезпечення (опорний конспект лекцій, підручники, навчальні посібники).

План заняття :

1. Розвиток вітчизняного шкільництва в др. пол. XVIII та XIX ст.
2. Педагогічна та освітньо-просвітна діяльність Ф.Прокоповича та Г.Сковороди.
3. Розвиток вищої освіти в XIX ст. (Харківський, Київський, Одеський і Львівський університети).
4. Система середньої освіти (гімназії, прогімназії, реальні училища, духовні семінарії, кадетські корпуси).
5. Становлення і поширення початкової освіти.
6. Освіта в Східній Галичині, Закарпатті і Буковині

Література:

16. Алешинцев И.А. История гимназического образования в России (XVIII.– XIX): монография / – СПб.: Изд. Богдановой, 1912. – 346 с.

17. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: підручник / Л.В.Артемова. – К.: Либідь, 2006. – С. 150 – 212.

18. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.В. Зайченко. – К.: Видавничий дім „Слово”, 2010. – С. 132 – 381.

19. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упорядник О.О.Любар; за ред. В.Г. Кременя. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. С. 281 – 364.

20. Курило В.С. Образование в Донбассе (XIX – начало XX вв.): учеб. пособ. [для студ. высш. пед. учб. зав.] / В.С. Курило В.И.Подов. – Луганск: ЛГПУ, 1999. – 114с.

21. Левківський М.В. Історія педагогіки: навч. пос. / [М.В.Левківський, О.М.Микитюк]; за ред. М.В.Левківського. – Х.: Вид. “ОВС”, 2002. – с. 125 – 182.

22. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: навч. посібник / [Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т.]; за ред. О.О.Любар. - К.: Т-во "Знання", КОО, 2003. - С. 159 - 277.

23. Лях Г.Р. Лекції з історії педагогіки України (XIX - XX ст.): / Г.Р.Лях, М.С. Рижкова; за заг. ред. В.І. Сипченка. - Слов'янськ: СДПУ, 2011. - 115 с.

24. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX - XX ст.): хрестоматія / [Березівська Л.Д., Дічек Н.П., Пироженко Л.В. та ін.]; за ред. О.В. Сухомлинської. - К.: Вид. "Науковий світ", 2003. - С. 12 - 122.

25. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. / Л.А. Медвідь - К.: Вікар, 2003. - С. 93 - 219.

26. Сірополко С. Історія освіти в Україні: монографія / С.Сірополко. - К.: Наук. думка, 2001. - С. 114 - 497.

27. Сковорода Г.С. Повне зібрання творів: у 2-х т. / Г.С. Сковорода - К.: Наукова думка, 1973. - Т. 1 - 532 с., Т. 2 - 576 с.

28. Українська педагогіка в персоналіях. У двох книгах. Книга перша Х - XX століття: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Антоєць Н.Б., Березівська Л.Д., Бндар Л.С. та ін.] під ред. О.В. Сухомлинської. - К.: Вид. "Либідь", 2005. - С. 198 - 618.

29. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: в 2 т. / К.Д.Ушинський; за ред. А.І. Піскунова. - К.: Радянська школа, 1986. - Т. 1 - 496с.; Т.2 - 359 с.

30. Фатальчук С.Д. Становлення та розвиток гімназійної освіти Східноукраїнського регіону (друга половина XIX - початок XX століття) монографія / С.Д. Фатальчук. - Слов'янськ: Видавець Маторін Б.І. , 2010. - 206 с.

Контрольні завдання та запитання:

1. Охарактеризувати українське шкільництво другої половини XVIII ст.

2. Розкрити педагогічні погляди та освітньо-просвітницьку діяльність Ф.Прокоповича та Г.Сковороди.

3. Описати реформи початкових шкіл і стан педагогічної освіти в Східній Галичині, Закарпатті і Буковині.

4. Проаналізувати спільні та відмінні ознаки шкільництва на Лівобережній та Правобережній Україні.

5. Розкрити принципи та завдання виховання особистості за Г.С.Сковородою.

Практичні завдання:

1. Підготувати доповіді на тему:

- "Стан початкової і середньої освіти на західноукраїнських землях кінця ХУІІ - ХІХ ст."; "Вища освіта на західноукраїнських землях кінця ХУІІ - ХІХ ст.";

- "Історія становлення освіти і культури в моїй місцевості".

Тема Педагогічна діяльність і погляди К.Д.Ушинського М.І. Пирогова, Т.Г.Шевченка, О.В.Духновича

Мета вивчення: визначити значущість педагогічних поглядів К.Д.Ушинського для сучасної педагогічної науки; ознайомитись та проаналізувати діяльність українських педагогів-просвітителів (О.Духновича, М.Корфа, М.Костомарова, М.Драгоманова, Т.Шевченка) у галузі освіти і виховання з урахуванням соціально-політичних та культурних умов розвитку України в той час.

Обсяг навчального часу: 2 год.

Обладнання: мультимедійний проектор, комп'ютер, екран, навчально-методичне забезпечення (опорний конспект лекцій, підручники, навчальні посібники).

План заняття :

1. Наукові основи педагогічної системи К.Ушинського.
2. Педагогічні погляди О.В. Духновича та його внесок в теорію і практику початкового навчання.
3. Освітньо-культурна діяльність українських педагогів-просвітителів (М.Костомарова, М.Драгоманова, М.Пирогова, М. Корфа, Т.Шевченка) у галузі освіти і виховання з урахуванням соціально-політичних та культурних умов розвитку України в той час.

Література:

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: підручник / Л.В.Артемова. – К.: Либідь, 2006. – С. 150 – 212.
2. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.В. Зайченко. – К.: Видавничий дім „Слово”, 2010. – С. 132 – 381.
3. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упорядник О.О.Любар; за ред. В.Г. Кременя. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. С. 281 – 364.
4. Левківський М.В. Історія педагогіки: навч. пос. / [М.В.Левківський, О.М.Микитюк]; за ред. М.В.Левківського. – Х.: Вид. “ОВС”, 2002. – с. 125 – 182.
5. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: навч. посібник / [Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т.]; за ред. О.О.Любар. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. 159 – 277.
6. Лях Г.Р. Лекції з історії педагогіки України (XIX – XX ст.): / Г.Р.Лях, М.С. Рижкова; за заг. ред. В.І. Сипченка. – Слов’янськ: СДПУ, 2011. – 115 с.

7. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ – ХХ ст.): хрестоматія / [Березівська Л.Д., Дічек Н.П., Пироженко Л.В. та ін.]; за ред.. О.В. Сухомлинської. – К.: Вид. “Науковий світ”, 2003. – С. 12 – 122.
8. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. / Л.А. Медвідь – К.: Вікар, 2003. – С. 93 – 219.
9. Українська педагогіка в персоналіях. У двох книгах. Книга перша Х – ХХ століття: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Антоєць Н.Б., Березівська Л.Д., Бндар Л.С. та ін.] під ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Вид. “Либідь”, 2005. – С. 198 – 618.
10. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: в 2 т. / К.Д.Ушинський; за ред.. А.І. Піскунова. – К.: Радянська школа, 1986. – Т. 1 – 496с.; Т.2 – 359 с.

Контрольні завдання та запитання:

1. Охарактеризувати педагогічну система К.Д.Ушинського.
2. Розкрити погляди О.Духнович щодо підготовки вчителя.
3. Охарактеризуйте основні дидактичні правила М.Корфа
4. Описати педагогічні погляди і наукові доробки М.Костомарова і М.Драгоманова
6. Охарактеризувати цілі і завдання виховання за Т.Шевченко опираючись на його твори.

Практичні завдання:

1. Підготувати доповіді на тему: “Педагогічні погляди К.Д.Ушинського (про педагогіку як науку та мистецтво, принцип народності у вихованні, підручники і посібники для школи)”.
- 2.Скласти кросворд на тему «Педагогічна спадщина К.Д.Ушинського».

Тема Боротьба за українську національну школу (кінець 19 – початок 20 ст.). Становлення освіти в Українській Народній республіці.

Мета вивчення: деталізувати знання студентів з питань шкільництва в Україні кінця 19 – початку 20 ст.; проаналізувати діяльність українських педагогів-демократів у галузі освіти і виховання з урахуванням соціокультурних та політичних умов розвитку України зазначеного періоду.

Обсяг навчального часу: 2 год.

Обладнання: мультимедійний проектор, комп’ютер, екран, навчально-методичне забезпечення (опорний конспект лекцій, підручники, навчальні посібники).

План заняття :

1. Освітня політика царизму в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.

2. Освітньо-культурна діяльність українських педагогів-просвітителів (Панаса Мирного, Лесі Українки, Івана Франко).
3. Школа і педагогічна думка в період визвольних змагань українського народу (1905 – 1920рр.)

Література:

10. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: підручник / Л.В.Артемова. – К.: Либідь, 2006. – С. 214 – 282.
11. Березівська Л.Д. реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: монографія / Л.Д. Березівська. – К.: Вид. Богданова А.М., 2008. – С. 19 – 148 с.
12. Веркалець М.М. Педагогічні погляди Б.Д.Грінченка: нариси / М.М.Веркалець. – К., 1989. – 48 с.
13. Виниченко В. Відродження нації. Частина III: Історія Української революції (березень 1917 – грудень 1919 рр.) монографія / В. Виниченко. – К., 1990.
14. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга I. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.В. Зайченко. – К.: Видавничий дім „Слово”, 2010. – С. 317 – 627 с.
15. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упорядник О.О.Любар; за ред. В.Г. Кременя. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. – 365 – 408 с.
16. Калениченко Н.П. Педагогічні ідеї С.Русової / Н.П. Калиниченко. – К.: Рад. шк., 1991. – № 12. – С. 54 – 59
17. Курило В.С. Образование в Донбассе (XIX – начало XX вв.): учеб. пособ. [для студ. высш. пед. учб. зав.] / В.С. Курило В.И.Подов. – Луганск: ЛГПУ, 1999. – 114с.
18. Левківський М.В. Історія педагогіки: навч. пос. / [М.В.Левківський, О.М.Микитюк]; за ред. М.В.Левківського. – Х.: Вид. “ОВС”, 2002. – С. 193 – 197 с.
19. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: навч. посібник / [Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т.]; за ред. О.О.Любар. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. 278 – 333 с.
20. Лях Г.Р. Лекції з історії педагогіки України (XIX – ХХ ст.): / Г.Р.Лях, М.С. Рижкова; за заг. ред. В.І. Сипченка. – Слов’янськ: СДПУ, 2011. – 115 с.
21. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – ХХ ст.): хрестоматія / [Березівська Л.Д., Дічек Н.П., Пироженко Л.В. та ін.]; за ред.. О.В. Сухомлинської. – К.: Вид. “Науковий світ”, 2003. – С. 137 – 176 с.
22. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. / Л.А. Медвідь – К.: Вікар, 2003. – С. 125 – 252 с.
23. Русова С. Націоналізація школи: вибрані педагогічні твори / С.Русова. – К.: Вид. “Освіта”, 1996. – 304 с.
24. Українська педагогіка в персоналіях. У двох книгах. Книга друга ХХ століття: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Антоєць Н.Б., Березівська Л.Д., Бндар Л.С. та ін.] під ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Вид. “Либідь”, 2005. – С. 3 – 15 с.

25. Фатальчук С.Д. Становлення та розвиток гімназійної освіти Східноукраїнського регіону (друга половина XIX – початок XX століття) монографія / С.Д. Фатальчук. – Слов'янськ: Видавець Маторін Б.І. , 2010. – 206 с.

Контрольні завдання та запитання:

1. Розкрити в чому полягає гуманізм і демократизм світогляду прогресивних українських педагогів другої половини XIX – початку XX ст.
2. Охарактеризувати розвиток національного шкільництва і педагогіки в період української революції 1917 – 1919 рр.
3. Описати просвітницьку діяльність і педагогічні погляди М.Грушевського та С.Русової.

Практичні завдання:

1. Підготувати доповіді на тему: «Педагогічні погляди і освітня діяльність М.С. Грушевського, І.І.Огісеко, С.Ф.Русової, Я.Ф.Чепіги» (за вибором студента по одному педагогу).

Тема Школа і освіта за часів радянського будівництва. Характеристика педагогічної теорії і практики А.С.Макаренка.

Мета вивчення: проаналізувати стан розвитку освіти і педагогічної думки на Україні в 20-30 рр. XX століття; всебічно вивчити педагогічну спадщину А.С.Макаренка та сформулювати власну думку щодо значення його педагогічної діяльності.

Обсяг навчального часу: 2 год.

Обладнання: мультимедійний проектор, комп'ютер, екран, навчально-методичне забезпечення (опорний конспект лекцій, підручники, навчальні посібники).

План заняття:

1. Становлення і розвиток системи освіти в 20-30 роки XX століття.
2. Згортання українізації освіти у 30-х роках XX ст..
3. Педагогічна діяльність і погляди А.С. Макаренка.

Література:

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: підручник / Л.В.Артемова. – К.: Либідь, 2006. – 424 с.
2. Березівська Л.Д. реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті: монографія / Л.Д. Березівська. – К.: Вид. Богданова А.М., 2008. – С 163 – 231.

3. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.В. Зайченко. – К.: Видавничий дім „Слово”, 2010. – С. 628 – 719 с.
4. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упорядник О.О.Любар; за ред. В.Г. Кременя. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. 460 – 469.
5. Левківський М.В. Історія педагогіки: навч. пос. / [М.В.Левківський, О.М.Микитюк]; за ред. М.В.Левківського. – Х.: Вид. “ОВС”, 2002. – С. 200 – 216.
6. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: навч. посібник / [Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т.]; за ред. О.О.Любар. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. 334 – 368.
7. Макаренко А.С. Собрание сочинений в 4-х т. – А.С. Макаренко Т.1 – М.: Изд-во “Правда”, – 1987. – 575 с.
8. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ – ХХ ст.): хрестоматія / [Березівська Л.Д., Дічек Н.П., Пироженко Л.В. та ін.]; за ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Вид. “Науковий світ”, 2003. – С. 364 – 376.
9. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. / Л.А. Медвідь – К.: Вікар, 2003. – С. 255 – 290.
10. Українська педагогіка в персоналіях. У двох книгах. Книга друга ХХ століття: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Антоєць Н.Б., Березівська Л.Д., Бндар Л.С. та ін.] під ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Вид. “Либідь”, 2005. – С. 177 – 188.

Контрольні завдання та запитання:

1. Описати особливості розбудови української системи освіти в 20-30 роки ХХ століття.
2. Розкрити мету, завдання, принципи і методи виховання за творами А.С.Макаренка.
3. Охарактеризувати погляди А.С. Макаренка про педагогічну майстерність вчителя.

Практичні завдання:

1. Підготувати доповіді на тему: «Внесок В.П.Затонського, Г.Ф.Гринько, Я.П.Ряппо, М.О.Скрипника в розбудову освітньої системи в Україні».

Тема . Українська педагогічна наука і школа в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945рр. Школа України після другої Світової війни. Педагогічні погляди В.О.Сухомлинського.

Мета вивчення: поглиблення та розширення знань студентів з стану шкільництва в Україні в 40 – 80-ті роки ХХ ст.; проаналізувати педагогічну спадщину В.О.Сухомлинського.

Обсяг навчального часу: 2 год.

Обладнання: мультимедійний проектор, комп'ютер, екран, навчально-методичне забезпечення (опорний конспект лекцій, підручники, навчальні посібники).

План заняття:

1. Особливості навчання й виховання в роки Другої світової війни та у повоєнний період.

2. Взаємозв'язок розумового, морального, естетичного та трудового виховання в педагогічній теорії та практиці В.О. Сухомлинського.

Література:

2. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: підручник / Л.В.Артемова. – К.: Либідь, 2006. – С. 318 – 344.

3. Березівська Л.Д. реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: монографія / Л.Д. Березівська. – К.: Вид. Богданова А.М., 2008. – С. 231 – 338.

4. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.В. Зайченко. – К.: Видавничий дім „Слово”, 2010. – С. 713 – 931.

5. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упорядник О.О.Любар; за ред. В.Г. Кременя. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. 494 – 548.

6. Левківський М.В. Історія педагогіки: навч. пос. / [М.В.Левківський, О.М.Микитюк]; за ред. М.В.Левківського. – Х.: Вид. “ОВС”, 2002. – С. 216 – 228.

7. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: навч. посібник / [Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т.]; за ред. О.О.Любар. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. 368 – 398.

8. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ – ХХ ст.): хрестоматія / [Березівська Л.Д., Дічек Н.П., Пироженко Л.В. та ін.]; за ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Вид. “Науковий світ”, 2003. – С. 392 – 416.

9. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. / Л.А. Медвідь – К.: Вікар, 2003. – С. 299 – 319.

10. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения: в 3-х т. / Сост. О.С. Богданова, В.З. Смаль, [главная редакционная коллегия Дзервина А.Г., Кашин М.П., Филонов Г.Р.; гл. ред. Кузин Н.П.] Т. 1 – М.: Педагогика, 1979. – 560 с.

11. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения: в 3-х т. / Сост. О.С. Богданова, В.З. Смаль, Сухомлинская А.И. [главная

редакционная коллегия ДзервинА.Г., Кашин М.П., Филонов Г.Р.; гл. ред. Кузин Н.П.] Т. 3 – М.: Педагогика, 1981 . – 640 с.

12. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения: в 3-х т. / Сост. О.С. Богданова, В.З. Смаль [главная редакционная коллегия ДзервинА.Г., Кашин М.П., Филонов Г.Р.; гл. ред. Кузин Н.П.] Т. 2 – М.: Педагогика, 1980 . – 384 с.

13. Українська педагогіка в персоналіях. У двох книгах. Книга друга ХХ століття: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Антоєць Н.Б., Березівська Л.Д., Бндар Л.С. та ін.] під ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Вид. “Либідь”, 2005. – С. 380 – 386.

Контрольні завдання та запитання:

1. Описати реформи українського шкільництва в 40-80-ті роки ХХ століття.

2. Розкрити особливості педагогічної спадщина В.О.Сухомлинського та вказати на можливості її реалізації в сучасній національній школі.

3. Проаналізувати здобутки й недоліки радянської системи освіти і виховання.

4. Розкрити погляди В.О.Сухомлинського щодо підготовки вчителя та вдосконалення його педагогічної майстерності.

Практичні завдання:

1. Підготувати доповідь на тему: «Педагогічні погляди Г.Г.Ващенко та його внесок в розвиток національної освіти».

Тема Боротьба українського народу за демократизацію суспільства і школи. Відродження національної системи виховання і педагогіки в період становлення незалежності України та сучасному етапі реформування.

Мета вивчення: поглиблення та розширення знань студентів з питань реформування національної системи виховання і педагогіки в період становлення незалежності України; опрацювання нормативних документів в галузі освіти початку ХХІ ст.; формування у студентів духовності, національного світогляду та характеру.

Обсяг навчального часу: 2 год.

Обладнання: мультимедійний проектор, комп'ютер, екран, навчально-методичне забезпечення (опорний конспект лекцій, підручники, навчальні посібники).

План заняття:

1. Початок відродження національної школи, освіти, системи виховання та педагогіки в період становлення незалежності України.

2. Реформування системи освіти в Україні. Нові та альтернативні типи навчальних закладів.

3. Проблема національної освіти і школи на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Література:

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: підручник / Л.В.Артемова. – К.: Либідь, 2006. – С. 417.
2. Березівська Л.Д. реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: монографія / Л.Д. Березівська. – К.: Вид. Богданова А.М., 2008. – С. 305 – 333.
3. Гордецька Т.М. Освіта в Україні: збірник нормативних актів / Т.М.Гордецька. – Харків: “Світ-Прес”, 1996. – 256 с.
4. Державна національна програма “Освіта (Україна ХХІ століття)”. – К: Радуга, 1994. – 62с.
5. Закон України „Про загальну середню освіту”. За станом на 28 серпня 2006 р. / Верховна Рада: офіц. вид. – К.: Парламентське вид-во, 2006. – 35 с.
6. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упорядник О.О.Любар; за ред. В.Г. Кременя. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – С. 615 – 766 с.
7. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. Педагогічні концепції. – К.: Вид. тов. “Школяр”, 1997 – 148 с.
8. Левківський М.В. Історія педагогіки: навч. пос. / [М.В.Левківський, О.М.Микитюк]; за ред. М.В.Левківського. – Х.: Вид. “ОВС”, 2002. – С. 229 – 237.
9. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. / Л.А. Медвідь – К.: Вікар, 2003. – С. 323 – 335.

Основні питання:

1. Відродження національної системи освіти і виховання в період становлення незалежної України.
2. Створення Концепції національної школи.
3. Зміст освіти і виховання у національній школі.

Контрольні завдання та запитання:

1. Підготувати доповідь на тему:
 - «Моє бачення основних напрямів розвитку вищої педагогічної освіти та її зв'язок з практикою»;
 - «Реформування системи освіти України в контексті європейської інтеграції».

Перелік питань до заліку

1. Предмет і завдання курсу «Історія освіти в Україні».
2. Обґрунтуйте розділи, принципи та методи народної педагогіки.
3. Наведіть приклади прямої зумовленості виховання соціально-культурними умовами за часів первісного суспільства.
4. Назвіть основні типи шкіл які існували за часів Київської Русі та охарактеризуйте зміст освіти у них.
5. Розкрийте рівень розвитку освіти у школах Київської Русі
6. Значення прийняття Християнства для розвитку освіти і культури Київської Русі.
7. Визначте основні наслідки татаро-монгольської навали для східно-слов'янської школи і педагогіки.
8. Підручники для навчання в козацьких школах.
9. Зародження і розвиток козацької педагогіки. Ступені козацької освіти.
10. Які причини виникнення братств і братських шкіл?
11. Мета фізичного виховання у Запорізькій Січі.
12. Що собою являє “Козацька читанка”?
13. Охарактеризуйте Статути братських шкіл.
14. Братські школи в Україні. Їх роль та вплив на розвиток освіти та культури в Україні.
15. Які елементи класно-урочної системи навчання вперше в освіті виникли в братських школах?
16. Перші українські академії в Острозі (1576 р.) та Києві (1615 р.), зміст освіти в них.
17. Відродження університетів Києво-Могилянська академія та Острозька академія в умовах незалежної України.
18. Розкрийте принципи виховання особистості за Г.С.Сковородою.
19. Ідеї та засоби народної педагогіки в творчості Г.С. Сковороди.
20. Г.С.Сковорода про трудове і моральне виховання.
21. Погляди Г.С.Сковороди на вчителя та його підготовку.
22. Г.С. Сковорода про принцип природовідповідності та споріднену працю.
23. Ідеї та засоби народної педагогіки в спадщині О.В. Духновича.
24. Розкрийте внесок О.В.Духновича в теорію і практику початкового навчання.
25. Охарактеризуйте “Український буквар” Т.Г. Шевченка.К.Д.
26. Ушинський про педагогіку як науку і мистецтво виховання.
27. Розробка К.Д. Ушинським принципу народності виховання, національної системи виховання.
28. Охарактеризуйте праці К.Д. Ушинського “Про народність у громадському вихованні”, “Про користь педагогічної літератури”.
29. К.Д.Ушинський про особистість учителя. Охарактеризуйте його статті, що розкривають суть цієї проблеми.
30. Назвіть основні компоненти системи підготовки вчителів народної школи за К.Д.Ушинським.
31. Охарактеризуйте роль М.І.Перогов та М.О. Корфа у реформуванні вітчизняної системи освіти ХІХ ст.
32. Перерахуйте основні педагогічні ідеї Б.Д.Грінченко та М.П.Драгоманова.
33. Провідні концепції реформаторської педагогіки кінця ХІХ – початку ХХст.

34. Просвітницька діяльність і педагогічні погляди С.Ф.Русової та М.Грушевського.
35. Розвиток національної освіти і культури в період визвольних змагань українського народу (1917 – 1919рр.)
36. У чому причина деяких розбіжностей між поглядами А.С.Макаренка і даними сучасної науки?
37. А.С.Макаренко про формування колективу, закони його розвитку. Наведіть прояви цих законів за “Педагогічною поемою”.
38. А.С. Макаренко про поєднання навчання з трудовим вихованням, продуктивною працею учнів.
39. У чому сенс існування різновікових колективів?
40. Обґрунтуйте ідею гуманістичної спрямованості виховання В.О.Сухомлинського.
41. Роль патріотичного виховання за В.О.Сухомлинським.
42. Проблема формування педагогічної майстерності вчителя в книзі В.О.Сухомлинського “Сто порад учителеві”.
43. Народознавчі основи педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського.
44. Проблеми трудового виховання в педагогічній творчості В.О. Сухомлинського.
45. Перерахуйте і проаналізуйте найважливіші напрями реформування освіти в Україні.
46. Визначити основні тенденції розвитку національної школи та сучасної педагогіки в незалежній Україні.

Рекомендована література

Основна

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: підручник / Л.В.Артемова. – К.: Либідь, 2006. – 424 с.
2. Бабашин С.Д. Школи та освіта Давньої Русі (IX – перша половина XIII ст.): монографія / С.Д. Бабашин. – К.: Видавництво “Вища школа”, 1973. – 88 с.
3. Березівська Л.Д. реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті: монографія / Л.Д. Березівська. – К.: Вид. Богданова А.М., 2008. – 406 с.
4. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Історія зарубіжної педагогіки: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.В.Зайченко. – К.: Видавничий дім „Слово”, 2010. – 624 с.
5. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга І. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.В. Зайченко. – К.: Видавничий дім „Слово”, 2010. – 1032 с.
6. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упорядник О.О.Любар; за ред. В.Г. Кременя. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – 766 с.
7. Левківський М.В. Історія педагогіки: навч. пос. / [М.В.Левківський, О.М.Микитюк]; за ред. М.В.Левківського. – Х.: Вид. “ОВС”, 2002. – 240 с.
8. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: навч. посібник / [Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т.]; за ред. О.О.Любар. - К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – 450 с.
9. Макаренко А.С. Собрание сочинений в 4-х т. – А.С. Макаренко Т.1 – М.: Изд-во “Правда”, – 1987. – 575 с.
10. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.): хрестоматія / [Березівська Л.Д., Дічек Н.П., Пироженко Л.В. та ін.]; за ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Вид. “Науковий світ”, 2003. – 418 с.
11. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб. / Л.А. Медвідь – К.: Вікар, 2003. – 335 с.
12. Мединський Є.М. Братські школи України і Білорусії в 16 – 17 ст.: монографія / Є.М. Мединський – К.: Рад. школа, 1958. – 106 с.
13. Мицько І.З. Острозька академія: навч. посіб. / І.З. Мицько – К.: Вища школа, 1990. – 190 с.
14. Русова С. Націоналізація школи: вибрані педагогічні твори / С.Русова. – К.: Вид. “Освіта”, 1996. – 304 с.
15. Сірополко С. Історія освіти в Україні: монографія / С.Сірополко. – К.: Наук. думка, 2001. – 912 с.
16. Сковорода Г.С. Повне зібрання творів: у 2-х т. / Г.С. Сковорода – К.: Наукова думка, 1973. – Т. 1 – 532 с., Т. 2 – 576 с.
17. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка: навчально-методичний посібник / М.Г. Стельмахович. – К.: Фірма “Віпол”, 1997 – 231 с

18. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения: в 3-х т. / Сост. О.С. Богданова, В.З. Смаль, Сухомлинская А.И. [главная редакционная коллегия Дзервина А.Г., Кашин М.П., Филонов Г.Р.; гл. ред. Кузин Н.П.] Т. 3 – М.: Педагогика, 1981 . – 640 с.
19. Сявавко П.І. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку: навч. посіб. / П.І. Сявавко. – К.: Наукова думка, 1974. – 151 с.
20. Українська педагогіка в персоналіях. У двох книгах. Книга друга ХХ століття: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Антоєць Н.Б., Березівська Л.Д., Бндар Л.С. та ін.] під ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Вид. “Либідь”, 2005. – 550 с.
21. Українська педагогіка в персоналіях. У двох книгах. Книга перша Х – ХХ століття: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Антоєць Н.Б., Березівська Л.Д., Бндар Л.С. та ін.] під ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Вид. “Либідь”, 2005. – 622 с.
22. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: в 2 т. / К.Д. Ушинський; за ред. А.І. Піскунова. – К.: Радянська школа, 1986. – Т. 1 – 496с.; Т.2 – 359с.

Допоміжна

1. Алешинцев И.А. История гимназического образования в России (XVIII.– XIX): монография / – СПб.: Изд. Богдановой, 1912. – 346 с.
2. Виниченко В. Відродження нації. Частина III: Історія Української революції (березень 1917 – грудень 1919 рр.) монографія / В. Виниченко. – К., 1990.
3. Гордецька Т.М. Освіта в Україні: збірник нормативних актів / Т.М.Гордецька. – Харків: “Світ-Прес”, 1996. – 256 с.
4. Грешевский М. Иллюстрированная история Украины: монография / М. Грушевский. – К.: Изд. МП “Левада”, 1995. – 695 с.
5. Державна національна програма “Освіта (Україна ХХІ століття)”. – К: Радуга, 1994. – 62с.
6. Закон України „Про загальну середню освіту”. За станом на 28 серпня 2006 р. / Верховна Рада: офіц. вид. – К.: Парламентське вид-во, 2006. – 35 с.
7. Калениченко Н.П. Педагогічні ідеї С.Русової / Н.П. Калиниченко. – К.: Рад. шк., 1991. – № 12. – С. 54 – 59
8. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. Педагогічні концепції. – К.: Вид. тов. “Школяр”, 1997 – 148 с.
9. Курило В.С. Образование в Донбассе (XIX – начало XX вв.): учеб. пособ. [для студ. высш. пед. учб. зав.] / В.С. Курило В.И.Подов. – Луганск: ЛГПУ, 1999. – 114с.
10. Лях Г.Р. Лекції з історії педагогіки України (XIX – ХХ ст.): / Г.Р.Лях, М.С. Рижкова; за заг. ред. В.І. Сипченка. – Слов’янськ: СДПУ, 2011. – 115 с.
11. Олійников О.С. Козацька читанка / О.С. Олійников. – К.: Рад. шк. – 1989 - № 4. – С. 47 – 49

12. Освіта в Україні. Нормативна база (2-е вид.). – К.: КНТ, 2006. – 484с.

13. Фатальчук С.Д. Становлення та розвиток гімназійної освіти Східноукраїнського регіону (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) монографія / С.Д. Фатальчук. – Слов'янськ: Видавець Маторін Б.І. , 2010. – 206 с.

**Методичні рекомендації
до вивчення навчальної дисципліни
ІСТОРІЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

Навчально-методичне видання

Укладачі:

- Топольник Я.В. – докторка педагогічних наук, професор кафедри педагогіки вищої школи ДДПУ.
- Саяпіна С.А. – докторка педагогічних наук, професор кафедри педагогіки вищої школи ДДПУ.
- Цибулько Л.Г. – докторка педагогічних наук, професор кафедри педагогіки ДДПУ.
- Сипченко В.І. – кандидат педагогічних наук, професор кафедри педагогіки вищої школи ДДПУ.
- Гарань Н.С. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи ДДПУ.
- Карелін М.В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи ДДПУ.
- Сипченко О.М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи ДДПУ.
- Коркішко О.Г. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи ДДПУ.
- Фатальчук С.Д. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи ДДПУ.
- Черкашина Л.А. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки вищої школи ДДПУ.
- Коркішко А.В. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки вищої школи ДДПУ.

Підписано до друку 26.06.2019 р.
Формат 60x84 1/16. Ум. др. арк. 5,75.
Наклад 100 прим. Зам. № 1314.

Видавництво Б. І. Маторіна

84116, м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19.
Тел.: +38 06262 3-20-99; +38 050 518 88 99. E-mail: matorinb@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №3141, видане Державним комітетом телебачення та радіомовлення України від 24.03.2008 р.
